

המכון ללימודי השואה ע"ש ח. אייבשיץ

רחוב התיכון 39, נווה-שאנן, ת.ד. 9288, חיפה 31092
Biton.shoa@gmail.com

בס"ד, אב תש"ע, אוגוסט 2010

ביטאון פורום שמירת זיכרון השואה גיליון מספר 32

עורך: גדעון רפאל בן מיכאל

יהדות סלובקיה בשואה

טור של יהודים מגורשים במחנה איסוף בז'ילינה - סלובקיה. [1]

תוכן העניינים

עמודים

- 4-3גדעון רפאל בן-מיכאל: פתח דבר
- 25-6 רוברט ביכלר וגילה פטרן: שואת יהדות סלובקיה – סקירה כללית
- 41-27 ביכלר יהושע רוברט: שואת יהודי טופולצ'אני
- 69-43 עדותו של גבי נוימן על קורותיו בשואה
- 89-71 עדותו של ד"ר ארנסט אבלס במשפט אייכמן
- 102-92 עדותו של בדריך שטיינר במשפט אייכמן
- 129-105 עדותה של באור קלרה על קורותיה בשואה
- 132-131 זיכרון לחלל צה"ל רינגוולד יהודה ז"ל
- 136-133 זיכרון לחללת צה"ל דוידוביץ גילה ז"ל
- 139-137 ביבליוגרפיה
- 139 מראי מקומות

גדעון רפאל בן-מיכאל פתח דבר

לחברי כורוס שאירת ליכרון השואה, הפלוג וההרכה!

לכתחילה, התכוונתי להכין ביטאון על יהדות צ'כוסלובקיה בשואה. לאחר שעינתי בספרים, מאמרים ועדויות, הגעתי למסקנה שיש להכין ביטאון נפרד לצ'כיה וביטאון נפרד לסלובקיה.

סלובקיה נמצאת במרכז אירופה ללא מוצא לים. היא גובלת לפולין בצפון, להונגריה בדרום, לצ'כיה בצפון מערב, לאוסטריה בדרום מערב ולאוקראינה במזרח.

ב-6 באוקטובר 1938, בעקבות ועידת מינכן, ועידה שנערכה ב-29-30 בספטמבר 1938 בהשתתפות ראשי ממשלות בריטניה, צרפת, גרמניה ואיטליה, ובה הושג הסכם המסדיר העברת שטחים של צ'כוסלובקיה לגרמניה, זכתה סלובקיה באוטונומיה.

יוזף טיסו, כומר קתולי, מונה לראש הממשלה האוטונומית של סלובקיה וב-14 במרץ 1939 הכריז על עצמאות סלובקיה. למחרת היום כבשו הגרמנים את צ'כיה וכונו "פרוטקטורט" (משטר חסות). למעשה, היתה סלובקיה מדינת חסות של הגרמנים כל שנות קיומה של "סלובקיה העצמאית", ממרץ 1939 ועד אפריל 1945.

בתקופה זו התקיים בסלובקיה משטר טוטליטרי שנסמך על מפלגה חוקית אחת, "מפלגת העם הסלובקית של הליינקה" (HSL: Hlinkova Slovensko Ludova Strana) שהיתה מכונה "מפלגת הלודקים". המפלגה קראה לסולידריות נוצרית, ודגלה באידיאולוגיה שכרכה ערכים של לאומנות קיצונית, של סדר חברתי המבוסס לכאורה על קתוליות, ושל התנגדות קיצונית לקומוניזם.

המשטר התייצב לימין גרמניה הנאצית, ואחד מצעדיו הראשונים היה כריתת חוזה חסות עם גרמניה. החוזה איפשר לגרמניה להתערב בענייניה הפנימיים של סלובקיה ולהכתיב את מדיניות החוץ שלה.

ב-1941 הצטרפה סלובקיה למלחמה לצד גרמניה ושלחה חיילים להילחם נגד ברית המועצות. מאוחר יותר הכריזה סלובקיה מלחמה על שאר בעלות הברית.

התנגדות למשטר הייתה קיימת בקרב מיעוט קטן של סלובקים, בעיקר לא קתולים, שכבר ב-1942 הקימו יחידות פרטיזנים ביערות במרכז ומזרח סלובקיה. בין הפרטיזנים היו יהודים רבים.

באמצע פברואר 1942 הושג הסכם בין סלובקיה וגרמניה לפיו יגורשו כל היהודים מסלובקיה. ב-27 במרס 1942 יצאה הרכבת הראשונה למזרח עמוסה ביהודים סלובקיים. הנאצים דרשו תשלום בסך 500 רייכסמרק עבור כל מגורש, בכדי לכסות את עלות "ההכשרה המקצועית".

ביוני 1942 הסכימו הסלובקים לשלם את התשלום האמור והובטח להם כי היהודים לא ישובו לסלובקיה וכי הגרמנים לא יתבעו חזקה על רכושם.

בין מרץ לאוקטובר 1942 גורשו כ-58,000 מכ-90,000 יהודי סלובקיה. רוב היהודים נשלחו למחנות אושוויץ, מיידאנק ולאזרובלן שבפולין. רכוש היהודים חולק לאזרחים סלובקים.

ב-11 באפריל 1944, כאשר בסלובקיה נותרו למעלה מ-25 אלף יהודים, ברחו רודולף ורבה וחברו אלפרד וצלר ממחנה אושוויץ. הם הצליחו לעבור את גדרות המחנה, ולאחר מסע מפרך ומסוכן שנמשך 11 יום, הם הגיעו לברטיסלבה שבסלובקיה, שם פגשו את "קבוצת העבודה".

עו"ד אוסקר נוימן הכניס את שניהם לחדרים נפרדים, נתן להם כלי כתיבה וביקש מהם לכתוב את סיפוריהם. העדויות התגלו כזרות, ועל סמך הכתוב חיברו אנשי קבוצת העבודה את "דו"ח אושוויץ" (הנקרא גם "דו"ח ורבה-וצלר" ו"הפרוטוקולים של אושוויץ").

בדו"ח זה תוארו דרכי השמדת היהודים באושוויץ והודגש מספרם הרב של הנרצחים. בנוסף, הזהיר הדו"ח שהגרמנים מתכננים לשלוח למחנה את 800 אלף יהודי הונגריה. המידע התבסס על שיחת שומרים ששמע ורבה ובה דובר על "מיליון יחידות" הצפויות להגיע למחנה.

האזהרה בדו"ח התאמתה זמן קצר לאחר מכן, כשהתחיל משלוח יהודי הונגריה לאושוויץ. מחברי הדו"ח קראו לבעלות הברית להפציץ את אושוויץ, ובכך לעכב ולא לאפשר את המשך את הטבח השיטתי ביהודים.

הדו"ח תורגם לגרמנית ולהונגרית, ועותקים ממנו נשלחו ליעדים שונים. בעלות הברית בחרו להתעלם מקריאתם של מחברי הדו"ח להפציץ את אושוויץ. השמדת היהודים במחנה נמשכה. מעל 1.7 מיליון איש הושמדו באושוויץ עד לקיץ 1944, כ-90% מהם היו יהודים.

* * * *

לפי המפקד שנערך ב-1940 היו בסלובקיה העצמאית 88,951 יהודים. כלומר 3.3% מתוך כלל אוכלוסייה של 2,653,564 תושבים.

בשואה נספו כ-70,000 יהודים מסלובקיה.

* * * *

מפאת קוצר היריעה של הביטאון, לא הרחבתי בנושא "קבוצת העבודה" ו"תוכנית אירופה" - תוכניות להצלת יהודים ע"י יהודים. שלושה אנשים ראויים לחשיפת יתר והם: הרב חיים מיכאל דב וייסמנדל, האישה המופלאה והראויה להערצה, גיזי פליישמן והרב אברהם אבא פרידר.

לא הבאתי גם את סיפור חמשת הצנחנים שהגיעו מארץ ישראל לסלובקיה והם: חביבה רייק, צבי בן-יעקב, רפאל רייס, חיים חרמש ואבא בֶּרְדִּיצ'ב, שבאו לסייע לשרידי היהודים ולארגן התנגדות חמושה של יהודים. הם נכשלו בארגון התנגדות יהודית נפרדת, אך הצליחו לארגן סיוע וסעד ליהודים שעוד שרדו. חיים חרמש הגיע אל הפרטיזנים ונותר עימם עד סוף המלחמה, אך הצנחנים האחרים נספו.

הרוצים להעמיק ולקבל מידע נוסף, מופנים לרשימה הביבליוגרפית שבסוף הביטאון. שם תמצאו הפניות למציאת מבוקשכם.

* * * *

הבאתי בביטאון עדויותיהם של ניצולים המספרים את סיפורם האישי.

דרך קורותיהם של יחידים, אני מציג את קורותיה של יהדות סלובקיה בשואה.

מספר עדויות שהבאתי, תומללו מתוך עדות שצולמה בסרט וידיאו. **ברצוני להדגיש!** אני מביא את העדויות והציטטות כפי שנכתבו במקורות. לא שיניתי את הניסוחים והתחביר וזאת כדי לשמור על אוטנטיות העדויות.

* * * *

אני מוצא חובה להביע תודה והערכה לשני מוסדות העוסקים בשואה, המסייעים לי רבות בעריכת הביטאונים והם:

א. מוסד "יד ושם"

אני נעזר רבות בארכיון ובספרייה של "יד ושם". עלי לציין, שאני מתקבל במאור פנים ונענה באדיבות לכל בקשותי ע"י הספרנים הנמצאים במקום.

כמו כן, אני מודה להוצאה לאור של "יד ושם" הנותנת לי אישורים לצטט מתוך ספרים שיצאו לאור מטעמם.

בביטאונים אני משתמש גם בתמונות מתוך הארכיון של "יד ושם".

ב. "בית לוחמי הגטאות"

אני נעזר רבות בארכיון התמונות של "בית לוחמי הגטאות" ונענה לכל פנייה שלי להוצאה לאור כדי לצטט מספרים שיצאו מטעמם.

גם כאן, במגעי עם מוזיאון חשוב זה, אני נענה לכל פניותיי במאור פנים ובחפץ לב.

* * * *

באמצעות סיוע חשוב זה, מממשים שני המוסדות החשובים, "יד ושם" ו"בית לוחמי הגטאות" מטרה חשובה ונעלה והיא הנחלת זיכרון השואה לצעירים ומבוגרים בארץ ובחו"ל, ועל כך תודה מקרב לב.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}

עורך הביטאון

שואת יהדות סלובקיה - סקירה כללית

הסקירה הכללית נכתבה ע"י יהושע רוברט ביכלר וגילה פטרן
והינה חלק בלתי נפרד מ"פרקים בתולדות יהודי סלובקיה"
בתוך יהושע רוברט ביכלר {עורך}: פנקס הקהילות – סלובקיה,
עמ' 37-53, יד ושם, תשס"ג-2003.

בימי מלחמת העולם השנייה והשואה

סלובקיה האוטונומית (6 באוקטובר 1938 – 14 במרס 1939)

הסכם מינכן שנחתם ב-29 בספטמבר 1938 כפה על ממשלת צ'כוסלובקיה למסור בתוך 12 יום את חבל הסודטים של צ'כיה ומורווייה לרייך השלישי. מפלגת העם הסלובקית הכריזה ב-6 באוקטובר על אוטונומיה מבלי לחכות לאישורה של ממשלת פראג. עם כינונה של סלובקיה האוטונומית הפכה מפלגת העם למפלגת השלטון היחידה ויסודות הדמוקרטיה החלו להתפורר.

הקו האנטי-יהודי של השלטון החדש קיבל את ביטויו גם במסמך המדיני הראשון של המפלגה שנאמר בו: "נעמוד לצדם של עמים הנלחמים באידיאולוגיה המרקסיסטית-יהודית, הזורה אלימות והרס". במטרה להגן על המשטר החדש הוקמו "משמרות הלינקה" ועוצבת ההגנה של מתנדבי המיעוט הגרמני. בפגישה של בכיר השרים בממשלת סלובקיה החדשה, פרדיננד דורצ'נסקי, עם המרשל גרינג בקרינהאל ב-11 באוקטובר, ימים אחדים בלבד אחרי כינונה של סלובקיה האוטונומית, הבטיח דורצ'נסקי שממשלתו מוכנה לפעול ב"שאלת היהודים" בארצה לפי הדוגמה הגרמנית.

ואולם נכונותה של המנהיגות הסלובקית לעשות ביהודים כרצון "אדוני אירופה" החדשים לא הועילה להם בשמירה על שלמות ארצם.

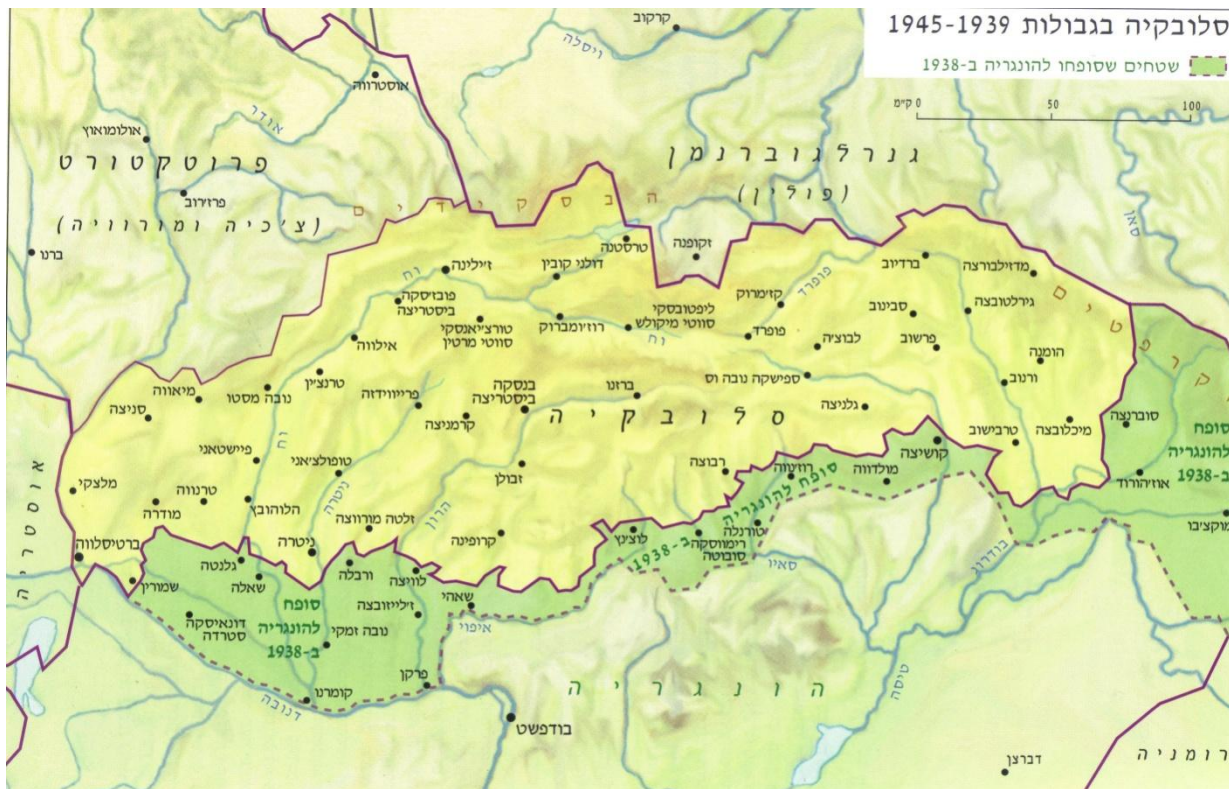
ב-2 בנובמבר 1938 החליטו נציגי גרמניה ואיטליה, ב"בוררות וינה", ליטול מסלובקיה את שטחיה הדרומיים הפוריים ולספחם להונגריה. "האשמים" במכה זו, שהונחתה על הסלובקים בפתאומיות, נמצאו עד מהרה: היהודים, שטיפחו את התרבות ההונגרית.

בערב 4 בנובמבר הוצאו מבתיהם אלפי יהודים בעלי נתינות זרה וכאלה שלא היה להם רישיון שהייה במקום מגוריהם, והוסעו בגשם במשאיות פתוחות לישובים שנועדו להונגרים, חלקם לרוסיה הקרפטית ונתינים פולנים לגבול הפולני. הפינוי לווה באלימות ובמעשי ביזה. שלטונות הונגריה סירבו לקלוט את המפונים ושלטונות סלובקיה לא נתנו להם לשוב לתחומם, וכך מצאו עצמם העקורים בעיצומו של חורף קר בשטח פתוח, חשופים לפגעי מזג האוויר ללא ציוד מתאים וללא מזון. מקצתם, שגרשו בגלל פקודות סותרות, הורשו לשוב לבתיהם, דבר שנוצל על-ידי רבים לבריחה.

הנהגת הקהילות האורתודוקסיות בברטיסלובה ונציגי התנועה הציונית נחלצו מייד לעזרת העקורים באספקת מזון וציוד, ובמקביל פעלו למען שחרורם. לאחר משא ומתן קשה שנמשך שבועות הותר לעקורים לשוב זמנית לסלובקיה בדצמבר 1938. שיבתם הותנתה בהבטחת ההנהגה היהודית לדאוג למחייתם ולטפל בהגירתם המהירה מסלובקיה. עם שובם שוכנו הנתינים הזרים בבית חרושת נטוש בפרבר של ברטיסלובה, וכעבור זמן עלה בידי ההנהגה היהודית להעלותם לארץ-ישראל.

חרף הוראותיו של ראש הממשלה החדש יוזף טיסו היו לפחות שני ראשי נפה – בבנסקה שטיאוניצה (BANSKA SUAVNICA) ובנובה מסטו נאד ואהוס – שסירבו להתיר את גירוש היהודים מאזור שליטתם אל מעבר לגבול. את סירובם נימקו בקשיים טכניים ובטענה שהגירוש ישפיע לרעה על הכלכלה במקומותיהם. "יאמר שסירובם להישמע להוראות הגירוש נבע גם מהתנהגותם הגסה של אנשי "משמרות הלינקה".

בינואר 1939, עדיין בסלובקיה האוטונומית, הוקמה ועדה להכנת תוכנית לפיתרון "הבעיה היהודית", בראשותו של קרול סידור. שר התחבורה והעבודות הציבוריות דורצ'נסקי ניסח גם הוא כמה הצעות אנטי-יהודיות נוספות, שמחמת האירועים המדיניים הסוערים שהביאו לכינונה של סלובקיה העצמאית ב-14 במרס 1939 לא זכו לאישור הפרלמנט. מאוחר יותר, בגוף המדיני החדש, הן היוו יסוד למדיניות האנטי-יהודית.

סלובקיה בגבולות 1945-1939 [3]

תגובת היהודים לשינוי המדיני

עם כינונה של סלובקיה האוטונומית החלו היהודים המודאגים להתארגן לקראת הבאות. עוד באוקטובר 1938 התכנסו בז'לינה אחדים מפעילי "המפלגה יהודית" כדי לדון במצב ולהתוות תוכנית פעולה. הוסכם להקים ארגון משותף של כל הגופים היהודיים, שיכלול את ארגון הקהילות האורתודוקסיות שכ-70% מיהודי סלובקיה היו מאוגדים בו.

הוגי רעיון הארגון החדש, הד"ר אוטו לבל, הד"ר ירמיהו (אוסקר) נוימן, אויגן וינטרשטיין והרב אבא (ארמין) פרידר, לא שיערו מן הסתם באלו קשיים ייתקלו ושעובדת היותם ציונים תהייה להם לרועץ במאמצייהם לצרף את הנהגת הקהילות האורתודוקסיות לגוף העתיד לקום. לארגון החדש, "הלשכה היהודית המרכזית לארץ סלובקיה" (ZIDOVSKA USTREDN) URADOVNA PRE KRAJINU SLOVENSKU ובקיצור ZUU), הצטרפו כל הארגונים למעט "אגודת ישראל" והנהגתה האורתודוקסית. הצעדים המשותפים שנקטו חבריו נועדו להכין את היהודים להתמודד עם המדיניות האנטי-יהודית של הממשל. הם הגישו עזרה חומרית לפליטים שזרמו לסלובקיה מן הארצות השכנות, השיגו להם רישיונות שהייה וסייעו להגירתם, ובד בבד קיימו הכשרה מקצועית ליהודים שנושלו מעבודתם ולימודי עברית לצעירים שרצו לעלות לארץ ישראל.

הנהגת ZUU היא שיזמה את מה שנקרא אז "טרנספר סוסקין", עלייתן לארץ-ישראל של כ-20 משפחות שרכשו משקים בארץ-ישראל בעסקת-חליפין. את עיקר מאמצייה ריכזה "הלשכה" בהגירה, אבל רק מעטים היגרו בעזרתה לנוכח סירובן של רוב מדינות העולם לקלוט מהגרים יהודים.

הישג ראוי לציון של הלשכה היה העברתם של מגורשי הפרוטקטורט של צ'כיה ומורווייה ממחנה הריכוז בסוסנוביץ שבפולין לתחומה של סלובקיה. מדובר בכ-400 יהודים ממוצא פולני או אחר שאחרי כיבוש צ'כיה בידי הגרמנים ב-15 במרס 1939 גורשו לפולין. כשגילו הגרמנים נכונות לשחרר יהודים בתנאי שיהיו בידיהם אשרות-כניסה לארץ אחרת פעלו אנשי ZUU מיידי כדי להעבירם לסלובקיה. רוב הפליטים שוכנו בבית מרפא נטוש בווינה (VYNNE), מקצתם השתקעו בערים ומקצתם עלו ארצה בסרטיפיקטים או בעלייה בלתי לגלית. כמה מהם שלא עלו לארץ-ישראל נעזרו מאוחר יותר (ב-1942) ב"מעמדם" כממעמדים להגירה כדי להינצל מגירושם.

מאמצים רבים השקיעו פעילי ZUU בארגון עלייה בלתי לגלית. עד לפרסום הספר הלבן של מקדונלד באביב 1939 לא תמך המשד הארצישראלי בפראג בהעפלה ומצ'קוסלובקיה יצאו רק קבוצות אחדות ביזמת התנועה הרוויזיוניסטית. אחת מהן הפליגה באונייה "פנצ'ו" שנטרפה סמוך לחופי האי היווני קלימנוס (KALYMNOS) ונוסעיה נעצרו באי רודוס.

ZUU הגישה להם סיוע. ב-4 באפריל 1939 הפליגו מיוגוסלביה 308 חלוצים, רובם מהפרוטקטורט, באונייה "קולורדו" והועברו בלב ים ל"אטראטה". הם הגיעו בשלום לארץ-ישראל מבלי שנפלו לידי הבריטים. ל-318 פליטים נוספים מן הפרוטקטורט שהגיעו לברטיסלווה בדצמבר 1939 השיגו אנשי ZUU רישיונות שהייה לימים אחדים בלבד, ואולם שהייתם בעיר נתארכה לתשעה חודשים. פעילי העלייה דאגו לקיומם, האריכו את רישיונות שהייה שלהם פעמים אחדות ואף זייפו בדרכוניהם אשרות כניסה לפרגוואי. בזכות קשרי ZUU עם מפקד משטרת הזרים בברטיסלווה הצטרפו פליטים אלה ב-4 בספטמבר 1940 לשתי אוניות הקיטור "הליוס" ו"אורנוס" שהיו עמוסות חלוצים מגרמניה ופליטים מדנציג. האוניות נתפסו בידי הבריטים ונוסעיהן הוגלו לאי מאוריציוס. פעולות אלה ואחרות נמשכו עד

סתיו 1940. עם כינונו של מרכז היהודים פסקה פעילותם של כל הארגונים היהודים לרבות ZUU.

סלובקיה העצמאית

הקיצונים שבין ה"לודקים" הסלובקים לא הסתפקו באוטונומיה ומאז הכרזתה חתרו לכינונה של סלובקיה עצמאית. זו אכן קמה ב-14 במרס 1939, ולא בזכות מאמציהם אלא מכיוון שסלובקיה עצמאית תאמה את מטרותיו המלחמתיות של היטלר.

היהודים בסלובקיה לפי מחוזות (1940)

המחוז	סך הכל תושבים	מספר היהודים	ב-% מכלל האוכלוסייה
בכל המחוזות	2,653,564	88,951	3.3
ברטיסלווה	451,954	21,338	4.7
ניטרה	353,401	10,919	3.0
טרנצ'ין	516,586	12,259	2.4
טאטרה	463,274	10,795	2.4
פוארונסקה	428,094	5,179	1.2
שריש-זמפלין	400,255	28,461	6.5

ממשלת סלובקיה העצמאית בראשותו של טיסו החלה בתחיקה אנטי-יהודית. עוד באפריל 1939, חודש בלבד לאחר כינון המדינה, הוגדר המושג "יהודי" על פי עיקרון הדת והוגבל מספר היהודים שהותר להם לעסוק בכמה מקצועות חופשיים.

מספר עורכי הדין היהודים צומצם ל-4% מכל עורכי הדין במדינה והיתר נמחקו מרשימת עורכי הדין; כל הנוטריונים הציבוריים היהודים הודחו מתפקידיהם, ולאחר זמן קצר הורחקו היהודים גם מן השירות הציבורי, שבו תפסו כמה מהם עמדות-מפתח. על רופאים ורוקחים יהודים הוטלו מגבלות, "לשכת המוסיקה" הוציאה משורותיה מוסיקאים יהודים, ודרגותיהם של חיילים יהודים נשללו.

הוכרזה חובה לרשום נכסים חקלאיים השייכים ליהודים. יהודים הוצאו ממסגרות חינוכיות, סטודנטים יהודים סולקו מאוניברסיטת ברטיסלווה עוד עם כינונה של האוטונומיה ואחר כך הורחקו תלמידים יהודים מכל בתי הספר הציבוריים. חובת אחזקתם של בתי הספר היהודיים היסודיים הוטלה על הקהילה, חינוך תיכון ליהודים נאסר, והוטל גם איסור על רכישת השכלה במסגרות פרטיות מצומצמות.

הצווים האלה שפורסמו בחודשים הראשונים לקיומה של סלובקיה העצמאית היו רק תחילתן של גזרות לקראת "הפיתרון הסופי של הבעיה היהודית". החרמת הרכוש היהודי, שסלובקים רבים ציפו לה בכיליון עיניים, התמהמהה בשל חששם של השרים המתונים לזעזע את כלכלת המדינה הצעירה, אבל מונו נאמנים ומנהלים זמניים למפעלי תעשייה, לבתי מלאכה ולעסקים מסחריים של יהודים.

"אריזציה" המואצת החלה רק במחצית השנייה של 1940, שבהן חיזקו הגרמנים את הגורמים הרדיקליים והפקידו את תיק החוץ בידי ראש הממשלה טוקה ואת תיק הפנים בידי אלכסנדר מאך, זירזו את דחיקת היהודים מן החברה הסלובקית הכלכלית. קצין הס"ס דיטר

ויסליצני, מפקודיו של אדולף אייכמן, שוגר לסלובקיה לשמש יועץ לענייני יהודים, לצד יועצים גרמנים לעניינים אחרים ופעל להחשת התחיקה האנטי-יהודית.

בספטמבר 1940 התקבל בפרלמנט סלובקי "**חוק ההסמכה**", שנתן בידי ממשלת סלובקיה סמכות לנקוט אמצעים להרחקת היהודים מן הכלכלה והחברה ולהעברת רכושם לבעלות ארית מבלי להזדקק לפרלמנט. על סמך החוק הוקם ב-18 בספטמבר "משרד הכלכלה המרכזי" (UHU, USTREDNY HOSPODARSKY URAD) שניתנו לו סמכויות נרחבות למימוש האריזציה – למעט נכסים חקלאיים. בראשו הוצב תומך נלהב בפיתרון רדיקלי ל"שאלה היהודית", אוגוסטין מוראווק (MORAVEK). הצווים שהוציא משרדו להחרמת הרכוש היהודי ותקנות משרד הפנים שהגבילו את חירותם של היהודים השלימו אלה את אלה.

צעדיה אלה של ממשלת סלובקיה לא נתקלו בהתנגדות מצד האוכלוסייה המקומית. הטיעון הנושן שהיהודים התעשרו מהשתלטות על רכושם של הסלובקים ומניצולם של בני דלת העם סייע לשליטים החדשים כמו גם לתושבים רבים להצדיק את האריזציה. לנוכח ריבוי הגזרות האנטי-יהודיות בסלובקיה והקושי להתמצא בהן, ובשל לחצם של הרדיקלים להשתית את התחיקה האנטי-יהודית על "**חוקי נירנברג**" הוחלט על עריכתם מחדש של החוקים והתקנות ועל עיגונם בחוק.

ערך הרכוש היהודי לפי המגזרים העיקריים ב-1940

המגזר	ערך בקרונות	% מכלל הרכוש
סך הכל	4,287,548,000	100.0
חסכוניות והשקעות	1,444,496,000	33.6
בתי מגורים	1,250,697,000	29.2
בתי עסק ותעשייה	982,451,000	23.0
שדות ויערות	609,904,000	14.2

הגדרתו החדשה של המושג "יהודי" על פי עיקרון הגזע גררה בעקבותיה גם את טביעת המושג "בן תערובת". עיקרון הגזע התבטא כאן באיסור על נישואי תערובת ועל קשר מיני בין יהודים ולא-יהודים. מערכת הצווים האנטי-יהודיים על 270 סעיפיה פורסמה בספטמבר 1941 וסומנה במספר הסידורי 198 בספר החוקים הסלובקי. היא נתקבלה בשביעות רצון רבה בברלין ובתוך זמן קצר נודעה בכינויה "**הקודקס היהודי**" (ZIDOVSKY KODEX). בין הוראותיו החדשות הייתה החובה **לענוד טלאי צהוב**.

עם פרסומו הושלמו ההכנות לקראת השלב האחרון של "הפיתרון הסופי" – הגירוש. הגדרת המושג "יהודי" מחדש על פי עיקרון הגזע עוררה מחאה מצד הבישופים הסלובקים והוותיקן, שטענו נגד זניחת ההיבט הדתי בהגדרה ובתוך כך הביעו את דאגתם מפגיעה ביהודים מומרים.

במקביל לפרסום "הקודקס היהודי" הוטל **מס מיוחד על הרכוש היהודי**. התקנה הזאת, האחרונה שהתבססה על חוק ההסמכה, הטילה על היהודים תשלום מס חד-פעמי בשיעור 20% מערך רכושם כפי שהוערך ברישומים קודמים. למעשה לא הייתה התקנה הזאת אלא מסווה לעיקול שארית הרכוש שנותר בבעלות יהודית רק להלכה, לאחר שרובו כבר הוחרם. על בסיס רישום הרכוש היהודי מספטמבר 1940 ציפה משרד האוצר להכנסה של 536 מיליון קרונות לקופת המדינה, אבל מאחר שהרכוש הזה לא היה עוד בידי היהודים הצליחה המחלקה המיוחדת במרכז היהודים, שגביית המס הוטלה עליה, לאסוף עד סוף ינואר 1942 כ-9 מיליון קרונות בלבד.

בהמשך כללו הצעדים הכלכליים נגד היהודים איסור על החזקת מזומנים מעל סכום מסוים וסגירת חשבונות הבנק של היהודים. העסקת יהודים הותרה רק באמצעות רישיונות עבודה זמניים שהותנו בהכחת חיוניותו של העובד היהודים ובהיעדר מחליף ארי, ושליטת רישיון עבודה עלולה הייתה לחרוץ את גורל האיש ובני משפחתו.

המשכורת המירבית של מועסק יהודי הייתה 1,500 קרונות. במקביל ביצע משרד הכלכלה המרכזי (UHU), תהליך אריזציה מהיר של 2,223 חנויות ומפעלים ועוד 10,025 עסקים יהודיים חוסלו. צעדים אלה כמו גם פיטורי היהודים ממשרות ציבוריות, הפכו כ-15,000 יהודים לנזקקים. עבודות הכפייה שהוטלו על היהודים הקלו רק במעט על מצוקת המנושלים.

האריזציה של בתי היהודים הייתה איטית יותר. ראשיתה בסתיו 1940 עם מינוי מנהלים זמניים לבתים מכוח חוק ההסמכה. המגורים ברחובות שנקראו על שמם של אנדריי הלינקה ואדולף היטלר נאסרו על היהודים ובערים אחדות אף נאסרו מגוריהם ברובע שלם. הטיפול במציאת דיור חליפי למפונים הוטל על מרכז היהודים. בתוך שנה הועברו כל הבתים לבעלות המדינה. במאי 1942 הושלמה האריזציה של נכסים חקלאיים; קרקעות, ציוד חקלאי, מבנים ומגורים חקלאיים הופקדו בידי משרד המקרקעין הממלכתי. לאחר נישול היהודים מרכושם ובידודם מן האוכלוסייה הכללית הבשילו התנאים לגירושם – השלב האחרון והסופי על פי התוכנית שהתוו ראשי המשטר.

"מרכז היהודים"

בעקבות "שיחות זלצבורג" (יולי 1940) הורו השלטונות לכוון "יודנרט", שבסלובקיה נקרא "מרכז היהודים" (UZ – USTREDNA ZIDOV). אישי ציבור יהודים רבים הבינו שהגוף הזה נועד בראש ובראשונה לשרת את מטרות השלטון והתלבטו אם לתת יד להקמתו. לאחר דיון נוקב גברה ידם של התומכים, שיקוו שהמרכז ישמש מסגרת לפעולות עזרה והצלה לאחר שנאסרה פעילותם של כל הארגונים היהודיים, למעט הקהילות.

הקמת "מרכז היהודים" הארצי הוטלה על מזכיר ארגון הקהילות האורתודוקסיות היינריך שוורץ. הוא הרכיב הנהגה בת 10 חברים – שישה אורתודוקסים, שניים מארגון קהילות "ישורון", חבר אחד מומר או מתבולל וציוני אחד. את העמדות החשובות ב"מרכז" איישו האורתודוקסים. למרות הפעילות המשותפת רבו החיכוכים בין האורתודוקסים לבין הציונים. המחלוקות נמשכו עד הגירוש. ניסיונותיו של שוורץ לנקוט מדיניות שהייה ולבלום ככל האפשר את הגזרות, הביאו להדחתו ולמעצרו באביב 1941, לאחר ששימש בתפקיד רק חודשים אחדים. השלטונות מינו במקומו את ארפד שבשטיאן (ARPAD SEBESTYEN), מנהל בית הספר התיכון היהודי בברטיסלובה, שהיה חסר כישורי מנהיגות, בתקווה שיציית להם ללא עוררין.

במשרד הארצי של מרכז היהודים פעלו תשעה אגפים:

- אגף המזכירות המרכזית, שהיה ממונה על המחלקה המשפטית, המחלקה הכלכלית ומשרדי עזר.
- אגף להסבה מקצועית.
- אגף ההגירה, שהיה ממונה על המשרד הארצישראלי ומחלקת הגירה בחסות HICEM.
- אגף רווחה ובו חמש מחלקות: סיעוד, מוסדות סעד, בריאות, תיווך עבודה ודיור.
- אגף החינוך והתרבות שהיה ממונה על בתי ספר, פעולות תרבות וחינוך גופני.
- אגף מרשם התושבים ובו מחלקת רישום אוכלוסין ומחלקת סטטיסטיקה.

- אגף פרסומים.
- אגף הכספים, שכלל חמש מחלקות: תקציבים, ניהול הרכוש היהודי, תשלומי העברה, מיסוי, קופה והנהלת חשבונות.
- אגף המומרים, ובו שלוש מחלקות: מזכירות, מחלקת סעד ומחלקת רישום. בתחומים האחרים פעל אגף זה בשיתוף פעולה עם המחלקות האחרות של "המרכז".

רוב האגפים והמחלקות שירתו את הציבור היהודי; האגף להסבה מקצועית, למשל, קיים קורסים רבים למלאכה לחקלאות לאלפי מובטלים בכל רחבי סלובקיה, פעילות ששימשה מסווה גם להמשך פעילותן של תנועות הנוער הציוניות, שקיומן נאסר. הגידול המתמיד במספר הנזקקים יצר עומס כבד על אגף הסעד. באביב 1941 נזקקו לשירותיו ולתמיכה הזעומה שהורשה להעניק 18% מיהודי סלובקיה. האגף הפעיל מטבחים עממיים שמספר הנצרכים להם גדל והלך.

אפשרויות הפעולה של אגף ההגירה היו כזכור מצומצמות ביותר עקב מדיניות ההגירה של רוב מדינות העולם, שסגרו את גבולותיהן בפני יהודים, ומדיניות הספר הלבן של ממשלת המנדט הבריטי בארץ ישראל. יתרונו העיקרי של האגף היה בכך שלא הביא תועלת כלשהי לשלטונות.

החינוך היהודי היה בתחום פעילותן של הקהילות; מרכז היהודים סייע לקהילות להחזיק את רשת החינוך ולהרחיבה. סילוקם של התלמידים היהודים מבתי הספר הציבוריים חייב הקמת בתי ספר יהודיים גם במקומות שבהם לא היו קודם לכן. אגף החינוך של המרכז עיבד תוכניות לימודים ודאג לפעולות תרבות ואומנות, לפרסומים, לקורסים, להרצאות ולחינוך גופני. האגף והקהילות פיקחו במשותף על ההוראה, למעט על לימודי דת שנשארו בפיקוחן הבלעדי של הקהילות. בשנת הלימודים 1940/1 היו בסלובקיה 67 בתי ספר יהודיים ובהם 187 מורים, 181 כיתות ו-8,000 תלמידים.

באמצעות השבועון VESTINIK (המודיע) של אגף הפרסומים הובאו הגזרות האנטי-יהודיות לידיעת הציבור היהודי. **קבלתו הייתה חובה והוא סופק חינם לכל בית אב.** למרות שהיה מכשיר של השלטונות כלל העיתון מדור לילדים ולנוער שעודד ילדים וצעירים להעלות על הכתב את מועקות ליבם.

מתוך 67 סניפים מקומיים של מרכז היהודים מייד אחרי הקמתו נותרו שבעה בלבד אחרי הגירושים בשנת 1942.

גירוש יהודי ברטיסלווה

הדחתו של שוורץ מראשות מרכז היהודים באביב 1941 הניעה את ויסליצני להקים במרכז היהודים הארצי מחלקה ל"עניינים מיוחדים" שתבצע באורח מיידי את הוראותיו ואת הוראות השלטונות. ה"פרויקט" שעמד על הפרק, והעסיק עוד קודם לכן את השלטונות, היה עקירת רוב יהודי הבירה למזרח סלובקיה. **בראש המחלקה החדשה הציב ויסליצני את קרול הוכברג, יהודי מהונגריה בעל כושר ניהול וארגון, שאפתן מטיל אימה, שלא בחל בשום דרך פעולה.** הוכברג ייסד במחלקתו מדורים ומקבילים לאלה שבמרכז היהודים הארצי. לצד אנשים הגונים צירף למחלקתו חבורה של כמה אנשים חסרי מצפון שבהתנהגותם, בעיקר בימי הגירושים, גרמו נזק רב לשמו של המרכז כולו.

בהוראת ויסליצני השתתף הוכברג בישיבות ההנהלה של מרכז היהודים, למורת רוחם של רוב חבריה, והפגין בהן את עוצמתו. שליטתו במרכז היהודים גברה מיום ליום. ראש המרכז ארפד שבשטיאן האזין בהבנה לטענות אנשי ההנהלה על מעשיו של הוכברג, אך ללא הועיל. פעילי המרכז שהעזו לצאת בגלוי נגד הוכברג הודחו. הנותרים, שהבינו כי במאבק גלוי לא ישיגו דבר, החליטו לפעול בדרכים שונות כדי להקטין את הסכנה שנשקפה לציבור היהודי ממעשיו של הוכברג.

ב-1941 נוסף ל"קודקס היהודי" סעיף 28 שהתיר עקירת יהודים מיישוביהם. חודש לאחר כניסת הסעיף הזה לתוקפו החליטו השלטונות להגלות כ-10,000 מיהודי ברטיסלובה הבירה וליישבם במזרח סלובקיה. שם ישבו היהודים בצפיפות רבה. היו רשויות מקומיות שבערי השדה במזרח שהתנגדו לתוכנית, ולפיכך התירו משרד הפנים ומשרד הכלכלה המרכזי ליישב מפונים בערים נוספות בשאר אזורי הארץ. לנוכח ההתנגדות שהתעוררה גם בערים האלה ליישוב יהודים בתחומן הבטיח שר הפנים שבקרוב יועברו היהודים למחנות. פרויקט הפינוי (DISLOKACIA) הוטל על המחלקה ל"עניינים מיוחדים" בראשותו של קרול הוכברג. מטרתו המוצהרת של הפינוי הייתה לפתור את המחסור בדירות בברטיסלובה; למעשה הכוונה הייתה "לטהר" את עיר הבירה מיהודים. ראש המחלקה ה-14 של משרד הפנים הד"ר אנטון ואשק (VASCK) תיאר בגלוי את הפינוי כחלק מן התחיקה האנטי-יהודית המשרתת את מדיניות החוץ של סלובקיה. רוב המפונים, שנטשו את דירותיהם מתוקף גזרות קודמות, התגוררו בתנאי דיור ירודים ברובע היהודי.

המפונים הורשו לקחת עמם רק מטען מוגבל והרכוש שהניחו מאחוריהם החרם. היו שניסו לצאת מן העיר שלא באמצעות מרכז היהודים, כדי להציל מעט מרכושם; את אלה כינה הוכברג בדו"ח לשלטונות "המתפנים השחורים". עד 1 במרס 1942 פונו 6,720 מתוך 15,102 יהודי ברטיסלובה.

בעת ביצוע צו הפינוי ביקש הוכברג להשביע את רצון השליטים והדגיש את הזדהותו עם מטרותיהם. הוא נקט את כל האמצעים שעמדו לרשותו כדי ללכוד את אלה שניסו לחמוק מהפינוי. היהודים ראו במחלקתו של הוכברג חלק ממרכז היהודים והתנהגותו הטילה צל כבד על הארגון כולו. בעקבות מצב הפינוי מברטיסלובה שינו היהודים את יחסם למרכז היהודים.

" פלוגות עבודה" ו"מרכזי עבודה"

מבידודם של היהודים מן החברה הלא-יהודית ונישולם משורה של מקצועות ועד לגיוסם לעבודת כפייה הדרך הייתה קצרה. כבר ביוני 1939 הועברו כל החיילים והקצינים היהודים ליחידות עבודה מיוחדות, ובסתיו נערך רישום של כל היהודים מבני 20 עד 50 לשם גיוסם לעבודה בעתיד.

בינואר 1940 נאסר בפקודת "חוק השירות הצבאי" על צוענים ויהודים להימנות עם כוחות הצבא. חייבי גיוס מביניהם אמורים היו להיות מועסקים בעבודות פיזיות במסגרת יחידות מיוחדות. כשיישומו של החוק התמהמה נצטוו הצוענים והיהודים להתייצב לעבודה למשך חודשיים. מחובת העבודה ניתן היה להשתחרר תמורת תשלום כופר, שגבייתו הייתה מוטלת על הקהילה עד למועד הקמתו של מרכז היהודים, מלבד זאת גויסו יהודים בשנים 1939-1940 בערים אחדות לניקוי רחובות, לפינוי שלג ולעבודות שחורות נוספות על פי יוזמות מקומיות של "משמרות הלינקה".

גיוסים אלה נועדו בעיקר להשפיל את היהודים ולאפשר סחיטת כספים. בראשית 1941 החליט משרד ההגנה לממש את "חוק השירות הצבאי" גם לגבי הצוענים והיהודים. "פלוגות עבודה" מגויסות, שאליהן צורפה גם פלוגת אסירים לא-יהודים, הרכיבו יחדיו את "הגדוד השישי". מדיהם נטולי הדרגות של היהודים היו בצבע כחול כהה ואלה של הצוענים בצבע חום. הם לא הורשו לשאת נשק אלא כלי עבודה בלבד.

הבידוד החברתי והכלכלי הגובר ותהליך האריזציה המואץ הפכו, כאמור, אלפי יהודים למובטלים ולנזקקים. בשל החשש מהחמרה נוספת בתחיקה האנטי-יהודית, בתואנה שהיהודים הם לא פרודוקטיביים ופיתרון בעייתם אינו סובל דיחוי, יזמה הנהלת מרכז היהודים גיוס כללי של יהודים לעבודת חובה. יוזמה זו הקדימה בחודשיים את הגזרה בדבר הקמת "מרכזי עבודה" למובטלים שארגונם הוטל על מרכז היהודים.

בספטמבר 1941 הגיע מספרם של "מרכזי העבודה" במדינה הסלובקית ל-80 ובהם 5,440 עובדי כפייה, אבל עם בוא החורף חוסלו המרכזים ועובדיהם שולחו לבתייהם בנימוק שתנאי מזג האוויר הקשים אינם מאפשרים את העסקתם. באותה העת כבר היו מחנות העבודה בתהליך הקמה.

בחורף 1942/43, לאחר גל הגירוש הראשון, הוקמו 8 "מרכזי עבודה" חדשים שלא דמו כלל למרכזי העבודה שחוסלו בשלהי 1941. מטרת הקמתם הייתה למלא את המחסור בעובדים בעבודות פיזיות מפרכות. במרכזי העבודה החדשים, בניגוד למחנות העבודה, הועסקו גברים בלבד. הם התגוררו בצריפי עץ לא הרחק ממקומות העבודה, ועל שמירתם הופקדו אנשי "משמרות הלניקה". ארוחותיהם הוכנו במטבח משותף שאחזקתו מומנה משכר עבודתם. במרכזים אחדים אף הוקמה מועצה יהודית. מרכז היהודים טיפל בהסדרים כלכליים שונים, ערך חוזים עם המעסיקים ופעל לשיפור תנאי החיים במחנות.

ביוני 1943 פורק "הגדוד השישי" עם תום תקופת שירות החובה הצבאי של אנשיו. אנשי הגדוד ניצלו מגירושם בזכותו של שר ההגנה, הגנרל פרדיננד צ'טלוש (CATLOS), שסירב לדרישת משרד הפנים להתיר את שילוחם לפולין. מקצת המשוחררים שוכנו במרכזי עבודה שהוקמו למענם, קצתם הועברו למחנה העבודה נובאקי וקצתם, שחששו מחידוש הגירוש, הסתתרו או הסתננו לשטח הונגריה.

עם פרוץ המרד הסלובקי האנטי-פשיסטי ב-29 באוגוסט 1944 נמצאו כל מרכזי העבודה, למעט זה שבדווינסקה נובה וס (DEVINSKA NOVA VES), בשטחים שתפסו המורדים. העובדים התפזרו ורבים מהם, בעיקר אנשי הקבוצה שנשלחה למחנה נובאקי, הצטרפו למורדים והשתתפו עמם בלחימה.

מחנות עבודה

במחצית השנייה של 1941, כשהשלטונות תכננו הקמת מחנות עבודה על אדמת סלובקיה, התחבטו היהודים בשאלה אם לתת יד להקמתם. התומכים ברעיון רצו להאמין כי כדאיותם הכלכלית של המחנות תסייע לסלובקים המתונים לפעול להשחרת היהודים על אדמת סלובקיה, ואילו המתנגדים חששו כי המחנות עלולים להקל על השלטון את ביצוע הגירוש. גם נציגי השלטון לא היו תמימי דעים בנושא הקמת המחנות, אך בסופו של דבר הוחלט להקיםם.

לצד מחנה ויהנה, שכבר שוכנו בו משוחררי גטו סוסנוביץ, הוקמו עוד שני מחנות עבודה בסרד ובנובאקי. בשניהם נמצאו מבנים צבאיים נטושים ששופצו בידי פועלים יהודים שגייסו

מרכז היהודים. בינואר 1942 הועברו לסרד 300 בעלי מקצוע יהודים והוטל עליהם להקים נגריה גדולה ובית מלאכה לייצור צינורות. שמועות על גירוש אפשרי דרבנו את הפועלים לעבוד בקדחתנות כדי להוכיח את יעילותם, בידיעה שנאשים שנחשבו עובדים חיוניים גירושם נדחה.

מספר השוכנים במחנות עבודה וב"מרכזי עבודה"

תאריך	מחנות העבודה סרד, נובאקי ויהנה	מרכזי עבודה	סך הכל
30.6.1943	2,938	654	3,592
31.1.1944	3,146	623	2,769

הגירושים ב-1942

בראשית 1942 התגבשה בצמרת השלטון הסלובקי ההחלטה לגרש את היהודים לפי התוכנית שפרטיה הותוו עוד ב-1940. לצד הצורך בתיאום מדיניותם עם זו של הרייך השלישי, הזינה את הלאומנים הקיצונים גם משנתם האנטישמית של שטור והורבן.

ב-26 במרס 1942, למחרת צאתו של טרנספורט ראשון של אלף נשים מפופרד לאושוויץ, אמר שר הפנים אלכסנדר מאך שגירוש היהודים הוא "הגשמת של צו ההיסטוריה הסלובקית".

דרישת הגרמנים לספק להם מכסה של עובדים סלובקים לעבודה ברייך הייתה עילה נוחה לגירוש יהודים. הציבור הסלובקי גילה אי-רצון לשלוח עובדים לגרמניה למען המאמץ המלחמתי ופקידי הממשל הציעו שבמקמם ייצאו 20,000 צעירים יהודים. להפתעת הסלובקים הסכימו הגרמנים להצעה הזאת. מחשש שאחרי גירוש הצעירים יוותרו בסלובקיה רק זקנים, נשים וילדים שיפלו למעמסה, דרשו הסלובקים מהגרמנים לגרש את כל היהודים ובתמורה נתנו את הסכמתם לתנאים שהציב להם אייכמן: הסלובקים ישללו מהמגורשים את אזרחותם וישלמו בעבור כל יהודי שיגורש 500 מרק.

בפברואר 1942 הגיעו לאוזניהם של פעילי ציבור יהודים שמועות על כוונת השלטונות להתחיל בגירושים לפולין. מייד התארגנה קבוצת מנהיגים (שהגרעין שלה כונה מאוחר יותר "קבוצת העבודה") שהחלה בפעילות נרחבת לביטול רוע הגזרה.

רבנים ונציגי קהילות שלחו איגרות תחינה אל הנשיא טיסו ואמרו כי גירוש יהודי סלובקיה לפולין כמוהו כגזר דין מוות. פעילים יהודים פנו אל בכירי הכנסייה הקתולית ואל אנשי שלטון מתונים שעשויים היו לראות בגירוש צעד לא-הומני. התזכירים של הרבנים ואיגודי הקהילות היהודיות לנציגי הכנסייה הוגשו גם לנציג האפיפיור בסלובקיה מונסיניור ג'וזפה בורציו (GIUSEPPE BURZIO). בפגישה עם בורציו ביטל ראש הממשלה טוקה את הטענה שלמגורשים נשקפת סכנת מוות, ודחה את טענותיהם של היהודים מכל וכל. הוא השווה את גירוש היהודים לשילוחם של 120,000 הפועלים הסלובקים שכבר עבדו אז ברייך.

ב-14 במרס 1942 שיגר הוותיקן מחאה לממשלת סלובקיה נגד גירוש היהודים, אבל משרד החוץ הסלובקי השיב רק ב-23 במאי, לאחר ש-34,000 מיהודי סלובקיה כבר גורשו, גם מחאת האפיפיור, שהועברה לנשיא טיסו, נותרה ללא מענה אף-על-פי שנמסרה אישית לטיסו ב-24 במרס מפיו של ציר סלובקיה לוותיקן קרול סידור (SIDOR). ההחלטה הנחושה של

ממשלת סלובקיה להיפטר מן היהודים, החלטה שעלתה בקנה אחד עם מדיניות השלטון הנאצי, נותרה בעינה.

על ביצוע הגירושים הופקדה מחלקה 14 של משרד הפנים בראשות הד"ר אנטון ואשק. העוצמה והסמכויות שהיו בידו לחרוץ את גורל היהודים זיכו אותו בכינוי "מלך היהודים". מעצר היהודים וריכוזם הוטלו על כמה זרועות של כוחות הביטחון, בהם אנשי "משמרות הלינקה" וה-FS (כוח המתנדבים הגרמנים-סלובקים), שנהגו בנרדפים באכזריות.

ב-25 במרס 1942 החלו הגירושים: ראשונים גורשו נשים וגברים בני 16 עד 45 שקיבלו מראש הודעות להתייצב. מספר המתחמקים, בעיקר מבין הנשים, היה גבוה בפרשוב, במיכלובצה ובכמה מקומות אחרים. מקצתם ברחו לשטח הונגריה, אחרים הסתתרו, והיו שאושפזו במוסדות בריאות.

אחרי גירושם של 8,500 צעירים התחיל ב-11 באפריל גירוש המשפחות. מחשש למעשי בריחה לא שלחו עוד השלטונות הודעות התייצבות. ביום האיסוף הוטל עוצר והיהודים נצטוו להימצא בבתיהם. המיועדים לגירוש נעצרו על פי רשימות שהכינו ראשי הנפות, המשטרה, נציגי מפלגת העם (HSL), מפקדי "משמרות הלינקה" הנפתיים, ראשי סניפים של המפלגה הגרמנית" וה-FS. שאל כמו הטרנספורטים של הצעירים, שיצאו לפולין מחמישה מוקדי ריכוז – פופרד, נובאקי, סרד, פטרונקה וז'לינה – גורשו המשפחות היישר מעיר המגורים, כל עוד היו מספיק יהודים לשילוח (היה צורך באלף יהודים לפחות כדי למלא רכבת). בגירוש הצעירים הרווקים נכללו רק אלה שבבדיקות רפואיות נמצאו כשירים לעבודה, ואילו המשפחות גורשו על טפן, זקניהן וחוליהן. מחלקה 14 של משרד הפנים הוסמכה לתת פטורים זמניים מגירוש.

הסלובקים דאגו לחקיקה שתכשיר את הגירושים. ב-15 במאי 1942, כשכבר היו בעיצומם, אישר הפרלמנט את "חוק הגירוש" שהתיר לגרש מתחום סלובקיה את כל היהודים, למעט עובדים "חיוניים" שקיבלו פטור על תנאי ומומרים. מלבד היהודים שברחו להונגריה ניצלו לא מעטים באמצעות תעודת טבילה עם תאריך המרה תקף. מספר הנמלטים להונגריה בכל תקופת הגירושים נאמד ב-10,000.

פה ושם היו גילויי הזדהות עם גורל היהודים מצד כמרים ותושבים יחידים, אבל רוב האוכלוסייה הגיבה בשוויון נפש. המשורר הנודע יאן יסנסקי חיבר שיר מחאה שהתפרסם רק אחרי המלחמה. אדישות האוכלוסייה הייתה תולדה של שטיפת מוח מתמדת באמצעות שופרות התעמולה של השלטון. חרף זאת ולמרות האזהרות החמורות נגד מתן מחסה אצל שכנים ומכרים סלובקים (אחדים מן המצילים הוכרו לימים כ"חסידי אומות העולם" מטעם יד ושם).

הגירושים מסלובקיה לפולין ב-1942

יום הגירוש	מקום היציאה	יעד הגירוש	מספר המגורשים	יום הגירוש	מקום היציאה	יעד הגירוש	מספר המגורשים
25 במרס	פופרד	אושויץ	1,000	24 במאי	סטרופקב	ריובייץ	1,022
27 במרס	ז'לינה	מיידנק	1,000	25 במאי	פופרד	ריובייץ	1,000
28	פטרונקה	אושויץ	1,000	26 במאי	ז'לינה	אופולה	1,000

							במרס
1,032	מיידנק (גברים) איזביצה (נשים)	ספישסקה נובה וס	29 במאי	1,000	מיידנק	סרד	30 במרס
1,000	מיידנק (גברים) איזביצה (נשים)	פופרד	30 במאי	1,003	מיידנק	נובאקי	31 במרס
1,000	מיידנק (גברים) סוביבור (נשים)	פופרד	1 ביוני	1,000	אושויץ	פטרונקה	1 באפריל
1,014	מיידנק (גברים) סוביבור (נשים)	ליפטובסקי סוטי מיקולש	2 ביוני	1,000	אושויץ	פופרד	3 באפריל
1,000	מיידנק (גברים) סוביבור (נשים)	ברטיסלווה ז'ילינה	5 ביוני	1,495	מיידנק	ז'ילינה	5 באפריל
1,001	מיידנק (גברים) סוביבור (נשים)	ז'ילינה	6 ביוני	1,040	מיידנק (גברים) לוברטוב (נשים)	טרנווה	12 באפריל
1,000	מיידנק (גברים) סוביבור (נשים)	פטרונקה ברטיסלווה	8 ביוני	1,000	אושויץ	סרד	13 באפריל
1,019	מיידנק (גברים) סוביבור (נשים)	זבולן	9 ביוני	1,038	מיידנק (גברים) ריובייץ (נשים)	ניטרה	14 באפריל
1,000	מיידנק (גברים) סוביבור (נשים)	נובאקי	11 ביוני	1,040	אושויץ	ניטרה	16 באפריל
1,000	מיידנק (גברים) סוביבור (נשים)	סרד	12 ביוני	1,000	אושויץ	ז'ילינה	17 באפריל
1,000	מיידנק (גברים) סוביבור (נשים)	פופרד	13 ביוני	1,000	אושויץ	ז'ילינה	19 באפריל

1,000	מיידנק (גברים) סוביבור (נשים)	נובאקי	14 ביוני	1,030	ריובייץ	ניטרה	20 באפריל
1,059	אושויץ	ז'לינה	19 ביוני	1,001	אופולה	סרד	22 באפריל
1,000	אושויץ	ז'לינה	3 ביולי	1,000	אושויץ	פופרד	23 באפריל
1,000	אושויץ	ז'לינה	10 ביולי	1,000	אושויץ	ז'לינה	24 באפריל
1,000	אושויץ	ז'לינה	16 ביולי	1,252	אופולה	נובה מסטו	27 באפריל
1,000	אושויץ	ז'לינה	24 ביולי	1,040	אושויץ	ז'לינה	29 באפריל
800	אושויץ	ז'לינה	31 ביולי	1,040	מיידנק (גברים) לוברטוב (נשים)	טרבישוב	5 במאי
991	אושויץ	ז'לינה	18 בספטמבר	1,038	לוקוב	מיכלובצה	6 במאי
1,001	אושויץ	ז'לינה	22 בספטמבר	1,040	לוקוב	מיכלובצה	7 במאי
860	אושויץ	ז'לינה	20 באוקטובר	1,001	מיינדז'יץ' פודלסקי	מיכלובצה	8 במאי
				1,009	חלם	הומנה	11 במאי
				1,002	חלם	ז'לינה	12 במאי
				1,040	דמבלין	פרשוב	13 במאי
				1,040	דמבלין	פרשוב	14 במאי
				1,028	פולווי	ברדיוב	17 במאי
				1,015	אופולה	ברדיוב	18 במאי
				1,005	אופולה	ורנוב	19 במאי
				1,001	פולווי	מדזילבורצה	20 במאי
				1,630	ריובייץ	סבינוב	23 במאי

"קבוצת העבודה": ניסיון לעצור את הגירושים באמצעות שוחד ו"תוכנית אירופה"

במהלך הגירושים, כשתחושת חוסר-האונים והייאוש היו בשיאם, העלה הרב מיכאל דב וייסמנדל יוזמה לשחד את גורמים המבצעים את הגירושים ובכלל זה את איש הס"ס ויסליצני כדי להביא להפסקתם. לביצוע המשימה, שהיה בה סיכון רב, הוקם גוף מצומצם של פעילים שלימים נודע כ"קבוצת העבודה". פעילותם הייתה מחתרית ואת מעשיהם הסתירו גם מפני הנהגת מרכז היהודים בראשותו של שבשטיאן, שלא העזה לתת יד לפעולות לא-חוקיות.

הרוח החיה ב"קבוצה" היה הרב וייסמנדל אבל את העבודה העיקרית ובכלל זה הקשר עם ארגונים יהודיים בעולם החופשי ביצעה מנהיגת הקבוצה, הפעילה הציונית גיזי פליישמן, אישיות משכמה ומעלה בעלת מידות מנהיגות נעלות.

פעילי "קבוצת העבודה" העבירו לאנשי ממשל סלובקים את המכתבים המזעזעים שהגיעו בעיקר באמצעות קשר השליחים שהפעילים הקימו עם המגורשים לגטאות. המתונים בממשל ערערו על המשך הגירושים ובסופו של דבר הסכים אייכמן באוגוסט 1942 לשגר לאשוויץ את ויסליצני יחד עם עורך עיתון גרמני מקומי, פרנץ פיאלה (FIALA), במטרה "להפריך את שמעות השווא".

הצילומים המבוימים מן המחנה והכתבה המפוברקת שליוותה אותם תיארו את "החיים הטובים" של העקורים, "שכל רצונם לראות את קרוביהם מצטרפים אליהם". ואולם הכתבה לא שכנעה את אנשי הממשל הסלובקי, והטרנספורטים התמעטו והלכו.

ב-20 באוקטובר יצא הטרנספורט האחרון בגל הגירושים של 1942 וגורמים בממשל, שקיבלו נתח נאה מכספי השוחד, הבטיחו ל"קבוצת העבודה" שההפוגה תימשך עד אביב 1943. מספר המגורשים הגיע באותה שנה לכ-58,000. השוחד שקיבל ויסליצני מיתן במידת מה את נוקשותו אבל היו עוד כמה סיבות שהביאו להפסקת הגירושים בסתיו 1942.

היהודים שגורשו עד אז היו אלה שנושלו ממקורות פרנסתם ונותרו בחוסר כל, ואילו הנותרים הוכרו ברובם כחיוניים למשק המדינה והחזיקו בתעודות חסות מטעם משרדי ממשלה שונים, שהגנו עליהם מגירוש. כדי להמשיך בגירושים היה אפוא צורך לבטל את תעודות החסות האלה אבל הפקידות הגבוהה סירבה לבטל נוכח הידיעות המזעזעות על גורל המגורשים לפולין.

הפסקת הגירושים והאמונה בכוחו של השוחד המריצו את הרב וייסמנדל ליזום מבצע הצלה נוסף, הצלת כלל יהדות אירופה על-ידי משא ומתן עם הגרמנים באמצעות ויסליצני. פעילי "קבוצת העבודה" (מלבד גיזי פליישמן) דחו בתחילה את הרעיון. הם סברו כי את המשא ומתן על הפסקת הגירושים מסלובקיה ניהל ויסליצני על דעת עצמו, בלי ידיעת הממונים עליו, ואת תשלום השוחד הראשון שלשל לכיסו. כן חששו כי הסתבכות במהלך המשא ומתן עלולה להמיט אסון על שרידי יהודי סלובקיה, שסכנת הגירושים עדיין תלויה ועומדת מעל לראשם. ואולם הודות לאישיותו הכריזמטית הצליח הרב וייסמנדל להטותם לתוכניתו.

בסוף אוקטובר 1942 חודש הקשר עם ויסליצני, שלהפתעתם של אנשי "קבוצת העבודה" גילה עניין בהמשך הקשר עם הארגונים היהודיים. יש יסוד לשער שתוכנית ההצלה הגיעה

לידיעתו של הימלר. ידוע שהגרמנים היו מוכנים לשחרר יהודים יחידים אבל לא להפסיק את הגירושים ואת ההשמדה, כפי שדרשה "קבוצת העבודה". הסכמתם של הגרמנים לנהל משא ומתן על **"תוכנית אירופה"** חושפת קו אופייני למדיניות "הפיתרון הסופי" שקיבל ביטוי מובהק בעת גירושים של יהודי הונגריה: **שחרור יחידים תמורת כסף רב מזה, והשמדה של כלל היהודים מזה.**

לאחר שנתקבלה תשובתו החיובית העקרונית של ויסליצני, כשם הממונים עליו, פתחו גיזי פליישמן והרב וייסמנדל בהתכתבות ענפה עם ארגונים יהודיים – תחילה עם ארגונים בשווי ומראשית 1943 עם המשרד הארצישראלי באיסטנבול.

במחצית הראשונה של 1943 היה ויסליצני עסוק בגירוש יהודי יוון ונפגש רק כמה פעמים עם נציגי "קבוצת העבודה". גיוס סכומי כסף גדולים מן הארגונים היהודיים **למימוש "תוכנית אירופה"** נתקל בקשיים אבל לא רק המחסור בכסף גרם לביטול התוכנית.

ב-3 בספטמבר 1943, עם שובו לברטיסלובה, הודיע ויסליצני לנציגי "קבוצת העבודה" שעל פי הוראה מגבוה הופסק המשא ומתן על "תוכנית אירופה", אבל הגרמנים לא מוציאים מכלל אפשרות חידוש קשר דומה בעתיד. את הפסקתו הפתאומית של המשא ומתן תירץ ויסליצני ב"מצב הכללי והאווירה הקשורה בו". בינואר 1944 דחו בברלין ניסיון של "קבוצת העבודה" לחדש את המשא ומתן אבל השאירו פתח לחידושו. ואכן הוא התחדש אחרי כיבוש הונגריה בידי הגרמנים במרס 1944.

פליטי פולין

במקביל קשרה "קבוצת העבודה" קשרים עם המגורשים לפולין ושלחה להם סיוע באמצעות מברחי גבול. אחרי הגירושים מהגטאות למחנות ההשמדה נמשך הקשר עם המעטים ששרדו. גם יהודים יחידים וקהילות נחלצו לעזרת המגורשים; יצוין במיוחד הקשר הממושך שקיימה קהילת פרשוב עם שרידי מגורשיה בגטו דמבלין (DEBLIN) עד קיץ 1944.

באמצעות מברחים שטוו קשרים עם גטו בוכניה (BOCHNIA) הסתננו לסלובקיה ב-1943 פליטים יהודים מפולין. "קבוצת העבודה" עודדה את הבריח הודאגה לקיומם של הבורחים עד שחצו את הגבול להונגריה. גם שרידי הקהילות בערים פרשוב, ברדיוב, קז'מרוק, ז'ילינה וליפטובסקי סוטי מיקולש סייעו לבורחים. קליטת פליטי הגטאות מפולין והברחתם להונגריה ושיפור התנאים במחנות העבודה התאפשרו הודות לכספי סיוע מן הג'וינט ומהנהגת הישוב בארץ-ישראל, שהגיעו בדרכים מחתרטיות ל"קבוצת העבודה".

איומים לחידוש הגירושים ב-1943

בפברואר 1943 נשמע איום ראשון לחידוש הגירושים מפי שר הפנים אלכסנדר מאך. שארית הפליטה היהודית בסלובקיה נחרדה ופעילי "קבוצת העבודה" נרתמו מייד לפעולה. בישופים קתולים מקומיים, שהזדעזעו גם הם מהכרזת שר הפנים, נחלצו להגנתם של שרידי היהודים בסלובקיה באיגרת רועים שנוסחה בלשון זהירה ועקיפה. למרות ניסיונות הקיצוניים לסכל את הפצתה היא הוקראה בכל הכנסיות ב-21 במרס 1943. היה זה המסמך הראשון שבו יצאה הנהגת הכנסייה הקתולית להגנת כלל היהודים ולא רק המומרים. גם התערבות הוותיקן הייתה הפעם מהירה ונחרצת יותר מב-1942. פעולות הכנסייה, התנגדות המתונים בשלטון לביטול תעודות החסות מתוך ידיעה ברורה שהמגורשים מובלים למוות, והשינויים בחזית

לטובת בעלות הברית, חברו יחדיו וסיכלו את כוונת הקיצונים לחדש את הגירושים בקיץ 1943.

מידע על ההשמדה

הפליטים שהגיעו זה לא מכבר לסלובקיה סיפרו על הרצח ההמוני של יהודים בשטחה של פולין. אף שידיעות ראשונות על הנעשה בפולין חלחלו כבר באוגוסט 1942 נרתעו בתחילה הפעילים היהודים בברטיסלובה מלהאמין לסיפורי הזוועה ורק ב-1943 עמדו על כוונותיהם האמיתיות של הגרמנים ועל ההשמדה. העדויות שמסרו שלושה מן הנמלטים, שניים שהיו עדים להשמדה בטרבלינקה ובסוביבור ושלישי ששמע עדות מפי עצור שנמלט ממחנה בלז'ץ, לא התירו עוד מקום לספקות. עדותו של הנמלט **מטרבלינקה, דוד מילגרום**, על שיטות ההשמדה נרשמה ותוארה לפרטיה במכתב ששלחו הרבנים וייסמנדל ופרידר ב-13 ביולי 1943 לארגונים יהודיים ברחבי העולם. עדות זו וכן עדויותיהם של השניים האחרים על הנעשה בסוביבור ובבלז'ץ צורפו למכתבה של פליישמן מ-1 בספטמבר למרכז "החלוץ" בז'נבה.

בשלהי 1943 הופעל לראשונה לחץ גרמני לרכז את היהודים שנותרו במחנות על אדמת סלובקיה. הנשיא טיסו וראש הממשלה טוקה הבטיחו להיענות לדרישות הגרמנים עד אפריל 1944, אבל הבטחותיהם לא קוימו. השינויים ביחסי הכוחות, הדאגה לאליבי בעתיד והתרופפות מעמדם של גורמים קיצוניים בממשל הסלובקי ריכזו את יחסם של פקידי הממשל כלפי היהודים.

בדצמבר 1943 עלה בידי "קבוצת העבודה" להביא להדחתו של ראש מרכז היהודים הממונה, שבשטיאן, ולמנות במקומו פעיל משלהם, את הד"ר אוסקר נוימן. ההישג הזה הפך את "קבוצת העבודה" לחלק בלתי נפרד מהנהלת מרכז היהודים.

היהודים במחתרות ובימי המרד

האיסור שהוטל על קיומן של מפלגות השמאל עוד בסלובקיה האוטונומית הביא לכינון של המחתרת הצ'כוסלובקית ושל זו הקומוניסטית. היהודים קיימו קשר עם שתיהן, תמכו בהן תמיכה כספית וסייעו לפעולותיהן.

באביב 1942, כשפשטה שמועה על כוונת השלטונות להתחיל בגירוש, הצטרפו 18 צעירים יהודים ממזרח סלובקיה ובהם שתי נשים לראש המחתרת הקומוניסטית האזורית, פאבול בורוש (BOROS), שהסתתר בבקתה ביער ליד פורובקה (PORUBKA). עלה בידיהם להשיג נשק קל ורימונים והם ניסו לשוות לפעולותיהם אופי של לוחמת פרטיזנים. הם התמקמו בבונקר שבנו במו ידיהם, שם שיננו את האידיאולוגיה המרקסיסטית. ב-7 באפריל הופתעה הקבוצה על-ידי ז'נדרמים ובחילופי ירי נהרג אחד הז'נדרמים. כל חברי הקבוצה למעט בורוש, שעקבותיו נעלמו בראשית 1943, נלכדו והועמדו לדין; משפטם נמשך עד אביב 1944. אחדים מהם השתתפו אחר כך במרד הסלובקי הלאומי ועם שחרור מזרח סלובקיה הצטרפו לצבא צ'כוסלובקיה; הקבוצה כולה ניצלה.

במרצת 1942 קמו עוד שתי קבוצות מחתרת קומוניסטיות, האחת בפיקודו של ינקו קראל (KRAL) והאחרת מייסודו של לדיסלב אקסנר (EXNAR). מלבדן פעלה על אדמת סלובקיה גם קבוצה צ'כוסלובקית, ששמה לה למטרה לחדש את הרפובליקה הצ'כוסלובקית בכוח הזרוע. בשלוש הקבוצות נמצאו יהודים ושלושתן גם נתמכו בידי יהודים.

במחנה נובאקי התארגנה קבוצה מחתרנית קומוניסטית עוד בסתיו 1942, בתגובה לטרנספורט לפולין שיצא מן המחנה ביום הכיפורים. חברי המחתרת נדרו נדר שבעתיד לא יגורשו עוד אסירים ממחנה העבודה ללא התנגדות והחלו להתכונן להתנגדות פעילה.

למחתרת הצטרפו גם ציונים שהיו עצורים במחנה. בקיץ 1943 הגיעה לנובאקי קבוצה של בחורים צעירים וחסונים מן "הגדוד השישי" שפורק, והם היו הגרעין הקשה של יחידת הלוחמים היהודים שהתגבשה במחנה. רכישת נשק והצטיידות בתעודות מזויפות מומנו בין היתר מתרומות של יהודים שחיו עדיין בחוץ, מכספי ההנהגה היהודית במחנה ומסיוע "קבוצת העבודה".

גם **במחנה סרד** התארגנו צעירים, רובם ציונים, לקבוצת מחתרת. בכנס נציגי תנועות נוער ציוניות שהתקיים ב-31 בדצמבר 1943 וב-1 בינואר 1944 בנובה מסטו נאד ואהוס, בהשתתפות הרב אבא (ארמין) פרידר, דנו הצעירים במרד הסלובקי שעמד לפרוץ. על דעת מקצת משתתפי הכנס ובהסכמת חברי תנועתם החליטו אנשי "השומר הצעיר" להצטרף באורח פעיל למרד הסלובקי. נציגי "מכבי הצעיר" לעומתם התנגדו לכך, בנימוק שצו השעה דורש לשמור על החיים למען המאבק העתידי על הקמת המדינה היהודית, ואולם עמדתם זאת לא מנעה את הצטרפותם למרד של כמה מחבריהם כיחידים.

בריחה מאושוויץ

באפריל 1944 נמלטו מאושוויץ שני יהודים סלובקים, **אלפרד וצלר וולטר רוזנברג**, שנודע אחר כך כרודולף ורבה (RUDOLF VRBA), השם שנרשם בתעודות המזויפות שסיפקה לו "קבוצת העבודה". איש "קבוצת העבודה" גבה מהם עדות מפורטת על טיבו ומהותו של מחנה אושוויץ ועל שיטות ההשמדה שם.

מעדותם התברר לפעילים היהודים בברטיסלווה כי מחנה בירקנאו, עד אז חשבוהו למחנה עבודה השמור בקפדנות יתרה, היה **לב ליבה של מכונת ההשמדה הנאצית** (על אושוויץ ידעו כבר קודם לכן אך לא על בירקנאו). עדויותיהם של הנמלטים נגבו בז'ילינה, נרשמו בגרמנית והודפסו בברטיסלווה בידי עובדת של "קבוצת העבודה"; לעדויות צורף גם תרשים של מתקני ההשמדה על פי תיאורם של השניים.

הפרוטוקולים שוגרו לנציגי יהדות הונגריה או נמסרו להם אישית, לנציג האפיפיור בברטיסלווה ג'וזפה בורציו ולמרדי הסוכנות היהודים באיסטנבול ובשווייץ. באותו חודש העביר הרב וייסמנדל להונגריה ולשווייץ מידע על הסכם שנחתם בברטיסלווה בין הנהלות הרכבות של סלובקיה, גרמניה והונגריה על הוצאת 120 רכבות מגורשים מהונגריה לאושוויץ דרך סלובקיה. ואולם, כידוע, גם חשיפת עדויותיהם של וצלר וורבה לא הצילה את יהודי הונגריה ממכונת ההשמדה הגרמנית.

ב-16 במאי 1944 **שיגר הרב וייסמנדל** מכתב לארגונים היהודיים בשווייץ בדרישה נחרצת לפעול במהירות להצלת יהודי הונגריה. המכתב היה נחרץ מאוד: "משביעים אנו אתכם שלא לשבות אפילו רגע... הניחו כל העסקים... זיכרו כי יום אחד של חיבוק ידיים הורג י"ב אלפים נפש... פעלו תיכף ומייד... אל תחמיצו אפילו רגע". למכתב צורפו העדויות של וצלר וורבה ותרשים מחנה אושוויץ שבו סומן מיקומם של מתקני ההשמדה ומסילת הברזל שהובילה אליהם. זעקתו של הרב וייסמנדל נועדה לעורר את דעת הקהל העולמית, והוא יצא גם בתביעה להפציץ את תאי הגזים ואת מסילות הברזל שהובילו לאושוויץ.

במחצית הראשונה של יוני 1944 הגיעו לסלובקיה שני פליטים נוספים מאושוויץ – **ארונושט רוזין**, גורש מסלובקיה ב-1942, ו'**צ'סלב מודוביץ'** יליד פולין, שגורש לאושוויץ ב-1943. השנים כבר ידעו לספר על השמדת יהודי הונגריה. עדותם השלימה את תיאורם המפורט של וצלר וורבה. במהלך החודש הוזמנו שניים מן הנמלטים מאושוויץ, אחד מכל זוג, לפגישה עם מונסיניור מרטילוטי מנציגות הוותיקן בברן. הפגישה החשאית התקיימה במגזר בסווי יור, לא הרחק מברטיסלובה, ונמשכה 6 שעות.

שאלותיו הרבות של איש הכנסייה העידו שאכן קרא את "דוח אושוויץ" לפרטיו אבל "קבוצת העבודה" לא סמכה על הוותיקן בלבד ושלחה לארגונים שונים מכתבים ומברקים אין ספור בדרישה לפעול, להפציץ מתקני השמדה ולזעזע את העולם נוכח הגירושים ההמוניים מהונגריה. מכתבים אלה אומנם הובאו לידיעתם של ראשי המדיניות והצבאות של בעלות הברית, אך לשווא.

הפינוי ממזרח למערב

באביב 1944, עם נסיגתם החפוזה של הגרמנים והתקרבות הצבא האדום לגבול המזרחי של סלובקיה, גברו במזרח המדינה ובמרכזה **פעולות של פרטיזנים**, שבישרו את פרוץ המרד המזוין האנטי-פשיסטי. מפקדי כוחות הצבא הגרמנים תבעו לרכז את יהודי מזרח סלובקיה, בתואנה של מניעת הצטרפותם לפעילות חבלנית. בפועל היה זה צעד מקדים לקראת השלמת צעדי הפיתרון הסופי, שאישי הממשל הסלובקי כבר נרתעו אז מלהמשיך בהם. החשש מפני גירוש גבר. בהתערבות "קבוצת העבודה", שבאותם הימים כבר הייתה ההנהגה הרשמית של "מרכז היהודים", ניתן ליהודי מזרח סלובקיה מעבר חופשי מערבה וכך יכלו רבים להכין לעצמם מקום מקלט מבעוד מועד. קבוצה גדולה של מפונים התיישבה בחווה יהודית לשעבר (אז בבעלות ארית) בזמיינסקה קרט (ZEMIANSKA KERT), והקשישים נקלטו בבית האבות "אוהל דוד" שניהל הרב פרידר בנובה מסטו נאד ואהוס. צו הפינוי לא חל על רופאים, רוקחים ובנים לנישואי-תערובת. רוב המיועדים לפינוי הסתדרו בכוחות עצמם, מקצתם אצל נוצרים באזור או ביערות. תקוותם הייתה שהצבא האדום יקדים להגיע למזרח סלובקיה, ואכן מזרח סלובקיה שוחררה חודשים אחדים לפני מערבה.

המרד האנטי-פשיסטי

ההכנות למרד ופעולות הפרטיזנים החישו את פלישת הצבא הגרמני לתחום סלובקיה. לנוכח הפלישה נאלצו המורדים להכריז על המרד ב-29 באוגוסט 1944, בטרם נשלמו ההכנות לקראתו. מייד עם פרוץ המרד התייצבה קבוצת יהודים ממחנה נובאקי הסמוך בבסיס צבאי שחייליו הצטרפו למורדים. אף-על-פי שרובם לא עברו אימון צבאי מסודר שובצו כולם כבר בשעות הראשונות למרד להגנה על עמדות המורדים. משימתם העיקרית הייתה לבלום את התקדמות גייסות הגרמנים. אף שספגו אבדות לחמו בחורי נובאקי בחירוף נפש והפגינו עוז רוח וגבורה, שצוינו אחר כך לשבח על-ידי המפקד הצבאי של החזית. המרד דוכא רשמית חודשיים לאחר שפרץ אבל יחידות לוחמים ובתוכם גם יהודים, שנסוגו להרים בפקודת ראשי המרד, הוסיפו לפעול נגד האויב עד השחרור. כ-1,600 לוחמים יהודים הצטרפו ליחידות פרטיזנים שונות; כ-170 מהם נפלו.

נוכחות הגרמנים על אדמת סלובקיה בישרה רעות ליהודים האחרונים ששרדו ורבים מהם השתדלו להגיע לשטח שבשליטת הפרטיזנים בתקווה להינצל. כבירת המרד בנסקה

ביסטריצה הצטופפו אלפי פליטים מבוהלים וחסרי כל. לעזרתם התגייסו הצנחנית חביבה רייק, שהגיעה לשם לא מכבר כנציגת הישוב בארץ-ישראל ושלושה צנחנים נוספים.

הגירויים ב-1944-1945

פלישת הגרמנים לסלובקיה ב-29 באוגוסט 1944 הבהירה לשרידי היהודים כי שוב נשקפת סכנה לחייהם. אומנם תהליך ההשמדה במחנות המוות לא היה ידוע לכולם, אבל רבים ידעו שמגורשי 1942 לא הובלו לעבודה ורובם לא שרדו. לכן מפתיעה העובדה שרבים יחסית לא הסתתרו מייד עם בואם של הגרמנים.

ממשלת סלובקיה החדשה, שהוקמה ב-5 בספטמבר 1944 בראשותו של ד"ר סטפן טיסו (שלא היה לו קשר משפחתי עם הנשיא בפועל יוזף טיסו), לא נהנתה מסמכויות ועצמאות כמו ממשלת טוקה שקדמה לה. ענייני היהודים הועברו ממשרד הפנים למשרד ההגנה והוקם אגף ביטחון בראשותו של אוטומר קובלה (KUBALA), אחד המנהיגים הבולטים של "משמרות הלינקה" שגילה נאמנות מוחלטת לגרמנים.

לאחר שצבא סלובקיה פורק מנשקו הוקמו יחידות מחץ חמושות של "משמרות הלינקה" (POHG, POHOTOVOSTNE ODDIELY HLINKOVWJ GARDY), ובמקביל הקימו ראשי המיעוט הגרמני את יחידות "הגנת המולדת" (HS, HEIMATSCHUTZ). אנשיהם היו לעוזריהם הנאמנים ביותר של אנשי הס"ס הגרמנים וסייעו להם בתפיסת פרטיזנים ותומכיהם (בעיקר יהודים) ובהוצאתם להורג או בהבאתם למקומות הריכוז.

הסמכות המוחלטת בענייני היהודים עברה לידי הגרמנים. כשביקשה ממשלת סלובקיה החדשה להתחמק מן האחריות לגירויים מנע ממנה משרד החוץ הגרמני את הדבר. לראש הממשלה טיסו הוצע לנמק את "הפיתרון הרדיקאלי" (שם הצופן לגירויים) כצורך ביטחוני של המדינה בשל חלקם הגדול של היהודים במרד. הימלר אף הרחיק לכת ובביקורו הקצר בברטיסלווה בראשית אוקטובר 1944 הציע להציג את הגירויים כ"צורך לגונן על היהודים, מחוללי המרד, מפני נקמת התושבים הזועמים".

הגרמנים בחרו במחנה סרד כמקום ריכוזם של היהודים שנתפסו במקומות שונים לאחר שברחו מן המחנות אחרי פרוץ המרד. על השמירה במחנה הופקדו גרמנים-סלובקים, שהתאכזרו לאסירים ולא נמנעו גם ממעשי רצח. הגרמנים התכוונו לגרש את כל היהודים ללא התחשבות בתעודות חסות. בלכידתם נסתייעו בז'נדרמריה הסלובקית וביחידות מחץ חמושות של "משמרות הלינקה" ושל "הגנת המולדת".

ניסיונה האחרון של "קבוצת העבודה" על סף סיומה של המלחמה למנוע את חידוש הגירויים באמצעות משא ומתן עם הגרמנים היה חסר תקווה. בואו של קצין הס"ס אלויס ברונר (SS HAUPTSTURMFÜHRER ALOIS BRUNNER) לסלובקיה בשלהי ספטמבר 1944 הידק את לולאת החנק סביב צווארם של היהודים. ברונר, שליחו של אייכמן ובעל ניסיון עשיר בביצוע גירויים, בא "להשלים" את "הפיתרון הסופי" בסלובקיה. אף-על-פי שההנהגה היהודית ידעה על עברו ועל מעשיו של ברונר ניסתה לפתותו באספקת סחורות חיוניות לגרמנים. ואולם ברונר, שהעמיד פנים כמגלה עניין בהצעות, הוליק שולל את יהודי ברטיסלווה ואת מנהיגיהם.

ב-28 בספטמבר בערב החל במפתיע מצוד רחב היקף שנמשך עד עלות השחר. אנשי ס"ס ויחידות מחץ חמושות של "משמרות הלינקה" ושל "הגנת המולדת" לכדו כ-1,800 יהודים ובתוכם רוב חברי ההנהגה היהודית.

ב-30 בספטמבר 1944, חודש ימים לפני הפסקת ההמתה באושוויץ, חודשו הגירושים של שרידי יהודי סלובקיה. גורמי חוץ שהתערבו אצל הנשיא טיטו העלו חרס בידם. טיטו נשאר נאמן לגרמנים עד הסוף. יהודים רבים נתפסו בבתייהם, גם בישובים שמחוץ לבירה. רוב האחרים נמלטו והסתתרו ביערות, שם נאלצו להתמודד עם הקור העז והרעב ויחידים מביניהם אף הסגירו את עצמם לידי רודפיהם כשאפסו הסיכויים להינצל.

בנסקה ביסטריצה, מעוזם האחרון של הפרטיזנים, נפלה לידי הגרמנים ב-27 באוקטובר 1944. שרידי הלוחמים התבצרו בהרים. על יחידות האיינזצקומנדו ה-14 הוטל לטהר את האזור ממתנגדי המשטר ומיהודים. הנלכדים רוכזו בכלא של בית המשפט האזורי בבנסקה ביסטריצה. כעבור זמן לא רב הוצאו משם בקבוצות, הובלו לקרמניצ'קה (KREMNICKA) ושם **"אולצו לכרוע על ברכיהם ליד חפירה נגד טנקים, ומרצחים מיחידות המחץ החמושות של "משמרות הלינקה" ירו בהם בתת-מקלעים.**

אחרי המלחמה נתגלו במקום 747 גופות של נרצחים, ביניהם 211 נשים ו-58 ילדים. יותר ממחציתם יהודים. קבר האחים בקרמניצ'קה היה לסמל הדיכוי האכזרי של המרד הסלובקי. בשטח שהיה בשליטת פרטיזנים במרכז סלובקיה נתגלו 3,723 גופות של נרצחים וביניהם יהודים רבים. מספר הגוויות שלא נחשפו לא ייודע לעולם.

הרדיפות אחר מסתתרים נמשכו עד סוף המלחמה. רבים מאלה שנתפסו בהרים נרצחו בו במקום ואחרים הוצאו להורג אחרי שנכלאו בידי אנשי "משמרות הלינקה". למרות הטרור הקשה שהשתולל באזור בחודשי המלחמה האחרונים, ניצלו בפרק זמן זה על אדמת סלובקיה כ-11,000 יהודים מתוך 25,000 ששרדו לאחר גל הגירושים הראשון. מן הנמלטים להונגריה הצליחו לחזור לסלובקיה בקיץ 1944 רק מעטים הצלת שארי הפלטה של יהודי סלובקיה נתאפשרה הודות לנכונות האוכלוסייה המקומית להושיט עזרה יותר מבעבר. רוב הניצולים ששרדו על אדמת סלובקיה חבים את חייהם במידה כזאת או אחרת למצילים סלובקים, אם גם לעיתים תמורת תשלום.

על המפנה בנכונותם של סלובקים לסייע ליהודים הנרדפים מעידים מאות אותות "חסיד אומות עולם" שהוענקו לתושבי סלובקיה, ששמו נפשם בכפם כדי להציל יהודים.

לציון מיוחד ראוי הכפר הקטן ארדנובצה (ARDANOVCE) בנפת טופולצ'אני, שתושביו הסתירו את העובדה שבקרבתם ישבה משפחה יהודית. בעת מצודים שנערכו בכפר ובסביבתו לא הסגיר איש מבין האיכרים את המשפחה, וכל בניה ניצלו, אף-על-פי שנשאר בביתם ולא הסתתרו. עם קריסת המשטר הקומוניסטי ביקרו ניצולים רבים אצל מציליהם או אצל צאצאי המצילים.

בסך הכל נספו בשואה כ-70,000 יהודים מסלובקיה.

גירוש יהודי ברטיסלבה [5]

גירוש יהודי ז'ילינה [5]

ביכלר יהושע רוברט שואת יהודי טופולצ'ני

ביכלר יהושע רוברט הינו אחד החוקרים המובהקים של יהדות סלובקיה. כאשר שרידי השואה, יוצאי העיר טופולצ'ני, החליטו להוציא ספר זיכרון לעיירתם, הטילו את משימת עריכת הספר על ביכלר יהושע יליד העיר, שגם כתב את מרבית הדברים.

בחרתי את סיפורה של טופולצ'ני בשואה כסיפור מייצג על קהילה שנחרבה והושמדה בסלובקיה. טופולצ'ני שוכנת בסלובקיה המערבית, בעמק הפורה של נהר ניטרה.

הקדמה

בבואנו לסקור את הפרק הטרגי ביותר בתולדותיה של הקהילה, את השואה, עלינו לציין מראש כי חורבנה של הקהילה היהודית בטופולצ'ני היה חלק מהחורבן אשר פקד את יהדות סלובקיה כולה. באותה תקופה גורלית לא היה כל דבר מהותי שיחד את אשר התרחש בטופולצ'ני משאר מקומות במדינה הסלובקית. כאן לא התרחשו מקרים יוצאים מן הכלל שיקלו על גורלם המר של היהודים, כבערים אחרות.

חשבון עקוב מדם יש לנו עם תושבי עיר מולדתנו, וחובה עלינו לזכור ולהזכיר מה עוללנו לנו שם, אחרי שבתנו במקום קרוב ל-300 שנה בצד האוכלוסייה הסלובקית, וכיצד הגיעו הדברים עד כדי כך בהשפעתם של הגרמנים.

צוררי יהודים לא חסרו בעירנו, לא בעבר הרחוק ולא בזמננו. ובעיני חוגים מסוימים באוכלוסייה היו היהודים כצנינים תמיד, גוף זר שיש לעקרו. למרות כל זאת יש לציין, כי במשך כמעט 300 שנה לא אירעו בטופולצ'ני מקרי פרעות רציניים ולא נפלו בה קורבנות יהודיים. היו אמנם שני מקרים בשנים 1848 ו-1918, בהם התפרע המון מוסת וגרם נזקים לגוף ולרכוש, אבל למקרים הללו לא היה שום דמיון לפוגרום קלטי מאחר שלא היה להם רקע גזעני ואני-יהודי בלבד, ואופיים היה יותר סוציאלי, מה גם שנוסף ליהודים נפגעו אז גם תושבים לא-יהודים.

אין הדברים הללו באים לזכות את תושבי העיר ביחסם ליהודים, כי אם לציין עובדה היסטורית בלבד שיש להביאה בחשבון בסקרנו את השואה, מאחר שבערים אחרות באותו חלק של העולם היו פרעות ביהודים תופעה לא נדירה.

הנושא הפעיל של שנאת ישראל בכל הזמנים, היה בעיקר המעמד הבינוני אשר ביהודים ראה מתחרים פוטנציאליים. כפי שראינו לעיל, גם בעבר יזמו הסוחרים ובעלי-מלאכה את גירוש היהודים מטופולצ'ני, אף כי הצלחה לא הייתה רבה ביותר. כמה דורות אחריהם, המשיכו בני-בניהם הסוחרים בעלי המלאכה והפקידים במלאכת אבותיהם ואליהם הצטרפו תושבי

הכפרים שבסביבה, אשר נהרו העירה תחילה לשם שוד הרכוש היהודי והדבר נסתיים בגירושם של כל היהודים למחנות המוות.

העם הפשוט, כפי שכוננו בפינו "הז'וחאים", היו המכשיר שבעזרתו ביצעו את מזימתם ומאחורי גבם הסתתרו כל אותם האנשים "המכובדים" על מנת להסתיר את פרצופם האמיתי ובשעת הצורך לרחוץ בניקיון כפיים, את ידיהם המגואלות מדם יהודי. הללו היו הגורם העיקרי לאסוננו, בהוותם את עמוד השדרה של המשטר הקלירו-פשיסטי והאנטי-יהודי בסלובקיה.

במסגרת הרפובליקה הצ'כוסלובקית הדמוקרטית, אשר בה הובטח שוויון זכויות לכל, לא היה מקום ולא תנאים לתופעות אנטי-יהודיות, שלא לדבר על רדיפות. אומנם, גם בתקופה זו פעלו מתחת לשטח כוחות לא מעטים אשר הפיצו תעמולה אנטי-יהודית, אבל הדבר לא חרג מגבולות סבירים. רק עם עליית הפשיזם באירופה, ואיתו הלאומניות הסלובקית, מופיעה האנטישמיות כחלק בלתי-נפרד במאבקה הפוליטי של תנועה זו.

האלמנטים האנטי-יהודיים הגלויים והנרדמים, אשר היו מושרשים עמוק בחוגים הרחבים של העם הסלובקי ובמיוחד במנהיגות הקתולית, התעוררו עם קיצה של הרפובליקה הצ'כוסלובקית ועם הקמתה של המדינה הסלובקית העצמאית. לא היה קשה להניע את הסלובקים לגזור גזרות אשר הביאו בסופו של דבר לחורבן יהודי סלובקיה.

בטופולצ'אני לא חלו שינויים מרחיקי לכת עם החרפת מצב המדיני בשלהי שנות 1938-1939. העיר אשר מלבד המיעוט היהודי הייתה מאוכלסת סלובקים קתולים אדוקים, **חסידי המפלגה העממית הסלובקית של הכומר הלינקה. מפלגה זו ידועה הייתה באידיאולוגיה לאומנית ואנטי-יהודית, ואת עיקר תומכיה מצאה בין אנשי המעמד הבינוני.** נציגיה שלטו מזה שנים במוסדות העירייה, כשראש העיר משמש השען ז'אק, חבר ותיק של מפלגת הלינקה.

אנשי מפלגה זו ידעו לנצל היטב את רגשותיהם הלאומניים והדתיים של האוכלוסייה הסלובקית בעיר למטרותיהם ולזכות לאהדתם של חוגים רחבים. ב-14 למרץ 1939, כשהוכרזה המדינה הסלובקית העצמאית, אם כי הדבר עורר בעיר צהלה ושמחה, המשיכו החיים להתנהל בעיר בלי תהפוכות מרעישות.

רק הקהילה היהודית עקבה בחרדת-מה אחרי הנעשה בסביבה. ההתרחשויות לא נבאו טובות, בכל זאת לא הורגשה בקרב הציבור היהודי דאגה מיוחדת באותם הימים הגורליים. הקהילה הייתה מבוססת מבחינה כלכלית ובוטחת בעצמה. היהודים אשר בידיהם כ-80% של המסחר בעיר נהנו מפריחה כלכלית והנעשה בסביבה לא עורר בה תגובות מתאימות. בטופולצ'אני הכיר איש את רעהו משחר הימים, היהודי את הגוי ולהפך ויחסי השכנות התנהלו באווירה "כבדה וחשדה" מאז ומתמיד.

היהודים לא החשיבו נכונה את הסכנות אשר עמדו בפתח. למצב זה של אדישות תרמה גם האוכלוסייה הסלובקית אשר הייתה נתונה במצב של שכרון אחרי הישגיה המדיניים אשר לה זכתה באותם ימים ולא כיונה את חיציה נגד היהודים.

רק אחרי פרוץ מלחמת העולם השנייה בספטמבר 1939, כשהמנהיגות הועמדה לפני המציאות החדשה, היגיעה השעה המתאימה לעשות חשבונות גם עם היהודים, דבר שהתבטא בעיקר בשטח הכלכלי. נעשו צעדים ראשונים להטלת הגבלות שונות כדי לדחוק את רגליהם של היהודים מחיי הכלכלה ולצמצם את עיסוקיהם במקצועות החופשיים. בישרו

זאת שניים מאנשי המנהיגות הבכירה של המשטר הפשיסטי הסלובקי, מאך ודירצ'אנסקי אשר ביקרו באותם ימים בטופולצ'אני ונאמו לפני קהל גדול של תושבי העיר מעל מרפסת של בנין העירייה בהצבעים על החנויות היהודיות בכיכר המרכזית, קראו אז: **"לא רחוק היום, וכל החנויות הללו, יהיו בידיים סלובקיות"**.

אריזציה

בשנת 1940 אחרי מאבק פנימי בין הזרמים השונים במפלגת הלינקה, הגיעו לשלטון חוגים רדיקלים בעלי השקפות נאציות ואנטי-שמיות קיצוניות. הממשלה החדשה החלה לנקוט מדיניות קיצונית כלפי היהודים, חוקים וצווים בעלי משמעות חמורה הוצאו בשנת 1940, הופעלה תעמולה אנטי-יהודית ארסית כדי להכין את הרקע למה שכינו **"הפיתרון לבעיית היהודים בסלובקיה"**. הקמת **"המשרד הכלכלה המרכזי (אוהו)"**, **"המרכז היהודים" ("אוז")** וחקיקת **חוק "אריזציה"**, היוו בידי השלטון הכלים הדרושים אשר באמצעותם ביצעו את המדיניות האנטי-יהודית ושללו למעשה מן היהודים את זכויותיהם האלמנטאריות, צימצמו בצורה חמורה את חופש התנועה. אסרו על היהודים את הגישה למקומות הציבוריים וגירשו אותם מדירותיהם.

היהודים נאלצו למסור את מניותיהם, דברי-ערך ותכשיטים. לפי חוק האריזציה, הועברו לידיים "אריות" במשך שנה אחת כ-2250 בתי עסק יהודיים ועוד כ-10.000 חוסלו ונסגרו.

עם הפעלת שיטת האריזציה, נהנו ממנה בראש וראשונה נאמני המשטר, ראש המפלגה בעיר והנפה כולה, קרוביהם וידידיהם של השליטים החדשים. האריזציה נתנה לחוגים אלה את ההזדמנות להשתלט בין לילה על עסקי היהודים ולהגיע למעמד כלכלי ופוליטי איתן. תאוות הבצע של רוב האריזטורים לא ידעה גבולות מיום ליום גדל מספר היהודים אשר נושלו מעיסוקיהם ונעשו חסרי כל.

סלובקים, לפי האומדן של מקורות יהודים אשר נמסרו ל"משרד הכלכלה הראשי" היה **ערכם של הרכוש היהודי בעיר בשנת 1940 יותר מ-120 מיליון כתרם ולמעשה היה ערכו גבוה עוד יותר**.

לפי נתונים אלה, הייתה נפת טופולצ'אני, הרביעית בין נפות סלובקיה במה שנוגע לגובה הרכוש היהודי. רק בשנת 1940 בטופולצ'אני הועברו לידיים "אריות" עסקים אשר הכנסותיהם עברו את 92 מיליון כתר והמספר מדבר בעד עצמו.

ראש הנפה

תפקידו של ראש הנפה היה חשוב ביותר, כי למעשה עמד בראש המינהל בעיר ובנפה, ובמיוחד בזמן המלחמה רכזו בידיו סמכויות נרחבות ביותר. ראש הנפה הקודם, איש בשם פביאן, אשר כיהן מספר שנים בתפקיד, היה אדם סובלני, וליהודים הייתה גישה למשרדו ויחסו אליהם היה מתון עד כמה שהתנאים איפשרו זאת.

עם עזיבתו ציפה הציבור היהודי בחרדה ובדאגה למינוי איש חדש, כי היה חשוב לו מאוד מי יכהן בתפקיד זה, שדרכו עברו כל הצווים וההוראות והוא אישית היה אחראי לביצוע המדיניות האנטי-יהודית במקום מושבו. מאחר שפקודות הרדיפות היו ברוב המקרים נתונות לפירושים שונים וניתן חופש פעולה ליוזמה מקומית בתנאי המקום. הרבה היה תלוי באישיותו של ראש הנפה במה שנוגע לחומרת הביצוע, עיתוי וכו'.

לאחר שנקבע האיש, אשר קודם לכן שימש באותו התפקיד בעיר גירלטובצה שבסלובקיה המזרחית, החליטו אנשי מרכז היהודים, לחפש קשרים אליו. התברר שהאיש הוא לותרני לפי דתו, ולעובדה זו הייתה חשיבות מאחר שהלותרנים, אשר סבלו גם הם במשטר הפאשיסטי הקתולי, יחסם ליהודים היה סובלני יותר. לכן ציפו לו באופטימיות ובתקווה.

בתיווכה של גב' מארקו, אשת מפקד משמר הלינקה, נוצר קשר עם אשתו של ראש הנפה ודרכן קיוו היהודים לבא במגע גם עם ראש הנפה עצמו. היהודים לקחו על עצמם את כל ההוצאות הקשורות העברת משפחת ראש הנפה לטופולצ'ני וסידור דירתם, ובצורה זו ניסו לשחדו.

לתדהמתם של היהודים התברר עד מהרה, שכל הניסיונות להתקרב לראש הנפה נכשלו. האיש התגלה כצורך יהודים קיצוני ביותר וחסיד מושבע של המשטר הפשיסטי. הוא היה מקורב לשר הפנים שניו מאך אשר עמד בראש הרדיפות האנטי-יהודיות בסלובקיה, ומילא בנאמנות אחרי כל הוראותיו ובמקרים רבים ניסה עוד להחמירן. הוא היה קנאי במילוי תפקידיו וחסון נגד כל שוחד או פיתוי, וליהודים לא הייתה למעשה כל גישה אליו.

הוא סירב סירוב מוחלט לדון עם נציגות יהודית, החמיר בהוראותיו כלפיה והקפיד על ביצוע כל הגזירות. אישיותו ויחסו של ראש הנפה ליהודים היו הרות אסון לגבי הקהילה, מאחר שראש הנפה תבע יחס דומה גם מחבר עוזריו ומכל המוסדות הקשורים במדיניות האנטי-יהודית בטופולצ'ני, גער בהם ודחף גם אותם לבצע את כל הגזירות ללא כל פשרות.

המרכז ליהודים (או-ז') בטופולצ'ני

"המרכז ליהודים" שנוסד ב-28 לספטמבר 1940 בא להחליף את כל הארגונים והתנועות יהודיות אשר היו קיימות, עד אז, פרט למוסדות הקהילה היהודית, אשר סמכותם צומצמה לעניינים דתיים בלבד. המוסד היה מחולק לכמה מחלקות ומרכזו היה בבראטיסלבה, בעוד שסניפיו בכול הערים המחוזיות והנפתיות דמו במבניהם למשרד המרכזי.

לפי צו מטעם ראש הנפה טופולצ'אני, מונה מר איגנץ גלאי מעסקני הקהילה היהודית, כראש המשרד של "המרכז ליהודים" בטופולצ'אני. לידו כיהנו עוד 4 אישים אשר עמדו בראש ועדות והיוו את ההנהלה. מחוץ לאיגנץ גלאי, היו מיוצגים האד' הרמן פרידמן ואיזידור שימקו כנציגי הקהילה היהודית, ד"ר פרידריך טאוס כמשפטן וד"ר סלמון שינפלד כמזכיר. המשרד שכן בביתו של ד"ר ולורט, ותפקידו של "מרכז היהודים" היה לייצג את הציבור היהודי כלפי המוסדות הרשמיים, פעולה סוציאלית ותמיכת סעד לנצרכים.

תפקיד חשוב נועד למרכז ליהודים בשטח הסבת המקצועות, הן למבוגרים אשר נפלטו מעסקיהם עקב האריזציה והן לנוער אשר גורש מבתי הספר השונים. במסגרת מחלקת הנוער של מרכז היהודים פעלו תנועות הנוער הציוניות, שנאסרו על-ידי השלטונות, עם הקמתו של "מרכז ליהודים".

ראש המרכז ליהודים, מר איגנץ גלאי, היה איש משכיל ודינמי, בעל עמדה הן בקרב הציבור היהודי והן בקרב החוגים הסלובקים שבעיר. הוא הצטיין בקשריו עם אישים בעלי מעמד רם במשרדים השונים, ביניהם פקיד גבוה במשרד הראשי לכלכלה, ששם היו מרוכזים כל החוטים של הפעילות האנטי-יהודית במדינה. קשריו של איגנץ גלאי עמדו לו לא רק במה

שנגע ליהודי טופולצ'אני בלבד, ולשירותיו הזדקקו גם אנשי המשרד הראשי של "המרכז ליהודים" בבראטיסלבה.

פעולתו של "המרכז ליהודים" נפגעה בצורה חמורה, דווקא ברגע הגורלי, עם בואו לטופולצ'אני ראש הנפה החדש יוליוס שימקו, איש קנאי ואנטישמי קיצוני, אשר מן הרגע הראשון שם לו למטרה לצמצם ולהגביל עד כמה שאפשר את עבודתו של "המרכז ליהודים" בעיר.

שנת 1941

שנת 1941 הביאה אתה מספר חידושים רדיקלים נוספים בחקיקה האנטי-יהודית. עם אישורו של החוק אשר נקרא "**הקודקס היהודי**", שגם לדעתם של המנהיגים הפאשיסטים היה בסעיפיו השונים **חמור יותר מחוקי נירנברג**, נושלו היהודים מכל זכויותיהם. בקודקס קבצו כל החוקים אשר היו כבר קיימים לפני כן ונוספו עליהם חדשים, **וסך הכל כלל 270 סעיפים**.

בין השאר הוצאו גזירות חדשות וחמורות אשר חייבו את היהודים לענוד **טלאי צהוב**, נאסרו עליהם קשרים כלשהם עם האוכלוסייה הלא-יהודית ועל יהודים מגיל 16 עד 60 הוטלה עבודת כפייה.

בסתיו 1941 התחיל משרד הפנים **להקים מחנות עבודה** ליהודים אשר נפלטו מחיי הכלכלה, ולרכזם שם בתנאים בתלי-אנושים. אחד המחנות האלה הוקם בכפר נובקי, לא הרחק מטופולצ'ני, ובו רוכזו גברים רבים מיהודי העיר.

"מרכז היהודים" מבראטיסלבה בסיוע של אנשי "מרכז היהודים" מטופולצ'ני החל לטפח מחנה זה, אשר בו ראה את האפשרות לשלב את היהודים בעבודה מועילה, ויחד עם זאת לשפר את תנאיהם. גורמים יהודיים מטופולצ'ני עשו רבות למען יושבי המחנה מיד עם היווסדו, בין השאר ארגנו התרמות להקמת בתי מלאכה שונים וצידום במכונות, משלוחי מזון וכו'.

בא לעזרתם הכומר הקתולי מוכה מהכפר קרושובצה, אשר היה מקורב לרבים מבין המנהיגים הקתולים של המדינה הסלובקית. אנשי ה"מרכז ליהודים" מטופולצ'ני ונוסף להם עוד כאלף יהודים מערים שונות של סלובקיה, ניצלו שם מגירוש הודות לדאגתם של יהודי טופולצ'ני.

בספטמבר 1941 הוציא המשרד הראשי לכלכלה, פקודה אשר מצווה על **כרובה מיהודי בראטיסלבה** לעבור לערי השדה, ולא הותר להם לקחת אתם אלא כמות מוגבלת של מטלטלין בלבד. באותה מסגרת הגיעו לטופולצ'ני כ-365 מיהודי בראטיסלבה.

הקהילה, "מרכז היהודים" והציבור היהודי כולו נרתמו לעזרתם ולסידורם המהיר בתוך העיר. פליטי בראטיסלבה סודרו בבתי מלון ואצל משפחות יהודיות רבות, למרות שחלק גדול מיהודי העיר נאלצו כבר קודם לכן לעזוב את בתיהם ודירותיהם ברחובות הראשיים ולעבור לדירות קטנות יותר בפרברים. המטבח היהודי גם הוא תרם למגורשים ארוחות חמות עד שתנאיהם שופרו במידה כזו שנתאפשר להם לנהל משק-בית בעצמם, ובזמן קצר סודרו כל המפונים מבראטיסלבה בצורה מניחה את הדעת.

עם קליטתם של יהודי בראטיסלבה בסתיו 1941, הגיע מספר התושבים היהודים בטופולצ'ני לשיאו ונמנו בו 3066 נפש. העיר טופולצ'ני מופיעה אז במקום השישי בין ערי סלובקיה באשר למספר היהודים. יש לציין גם שבאותה השנה התגוררו יהודים ב-51 כפרים אשר נמנו על נפת טופולצ'ני. אלה הם הנתונים הסטאטיסטיים לקראת השנה הגורלית 1942.

בתום שנת 1941 הגיע לסימום השלב הראשון של הרדיפות האנטי-יהודיות בסלובקיה. היהודים בודדו מבחינה חברתית, סולקו מחיי הכלכלה, רכושם נשדד והועבר לידיים אריות.

ברוב ערי המדינה הותר ליהודים לגור רק ברחובות מסוימים וחלק מהגברים רוכז במחנות עבודה. היהודים נעשו טרף להמון פשיסטי מוסת אשר גזל מהם את חפציהם האחרונים והשאיר אותם בחוסר כל. הקרקע הייתה מוכנה לשלב המכריע והסופי, גירושם של היהודים מהמדינה.

למעשה ההכנות לגירושים נעשו כבר קודם לכן. עוד במאי 1941 הציע ראש "המשרד הראשי לכלכלה" למוסדות גרמנים לגרש מספר מסוים של יהודים סלובקים וליישבם בשטחה של פולין הכבושה. גם פקידיים גבוהים אחרים בממשלת סלובקיה העלו בשעת מו"מ עם הגרמנים הצעה להעביר לידיהם יהודים במקום הפועלים הסלובקים אשר דרשו הגרמנים. מוסדות שונים עשו הכל כדי להחיש גירושם של היהודים אשר הפכו למטרד שיש להתפטר ממנו בכל דרך האפשרית.

בראשית 1942 הוחל בשלבים המעשיים, לאחר הסכמת הגורמים הגרמנים לעזור לסלובקים בפתרון הסופי של הבעיה היהודית.

ב-3 למרץ 1942 הובא עניין גירוש היהודים לישיבה הסודית של ממשלת סלובקיה, ונמסרו סקירות על ההכנות הדרושות.

ב-13 למרץ דרש שר הפנים שהיה האחראי לביצוע הגירושים, ממשד התחבורה, להכין אמצעי תחבורה (רכבות) לשם העברת היהודים מחוץ למדינה.

השמועות על ההכנות המעשיות לגירושים הגיעו גם לאוזניהם של המנהיגות היהודית והמרכז היהודי. למרות שמצד המוסדות הממשלתיים נעשו ניסיונות להסתיר מהציבור, ובמיוחד מהיהודים את כוונותיהם הזדוניות, גדלו החששות מיום ליום לאחר שנודע על העבודות אשר מבצעים בשטחו של בית החרושת הישן לתחמושת "פאטרונקה" שבברטיסלאבה, כדי לקלוט בו זמנית מספר רק של אנשים.

באותו רגע הוחלט לחפש קשר ישיר עם נשיא המדינה עצמו כדי להיוודע ממנו על האמת שבשמועות. מאחר **והנשיא טיסו** שימש בתור כומר קתולי בעיירה בנובצה לא הרחק מטופולצ'ני ושהה שם לרגל התפילות של יום א', הוטל על אנשי מרכז היהודים בטופולצ'ני שיצאו מיד לבנובצה לביתה של יהודיה בשם מונק, אשר חברתה הנוצרייה קיימה יחסי קרבה עם נשיא המדינה. לאישה זו הובטח סכום כסף רציני אם תבוא בדברים עם הנשיא, ותיוודע אם נכונה הסברה שבקרוב עומדים לגרש את היהודים מסלובקיה.

אחרי לילה של מתח וציפיות חזרה האישה ומסרה, **שדיברה עם הנשיא ואין שום אמת בשמועות על גירוש היהודים משטחה של סלובקיה**. היא גם מסרה, ששמעה מפי הנשיא, שאת היהודים הצעירים עומדים לרכז במחוז אורבה ושם יעבדו בעבודות פיתוח שונות. כך אמר הנשיא הכומר טיסו, אך לא עברו ימים ספורים וקרונות עמוסים מאות נערים ונערות יהודיים, התחילו לנוע מזרחה לכיוון אושוויץ ולבלין.

למרות השמועות המהלכות, למרות האזהרות מפי כמה אישים סלובקים על סכנת הגירויים הקרובה ולמרות האווירה הדחוסה המבשרת שמהו איום עלול לקרות, היה המצוד הראשון אשר נערך ימים ספורים לפני שבת הגדול, משהו בלתי-מתקבל על הדעת, שהוא נפל על היהודים כרעם ביום בהיר. הציבור היהודי והמנהיגות שלו שלא היו מוכנים לסכנה **לא תפסו את משמעות הדבר**, וכתוצאה מזה, גם לא היו מוכנים להאמין שהגירויים נהפכו לעובדה ולא רק שמועות. הקהילה הוכתה בהלם כשנודע דבר הגירויים וכשהתעוררו קרונות בתחנת הרכבת, אשר הובילו את הבחורים למחנה נובקי ואת הבנות למקום הריכוז "פטרונקה" שבבראטיסלבה.

ההכנות לגירויים של הצעירים לא ארכו זמן רב. המחלקה ה-14 של משרד הפנים, אשר הייתה אחראית על תכנון המשלוחים, הודיעה מראש לראש הנפה על הפעולה העומדת להתבצע. ועדה מיוחדת ובראש ראש הנפה הכינה רשימת שמות של צעירים יהודים מגיל 16 וכתובותיהם, ואנשי משמר הלינקה, בעזרתם של הז'אנדרמריה וה"פ.ס." הגרמנים החלו במצוד אחרי הנערים והנערות וריכזה אותם בחצר הקולנוע "סוקול", לא הרחק מתחנת נובקי ללובלין-מאידנק, וב-28 למרץ, בשבת הגדולה, שולחו הבנות מפאטרונקה למחנה ההשמדה אושוויץ, ביחד יותר מ-220 אנשים צעירים, בנים ובנות, אחים ואחיות.

עם גירויים של הצעירים מסלובקיה הפיצו השלטונות שמועות שמטרתם הייתה להרגיע את הרוחות בקרב הציבור היהודי, על סיום המשלוחים מסלובקיה. לפי גירסתם של המקורות הממשלתיים, אין הגרמנים מעוניינים אלא באנשים צעירים לעבודה, ולמשפחות היהודיות לא אורבת שום סכנת גירויים.

הודות לדברי שקר אלה נרגעה אמנם האווירה במקצת אבל האשליה לא ארכה אלא זמן קצר מאד. הציבור היהודי ומוסדותיו עוד לא הספיקו להתאים את עצמם לתנאים החדשים וכבר בתחילת אפריל בא המצוד השני והפעם כבר נלקחו משפחות שלמות, נשים, זקנים וטף.

חודש אפריל היה עצוב מאד בהיסטוריה של יהדות טופולצ'ני. קרונות אחרי קרונות הועמדו בתחנת הרכבת ויהודים רבים נלקחו לדרך שממנה אין חזרה.

השיטה הייתה זהה בכל המקומות. הגירויים החלו אחרי שהתקבלה אצל ראש הנפה ההודעה הסודית ממשרד הפנים, בהודעה הוא נדרש "לספק" מספר מסוים של יהודים ביום אשר נקבע למשלוח.

ראש הנפה, אשר עמד, כידוע, בראש הוועדה שהרכיבה את רשימות המגורשים, פיקח אישית על כל שלבי הביצוע עד ליציאת המשלוח מן העיר. לכן ראש הנפה הוא אחד מהאחראים העיקריים לשואת יהודי טופולצ'ני. אחריות כבדה רובצת גם על שאר חברי ועדת הגירויים, וחשוב לפרסם את שמם ואת תפקידם במבצע שטני זה.

מחוץ לראש הנפה לקחו חלק בוועדה הנוטריון הראשי קנטור, נוטריון משנה מוקרי, המזכיר של מפלגת הלינקה הנפתי המורה בודיה מהכפר קרושובצה, פולנסקי מזכיר המפלגה בעיר, ומפקדי משמר הלינקה לודביג, פוקן, ציזל ומרקו, אשר התחלפו בתפקידיהם.

באופן בלתי סדיר השתתף גם ראש העיר צ'אפ. בהזדמנות זו ראוי להזכיר את מקרהו של מפקד משמר הלינקה בלה מרקו, אשר היה ידוע יחסו המתון ליהודים וסירב ליטול חלק פעיל בגירוש היהודים, למרות שהיה לאומני לפי הכרתו. כתוצאה מיחסו, הגיש בסופו של דבר את התפטרותו מתפקידו.

ישיבות הועדה היו סודיות ונערכו במשרדו של ראש הנפה ברחוב שפיט אלסקה, אבל למרות הסודיות הודלפו לפעמים שמות של יהודים מועמדים לגירוש וכך הייתה להם האפשרות להסתתר בשעת המצוד. בעניין זה סייע בעיקר הנוטריון הראשי קאנטור אבל גם אישים אחרים הדליפו מתוכנן של הישיבות.

החלק הפעיל במצודים נפל בחלקם של אנשי משמר הלינקה, או כפי שכונות, ה"גארדה". מספרם של אנשי הלינקה בטופולצ'ני היה קטן יחסית אם ניקח בחשבון את השתייכותם הפוליטית של תושבי העיר וגודל האוכלוסייה. בהתחלה היו אלה רק אנשים בודדים בעלי השקפות קיצוניות לאומניות פאשיסטיות שהתגייסו מבין המעמד הבינוני והפקידות הסלובקית.

מספרם של אנשי ה"גארדה" גדל עם הרדיפות האנטי-יהודיות ועם הצטרפותם של יסודות אנטישמיים קיצוניים לשורותיה. בזמן הגירושים הגיע משמר הלינקה לשיא עוצמתו, אבל גם אז לא נמנו בו יותר מ-50 איש, מספר קטן בהשוואה לערים אחרות. מבחינת הרכבו האנושי עבר משמר הלינקה גם כן התפתחות משמעותית. אם בהתחלה היו אלה מניעים אידיאולוגיים אשר דחפו את האלמנטים הקיצוניים למשמר הלינקה, בשלב מאוחר יותר השתנה הדבר לחלוטין. מספרם של "הלוחמים הוותיקים" ירד בהתמדה, עקב היתרונות החברתיים והכלכליים אשר בהם זכו, ובמקומם זרמו לשורות "הגארדה" יסודות שוליים, בטלנים למיניהם, "לומפן-פרולטריון" ושיכורים מועדים, אשר תאוות הבצע וגזל הרכוש היהודי היו הרקע להצטרפותם לשורות משמר הלינקה.

הארגון כולו הפך לחבורת בריונים ופושעים כששערוריות, הוללות ושכרות עמדו על סדר יומם, בעיקר משהגיע "תור הזהב" שלהם בתקופת הגירושים כשעסקו בשוד בתים יהודים אשר בעליהם גורשו קודם לכן על-ידי "הגארדיסטים" – למחנות המוות.

בפיקודו של משמר הלינקה התחלפו במשך הזמן 4 מפקדים. אישים אלה מוצאם היה ממעמד הפקידות ונמנו על המשמרת הוותיק השל המפלגה. על אישיותו של בלה מרקו ועמדתו בשעת הגירושים כתבתי קודם. לזכותו יש לציין כי בשעת המצודים הזהיר יהודים שעומדים לגרשם, ועד כמה שידוע לא שם יד על רכוש יהודי, לצערנו היה בלה מרקו רק תופעה בודדת בין אנשי המשטר הקלרו-פאשיסטי בעיר, אולי משום שהיה יליד המקום והתיידד בצעירותו עם יהודים רבים, למרות שהיה איש מפלגת הלינקה ולאומני נאמן.

המפקד הנפתי לודביג, אשר לפי מקצועו היה מפקח על בתי הספר, היה דמות אופיינית לבעלי שררה הסלובקים. טיפוס מושחת אשר התעשרותו הייתה חשובה לו הרבה יותר מאשר תפקידיו במשמר הלינקה ולמען כסף היה מסוגל לעשות הכל. אחרי ששם ידו על רכוש יהודי רב ושלשל לכיסו שוחד מידי היהודים, מוכן היה גם בכמה מקרים לעזור.

לודביג לא הלך בעקבות קודמו בתפקיד, מרקו, והיה פעיל מאוד גם בתקופת הגירושים ואחד האחראים על ביצועם. שני המפקדים האחרים, פוקאן וציזל היו אנשים יותר צעירים ונמנו על הקיצוניים ביותר בחבורה הפאשיסטית בעיר. שניהם היו אנטישמיים ראדיקלים, אשר ראו יעוד וחובה להקשות על היהודים, לעשות את חייהם לבלתי נסבלים, ובגירושם מצאו התגשמות של רעיונותיהם. לציזל, אשר היה ממוצא גרמני, יליד העיר האנדלובה ופקיד

משרד האוצר בטופולצ'ני, היה חלק נכבד בגירוש אחרוני היהודים מהעיר בספטמבר 1944 וברציחות על יד הכפר נמצ'יצה.

יש להזכיר מספר שמות מקרב אנשי השורה של משמר הלינקה אשר התנהגותם הגסה והחייתית הייתה מעל ומעבר לכל הנורמות המקובלות אפילו אצל פושעים כאלה. בלטו בפרעותם "הגרדיסטים" האחים צפאי סלש, גרגל, קריסט, זליזקה, שוכמן, צ'פקו, היובסקי, פאלוך, האחים נגי, הובט, מרטינצ'ק ורבים אחרים.

שתי הזרועות האחרות אשר נטל גם הן חלק בגירוש היהודים היו **אנשי ה"פ.ס." הגרמנים והז'אנדרמריה.**

ארגון "פ.ס." נועד למיעוט הגרמני בסלובקיה, והיה דומה במבנהו למשמר הלינקה. אשר לז'אנדרמריה, תפקידה במצודים היה גם כן מצומצם ואנשיה השתתפו בהם באי רצון בולט. המפקד הנפתי של הז'אנדרמריה לא שיתף כל פעולה במצדים והיה ידוע כמתנגד למדיניות אנטי-יהודית קיצונית.

מבין הז'אנדרמרים היה פעיל במיוחד רק סגן המפקד פריצ'ינסקי. אשר רדף את היהודים בכל הזדמנות ופקד על אנשיו לקחת חלק במצודים.

בין אנשי הז'אנדרמריה היו מספר אנשים הגונים מאוד, אשר השתדלו לעזור ליהודים, ובמיוחד זבורסקי וסירוצקי.

המצודים על היהודים נעשו, כפי שהוזכר קודם, לפי הרשימות אשר הרכיבה ועדת הגירושים בהתאם לדרישת המחלקה ה-14. אנשי משמר הלינקה, שביצעו את המצודים, הוציאו את היהודים מבתיהם למקומות הריכוז, אשר היו בדרך כלל בחצר הקולנוע "סוקול" או בבית הספר היהודי, בליווי גידופים ומכות. המועמדים לגירוש יכלו לקחת איתם רק כ-25 ק"ג מטען אישי ושאר רכושם עבר לרשות המדינה. **אולם אנשי משמר הלינקה התנפלו מייד אחרי המצור על הבתים אשר זה עתה התרוקנו מבעליהם ושדדו מכל הבא ליד.**

ראש הנפה היה מפקח אישית על המצודים ועל מילוי המכסות, ולא חסך מזמנו וממרצו כדי להשלים וגם להוסיף יהודים למשלוחים. מאחר שבאחד המצודים לא הצליחו אנשי משמר הלינקה לרכז יהודים במידה מספקת, כפי שנדרש על-ידי משרד הפנים, **החליט ראש הנפה להשלים את המספר על-ידי יושבי בית האבות.** לשם כך בא בקשרים עם האחראי על בית האבות ודרש ממנו להרכיב רשימה של 40 זקנים, ולצרפם למשלוח. האיש סירב בהחלטיות לקחת חלק במעשה זה ואז פנה ראש הנפה אישית, בליווי הרופא המחוזי ד"ר שקולטטי לבית האבות והוציאו 40 איש, למרות ההוראה המפורשת שלפי שעה היו יושבי בתי האבות משוחררים מגירושם.

עם השלמת המצוד, הובילו את היהודים לתחנת הרכבת ומשם דרך אחד ממחנות הריכוז שבסלובקיה, למחנות המוות בפולין. זאת הייתה דרך הייסורים אשר כ-2,500 מיקירינו עברו באותם הימים.

רק ב-23 במאי 1942, לאחר שמחצית יהודי טופולצ'ני כבר גורשו מהעיר, העביר הפרלמנט הסלובקי את **חוק גירוש היהודים** מתוך שטחה של סלובקיה. כדאי לציין שהחוק התקבל על הבית כולו, כשרק הגראף אסטרזהזי נמנע מההצבעה.

הגירושים מטופולצ'ני נמשכו עד חודש אוגוסט. לפי נתונים אשר פורסמו על-ידי ה"מרכז ליהודים" עד לחודש ספטמבר 1942, גורשו מהעיר 2,448 יהודים, ביניהם כ-750 ילדים עד גיל 16, זאת אומרת כ-79% מיהודי העיר. אחרי חודש ספטמבר נותרו בה רק 618 נפשות.

היו אלה אנשים חיוניים למשק המדינה ובתי משפחותיהם, אשר שוחררו זמנית מהמשלוחים על פי סעיף 2 של חוק הגירושים.

בחודשי סתיו 1942 חלה רגיעה, והגירושים הופסקו. קומץ היהודים אשר נשארו במקום ציפו בחרדה למה שיביא העתיד. כבר בחודש פברואר 1943 הופרע השקט היחסי כאשר חוגים קיצוניים במפלגת השלטון ובמשמר הליניקה עוררו את שאלת חידוש המשלוחים. באימה ובבהלה קיבלו שרידי הקהילה את הכרזותיהם של ראשי השלטון, אשר הושמעו בחוצות העיר אורות חידוש הגירושים. "**יבוא מרץ, יבוא אפריל והמשלוחים יחודשו**", זאת הייתה הסיסמה הנפוצה באותם הימים, ושר הפנים עמד בראש הפעילות הזאת.

אף על פי כן לא חודשו המשלוחים באותה שנה, והסיבה נעוצה לא רק בהבדלי תפיסה מסוימים אשר התעוררו בקרב אחדים מראשי השלטון, אלא במצב המדיני והצבאי של גרמניה נאצית וגרורותיה. עם סיומה של שנת 1943, אשר עברה על יהדות סלובקיה בשקט יחסי, החל זיק של תקווה להתעורר בפתח שנת 1944.

שנת 1944 סימנה מפנה משמעותי בתפיסתן הפוליטית של שכבות מסוימות במדינה הסלובקית אשר הגיעה זה עתה לשנת קיומה החמישית. התחילו להתעורר ספיקות בקשר לניצחון הנאציזם ועתידה של המדינה הסלובקית. ספיקות אלה באו לביטוי בפעילות אופוזיציונית הולכת וגוברת בחוגים השונים של האוכלוסייה. אחרי שנות רווחה כלכלית אשר ממנה נהנו רבים, וזאת לא מעט הודות לרכוש היהודי שנשדד, חלה הידרדרות במצב, שהחריפה עוד יותר את הניגודים בחברה. אל מבקרי המשטר הצטרפו רבים אשר זמן קצר לפני כן היו עמודי התווך של השלטון הקלרו-פאשיסטי, אנשי המנגנון, הצבא והמפלגה. בין אישים אלה, בתוכם גם מספר חברי הממשלה, שנגד עיניהם עמדו בראש וראשונה מניעים אליביסטיים ולא אידיאולוגיים, גברה הנטייה לא לקשור עוד את גורלה של סלובקיה בגורלה של גרמניה הנאצית, אלא ליזום מדיניות גמישה ועצמאית יותר, מותאמת להתפתחויות, גם בקשר לשאלה היהודית הורגש שינוי מסוים.

הממשלה הסלובקית לא התלהבה במיוחד מהפניות הגרמניות אשר נעשו בשנת 1944 לפתור באופן סופי את הבעיה היהודית בסלובקיה, וענתה תשובות מתחמקות לרוב.

הרוצחים של אתמול **חיפשו להם אליבי** לשעת הצורך. השפעה מסוימת הייתה גם לידיעות על גורלם של היהודים המגורשים מסלובקיה למחנות המוות, אשר נפוצו באותו הזמן בקרב האוכלוסייה, **כדי להתנער מהאחריות האיומה**, הפיצו החוגים אשר יזמו את גירושם של יהודי סלובקיה למחנות המוות את הגרסה, שהגרמנים הם אשר דרשו מהסלובקים לגרש את היהודים, ולהם לסלובקים לא הייתה כל ברירה אלא למלא אחרי ההוראות.

המרד הלאומי הסלובקי שפרץ ב-29 באוגוסט 1944 לא בא ליהודים בהפתעה, המתוחות כבר הייתה מורגשת מוקדם והשאלה הייתה רק העיתוי. הקהילה קיבלה את המרד ברגשות מעורבים והדבר לא הביא בה לשינויים משמעותיים. האירועים הסוערים התרחשו הרחק מהמקום, וליהודי טופלצ'ני לא היה כל קשר איתם.

בעיר הוכרז רשמית על המרד רק ב-1 לספטמבר, כשהצבאות הנאצים התחילו את התקדמותם בשטחה של סלובקיה לעבר מוקדי המרד. מחוץ לאנשי הצבא, יושבי הקסרקטין, התייחסו רוב רובם של תושבי העיר בחשדנות ובאיבה גלויה למרד עצמו ובעיקר לרקע הרעיוני שמאחוריו. רק בודדים הצטרפו לצבא המורדים. האוכלוסייה הסלובקית נקטה עמדה עוינת, ביציפה להתפתחויות, במיוחד לאור השמועות על התקדמות הצבא הגרמני לעבר העיר.

באותם שלושה ימים שהעיר הייתה בידי המורדים, לא התרחש דבר. הזמן היה קצר מכדי להתארגן, והעיר נעזבה עוד ב-2 לספטמבר, טרם בואם של הגרמנים.

ביום א', שלישי לספטמבר 1944, בשעות הבוקר, פרצו כוחות ה-O.S. משוריינים מהעיר ניטרה לעבר טופולצ'ני שנכבשה אחרי קרב קצר בחוצות העיר, בשעה 12:30 בצהריים. לגרמנים היו 6 הרוגים וכ-15 פצועים מול כ-50 הרוגים מבין המורדים, רובם בחורים צעירים מכפרי הסביבה, ללא כל ניסיון צבאי, אשר גויסו בחיפזון, ובנשקם הדל לא יכלו להוות מכשול רציני בפני הטנקים של רוצחי ה-O.S. למודי הקרבות.

בשעת הכיבוש נלכדו בתוך העיר כאלף יהודים, מהם שרידי הקהילה אשר שהו במקום וגם כאלה אשר חזרו מהשטח המשוחרר על-ידי המורדים, עם פיזור מחנות העבודה. נוסף להם היו שם באותה השעה כמה משפחות יהודיות ממזרח סלובקיה, אשר הגיעו לטופולצ'ני קודם לכן. כל היהודים האלה אשר שרדו מהמשלוחים של שנת 1942, נפלו לפתע לידיהם של רוצחי ה-O.S. אשר מטרתם המוצהרת הייתה, לחסל פיזית כל מתנגדי המשטר הפאשיסטי.

בעקבות צבא ה-O.S. הכובש נכנסה לעיר יחידת רוצחים מיוחדת, "פלוגת מבצע 14" (אינזאץ-קומנדו 14), אשר הוקמה עם פרוץ המרד הסלובקי במורביה והורכבה מאנשי הגסטאפו, משטרת הביטחון וה-O.D., ומנתה כ-150 איש.

כנופיה זאת, שבראשה עמד סרן של ה-O.S. (האופטשטורמפירר) ד"ר האוזר שרבים מיהודי טופולצ'ני הכירוהו אישית, הקימה את המפקדה שלה בביתו של מקס הרטנשטיין. **לכל אנשי היחידה, אשר פעלה קודם במזרח, היה ניסיון רב שנים ברציחות אכזריות ביותר של מאות אלפי יהודים בשטחה של רוסיה הכבושה, ולהם הועיד הגורל להיות החורצים את דינם של שרידי הקהילה היהודית בטופולצ'ני.**

האוכלוסייה קיבלה את כניסתם של הגרמנים לתוך העיר בתחילה בצורה מאופקת, מאחר שלא היה ברור מה יהיו תגובותיהם של הגרמנים, אך לא עברו אלא שעות ספורות ורחובות העיר התמלאו קהל רב אשר גילה יחס ידידותי והתגודד עם הכובשים. הראשונים אשר יצאו לקראת כובשי ה-O.S. והתייצבו לשירות היו אנשי "משמר הליניקה" אשר הרגישו ששעתם הגיעה. מפקד המשמר ציזל גייס במשך שעותיים 36 מאנשיו הנאמנים והעמיד אותם תחת הפיקוד הגרמני, ככוח עזר לצידם של אנשי "פלוגת המבצע". כבר בערב הראשון אחרי הכיבוש, לקחו גם הם חלק בפעילות המשטרתית בחוצות העיר. ציזל, בגלל מוצאו הגרמני והשקפותיו הפאשיסטיות, זכה מהרגע הראשון לאמונם של מפקדי ה-O.S. והוטלו עליו ועל משמר הליניקה תפקידים שונים.

למחרת ארגנו כובשי ה-O.S. הגרמנים "אסיפת הסברה" שבה השתתפו אנשי הגסטאפו ומשטרת הביטחון של ה-O.S. וגם כל הנציגות הסלובקית המייצגת את אוכלוסיית העיר. אחת הנקודות החשובות בהן עסק הכנס, הייתה השאלה היהודית. הדובר מטעם האוכלוסייה הסלובקית היה ראש הנפה, אשר הביע את הסכמתם של מוסדות הנפה והעיר עם האמצעים אשר רוצחי "פלוגת מבצע 14" הציעו, כדי לפתור באופן סופי את בעיית יהודי טופולצ'ני.

כך נחרץ גורלם של כאלף היהודים אשר נשאר בעיר אחרי הכיבוש הנאצי. אבל עוד לפני שהרוצחים התחילו במלאכה הם הפעילו את השיטה המקובלת והבדוקה: קודם יש להרגיע מעט את היהודים, לזרוע תקוות ואשליות ואחר כך לרצחם. לפי שיטה זאת פעלו גם בטופולצ'ני.

כצעד ראשון, הוזמן הרב הברפלד, אשר כיהן באותו הזמן כמ"מ הרב הראשי, בפני מפקד פלוגת מבצע 14, אשר ציווה עליו להרגיע את היהודים, התיר לרב לקיים תפילות בבית הכנסת הגדול והבטיח שליהודים לא יאונה כל רע. גם נציגי הקהילה אשר התקבלו אחריו הופתעו מיחסו של המפקד, שדרש מהיהודים לחזור לעבודה ולחיים תקינים. בשיטה דומה פעלו גם החוגים הסלובקים הרשמיים, בהפיצם שמועות שאין לגרמנים כל תוכניות לגבי היהודים. אבל מעבר להבטחות והרגעה, החלו ההכנות לחיסול הקהילה.

כצעד הראשון נעצרו, לפי הלשנת תושבים סלובקים שבניהם הצטרפו למורדים, קרול פולק, מעסקניה הבולטים של הקהילה היהודית וסגן ראש העיר לשעבר, ואשתו ומשפחת פינדל מהכפר קרושובצה. הם הוצאו אחרי מספר ימים מבית הסוהר הנפתי ונרצחו, ועד היום הזה לא נודע מקום קבורתם.

ב-6 בספטמבר נרצח בכיכר העיר מוריץ הוכברגר, גם הוא מפרנסי הקהילה, לאחר שה"אריזטור" אשר ישב בעסקו ששמו יוזף לאטקוצי שלח כמה אנשי o.s. שיכורים לביתו ובניסיון להתחמק מהם הוא נרצח. מעשים אלה זעזעו את היהודים עד לעומק נפשם, אבל מאוחר היה מכדי להשיע.

ב-8 בספטמבר 1944 בשעות הצהריים הוחל בפעולה, כשפלוגת המבצע ה-14 בעזרת אנשי משמר הלינקה פרצו לבתי היהודים וגררו אותם למפקדת הפלוגה שבבית הרטנשטיין. כל הפעולה נעשתה במהירות מירבית, לפי רשימות וכתובות מוכנות מראש אשר סופקו לרוצחים הגרמנים על-ידי השלטונות המקומיים.

לא עברו אלא שעות ספורות וכל היהודים – פרט למשפחות בודדות (כ-30 – 40 איש אשר הצליחו ברגע האחרון להתחמק ולמצוא מחבוא), נאספו ורוכזו בתחנת הרכבת. בשעה 16:00 של אותו היום זזה הרכבת עם יהודי טופולצ'ני בדרכה למחנה הריכוז סרד.

אבל בזה לא תמה הפרשה הטרגית של יהודי העיר. באותו יום הלשינו האיכרים הסלובקים על כמה כמה מיהודי טופולצ'ני אשר הסתתרו באחוזה "נובי סבט". יחידה מפלוגת המבצע נשלחה למקום ואחרי עינייים אכזריים רצחו 4 מיהודי טופולצ'ני, את האחים גלאי, הרמן פרידמן ואת פולק בעל האחוזה.

פעילותם הנפשעת של רוצחי פלוגת המבצע 14 ואנשי משמר הלינקה הגיעה לשיאה ברציחתם של אחרוני יהודי טופולצ'ני ב-10 לספטמבר על יד הכפר נמצ'יצה. באותו יום הובאו 52 יהודים, רובם מטופולצ'ני אשר נתפסו על-ידי ה-o.s. אחרי שתושבי המקום גילו את מקום מחבואם. לשדה פתוח בין העיר ובין הכפר נמצ'יצה ונרצחו שם באכזריות על-ידי אנשי פלוגת המבצע ועוזריהם הסלובקים.

אחרי הרצח הושלכו גופותיהם לקבר אחים אשר נחפר על-ידי הקורבנות קודם לכן. ביניהם היו גם שישה ילדים קטנים, כשהצעיר הוא התינוק של משפחת לינקנברג, בן שלושה חודשים. על פעולת דמים זו פיקדו רוצחי ה-o.s. ד"ר גרוס ואונזלט ונעזרו על-ידי מחלקה של משמר הלינקה בפיקודו של ציזל אחרי אותו יום דמים נשארו בעיר, פרט ל-2-3 יהודים אשר היו נשואים לנשים סלובקיות, רק שתי יהודיות בודדות, הגברת שימקו שעברה את גיל ה-90, ובתה הגברת פוגל. הן נשארו במקום עד לשחרורה של טופולצ'ני. קשה למצוא הסבר מתקבל על הדעת לכך אך עובד היא, שלמרות שהסלובקים, וייתכן שגם הגרמנים ידעו על קיומן, לא נגעו בהן לרעה.

יחסה של אוכלוסיית העיר לגירוש היהודים

הפרק הבא מוקדש ליחסם של תושבי העיר ליהודים בימי הגירוש. כבר בראשית דבריי עלי להצביע על שתי עובדות יסוד אשר השפיעו, ולמעשה קבעו, את התנהגותה של האוכלוסייה הסלובקית בגירוש היהודים.

העובדה הראשונה והקובעת נובעת מההנחה, **שהתושבים הסלובקים רובם ככולם היו מעורבים מי בצורה ישירה ומי בעקיפין בגזל רכוש יהודי, להנאתם הפרטית.** על-ידי ההשתלטות על הרכוש היהודי הרב, חל שינוי מהפכני באורח חייהם של חוגים רחבים מאוד מבין האוכלוסייה בעיר, וכל מחשבתם וכל פועלם בשנות השואה הייתה לשמור ולהבטיח לעצמם את כל היתרונות החומריים והכלכליים בהם זכו מהרכוש היהודי אשר נפל לידיהם.

כידוע, הצעד הראשון לנישול היהודים היה ה"אריזציה", זאת אומרת העברת עסקיהם של היהודים לידיים של לא-יהודים. בשלב זה הנשכרים היו בעיקר החוגים אשר נמנו על הכנופיה השלטת והחוגים המקורבים להם. שכבות רחבות של העם נשארו לעת עתה מחוץ לתמונה.

השלב הבא הגיע בשעה שעל היהודים הוטלו צווים שונים שמטרתם הייתה לגזול מהם את כל דברי הערך שברשותם ולמסור אותם לידי המדינה. כדי להתחמק מהוראות אלה, **מסרו היהודים הון גדול, כסף מזומן, זהב, תכשיטים, ניירות ערך וכו' לידי שכניהם ומכריהם הסלובקים לשם שמירה, בתקווה לקבלם בחזרה עם שינוי במצב.** היו מקרים רבים שהסלובקים הציעו בעצמם ליהודים לשמור על רכושם ולהחזירו בבוא השעה. בדרך זו הועבר לידי הסלובקים הון אשר רק בטפולצ'ני נאמד בכמה מיליוני כתרין וברובו לא הוחזר לעולם לבעליהם, מאחר שנרצחו במחנות ההשמדה. כמובן חובה עלינו להזכיר כי היו מקרים, אומנם בודדים, שהסלובקים החזירו בצורה מסודרת את כל אשר היהודים מסרו לידיהם.

השלב האחרון בשוד הרכוש היה **בשעת גירוש היהודים.** אותה שעה הגיעו לסיפוקן המלא בעיקר השכבות הנמוכות, אשר עד אז הרגישו את עצמן מקופחות. מייד עם גמר המצוד על היהודים וריכוזם, **נפרצו דירותיהם על-ידי המון,** בעיקר בני משפחותיהם של אנשי משמר הליקבה, אשר מסרו לקרוביהם במקרים רבים גם מפתחות הדירות אשר לקחו מהיהודים המגורשים, מאחר וליהודים הותר לקחת מטען רק עד 25 ק"מ, נשאר דירותיהם מלאות והגויים הוציאו משם כל מה שבא לידם, בגדים, שטיחים, ריהוט, כלי בית וכו'. הדירות אשר לא נפרצו, רכושן נמכר במכירות פומביות בחוצות העיר בעד פרוטות, על-ידי פקידי העירייה.

העובדה הנוספת אשר השפיעה לא מעט על התנהגותם של הגויים ביחסם אל היהודים, אינה קשורה במישרין לגזל הרכוש. אחרי גירוש היהודים התפסשות של דירות, רובן במצב טוב יותר ובמקום מרכזי יותר מאשר דירותיהם של הסלובקים. עם שיפור במעמדם החברתי והכלכלי בא גם הדחף להטבת תנאי הדיור, ודירותיהם של היהודים באו לפתור את הבעיה, גם קידומם של הנוצרים במקומות העבודה השונים, בעיקר בתחום המקצועות החופשיים, שאומנם בהם לא היה ליהודים תחליף, שימש במקרים מסוימים דחף לגירוש היהודים.

אם נתחשב בכל הגורמים אשר הוזכרו כאן, קל יהיה לנו להבין את קו מחשבתם ואת תמיכתם ללא סייג של תושבי טפולצ'ני בגירוש היהודים. בגירוש היהודים אל מחוץ לסלובקיה, מצאו כולם את האמצעי אשר **ישחרר אותם מכל ההתחייבויות המוסריות והכלכליות לגבי היהודים** ולכן עשו הכל כדי להחיש את הגירושים בלי לקחת בחשבון את התוצאות להן הדבר עלול לגרום. היו תופעות מסמרות שיער, כשלמען **תאוות בצע** מוכנים

היו סלובקים אשר התגוררו שנים רבות בשכנות טובה עם היהודים, לפנות לשלטונות בדרישה לגרשם בהקדם. האריזטורים, אשר היהודים בעצמם הכניסו אותם לעסקיהם, בגלל היכרות ויחסי מסחר של עשרות בשנים, דרשו לגרש את שותפיהם היהודים וגם אזרחים אשר חמדו את דירותיהם הטובות של היהודים לא הרפו מהם עד שהיהודים גורשו.

התנהגות פושעת זאת הגיעה לשיאה בשעת הכיבוש הגרמני, כשהכל ידעו מה עוללו ליהודים במחנות המוות ובגאי ההריגה שבמזרח, ולמרות הכל שיתפו התושבים שיתוף פעולה מלא עם המרצחים לא רק בשעת הגירוש ב-8 לספטמבר 1944, אלא המשיכו גם לאחר מכן והתוצאה הייתה קבר-אחים על יד נימצ'יצה.

לוח זיכרון לקהילת טופולצ'ני בהר ציון - ירושלים

אין נסיבות אשר יכולות לתרץ את ההתנהגות השפלה הזאת ולכן לא מתקבלת על הדעת הגרסה המקובלת על הסלובקים, שלא ידעו על גורלם של היהודים המגורשים. תירוץ זה אולי תופס לגבי תקופה קצרה, אחרי הגירוש הראשונים של שנת 1942. מאוחר יותר ידעו זאת היטב מפיהם של החיילים הסלובקים אשר חזרו מהחזית המזרחית, וסיפרו בחוצות העיר בגלוי על הרציחות ההמוניות להן היו עדים ברוסיה הכבושה, וגם הכנסייה הקתולית פרסמה מנשר על גורלם של היהודים המגורשים מסלובקיה.

יתר על כן, ללא עזרתם הפעילה של החוגים הסלובקים השונים, לא היו הרוצחים הגרמנים מסוגלים לבצע באותה היעילות ובזמן כה קצר את המצוד וגירושם של כאלף היהודים בשנת 1944. על ההתנהגות המחפירה הזאת מעידה בצורה קולעת התעודה,

שנכתבה בידי מפקד "פלוגת מבצע 14" בה הוא מציין את שמחתם ושביעות רצונם של תושבי העיר טופולצ'ני, מהצעדים אשר נקטו הגרמנים ועוזריהם הסלובקים נגד יהודי טופולצ'ני. תעודה הזו יכולה לאשר ולחזק את טענותינו על התנהגותה של האוכלוסייה הסלובקית בעיר.

ולבסוף, אי אפשר שלא להזכיר אותם מקרים בודדים של אצילות נפש וגילויי אנושיות אשר התגלו באווירה העכורה של שנאת יהודים ובזמנים קשים ביותר, את הבודדים אשר גם בימי השיא של ההשתוללות האנטי-יהודית לא איבדו צלם אנוש, שחו נגד הזרם הכביר של האנטישמיות והושיטו יד עזרה. גם בין בני עירינו היו מעטים, אשר מקומם נועד להם בין חסידי אומות העולם אשר עמדו לצדנו בתקופה טרגית זו.

את השיר "לא נירא", כתבה אסתר בת ז'יגמונד כהן מטופולצ'ני, בהיותה ילדה בת 11. השיר פורסם בעיתון היהודי "הדרך" מספר 19, ב-16.5.1940.

אסתר כהן גורשה עם משפחתה בשנת 1942 למחנה השמדה ושם נרצחה. אלי שדמי, תירגם את השיר מסלובקית. [6]

לא נירא!
עת יגעו שנות הרוע
וניקדירו אור החלד
אל תירא ואל תיחת,
זכור ושמור על התוחלת,
כי יהיה עוד פעם טוב.
היהודים עוד יאשרו
במולדת הנושנת
חיים חדשים יפרחו.
שם בארץ אבותינו
השמיים שוב יזרחו.

חוק-יסוד
מיום 15 במאי 1942
בדבר גירוש היהודים

בית הנבחרים של הרפובליקה הסלובקית קיבל את חוק-היסוד הזה:

1§

אפשר לגרש יהודים מתוך שטחה של הרפובליקה הסלובקית.

2§

(1) תקנה 1 אינה חלה:

א. על אלה שעד יום 14 במרס 1939 לכל המאוחר נהיו לבני הדתות הנוצריות.
 ב. על אלה החיים בברית נישואים בעלת תוקף עם-לא-יהודי (לא-יהודייה) שבאו בה לפני 10 בספטמבר 1941.

(2) אלה שהעניק או יעניק להם נשיא הרפובליקה פטור לפי 255§ של פקודה מספר 198/1941 של החוקה הסלובקית, וכן רופאים, רוקחים, רופאים ווטרינרים, מהנדסים ואנשים אחרים, שהמיניסטריון הנוגע בדבר יראה צורך להניחם בחיי הציבור, הטכניקה או הכלכלה של סלובקיה, לא יגורשו כל עוד ההחלטה על פטורם או הישארותם היא בתוקף.

(3) הפטור מהגירוש (סעיף 1 ו-2) חל גם על האישה (הבעל), על ההורים ועל הילדים הקטינים של הפטורים.

3§

(1) יהודים מגורשים וכן יהודים שעזבו או יעזבו את שטח המדינה, מאבדים את האזרחות של הרפובליקה הסלובקית.

(2) רכוש האנשים הנזכרים בסעיף 1 מוחרם לטובת המדינה. המדינה אחראית כלפי בעלי חוב רק עד לסכום השווה לערך הרכוש שקיבלה.

4§

(1) המטלטלים של האנשים שנזכרו בסעיף 2 נשארים בהחזקתם וברשותם. תביעות להחזרת מטלטלים שנלקחו מהם עד ל-15 במאי 1942 בהתאם לחוקים הקיימים, אי אפשר להגיש בדרך משפטית.

(2) על אינוונטאר חקלאי חי ומת חלות הוראות מיוחדות.

5§

(1) לצורך ביצוע התקנות של 1§ ו-3, במיוחד בנוגע לחיסול היחסים המשפטיים בעניינים האישיים ובענייני הרכוש של היהודים המגורשים וגם של היהודים שעזבו את שטח הרפובליקה הסלובקית, תפרסם הממשלה את ההוראות הדרושות על ידי צו, גם במקרה שהחוקה דורשת תיקון על ידי חוק.

(2) לצווים שיצאו על פי סעיף 1 יהיה תוקף של חוק, יחתום עליהם ראש הממשלה וכל חבריה והם יפורסמו בקובץ החוקים הסלובקי.

6§

הוראות בנוגע למעמדם החוקי של היהודים, עד כמה שהן מטילות הגבלות בעניינים האישיים ובענייני הרכוש של הבעל (האישה) הלא-יהודי, פג תקפן ביום פרסום חוק זה.

7§

תוקפו ותחולתו של חוק-יסוד זה הוא מיום פרסומו: יבצעו אותו כל חברי הממשלה.

ד"ר טיסו (-)

ד"ר סוקול (-)

ד"ר טוקאי (-)

סיוואק (-)

ד"ר מדריצקי (-)

ד"ר פריץ (-)

מאך (-)

ד"ר פרוזיינסקי (-)

גם בשם המיניסטר סטאנא

צ'אטלוש (-)

עדותו של גבי נוימן על קורותיו בשואה

בהכנת הביטאון, אני נעזר רבות בארכיון ובספרייה של מוסד "יד ושם". כאשר התחלתי בהכנות לקראת הוצאת ביטאון זה, עיינתי בעדויות רבות של ניצולים ששרדו את השואה בסלובקיה והנה הגיעה לידי עדותו של גבי נוימן שעבר את תלאות השואה בהיותו ילד.

כאשר עיינתי בעדותו, התרשמתי ממנה מאד ואז גמלה בלבי ההחלטה, שעדות זו תיכלל בביטאון.

במקביל, התחלתי להתעניין יותר על האיש גבי נוימן. התברר לי, שהוא אומן מחונן מאד. רק על עבודתיו האומנותיות אפשר לכתוב ביטאון מיוחד.

ההפתעה הגדולה הייתה, שגיליתי שהוא מופיע בתמונה המפורסמת של ילדים מאחורי הגדר במחנה ההשמדה אושוויץ-בירקנאו. אחד האייקונים המפורסמים של השואה.

גבי
נוימן

התצלום המפורסם לקוח מתוך סרט שצולם במחנה אושוויץ-בירקנאו על ידי אלכסנדר וורונטסוב (Alexander Vorontsov), צלם סובייטי שהתלווה לכוחות הצבא האדום בעת ששיחרר את המחנה ב-27.1.1945. הייתה זאת תמונת שחזור. אין כמו תמונה של ילדים בבגדי אסירים המסמלת את גודל הטרגדיה של השואה.

סיפור גילוי התמונה ע"י גבי נוימן הוא סיפור מרתק. בסוף שנות השבעים של המאה הקודמת, גבי שירת במילואים בגדנ"ע. במסגרת שירותו היה עליו כמעצב-אומן מחונן לעצב את ביתן הגדנ"ע לקראת יום העצמאות.

באחת ההפסקות, כאשר שתי קפה להנאתו, הוא עיין בעיתון ולפתע הזדקרה מתוך העיתון תמונה וכותרתה הייתה: "ילדים באושוויץ". זו פעם הראשונה שהוא ראה תמונה זו. לאחר עיון מדוקדק בתצלום, הגיע גבי למסקנה שהוא מופיע בתמונה.

כאשר הוא סיפר את דבר גילוי התמונה לאחד מחבריו, ניסה חברו לשכנעו שלא יספר לאיש על התצלום, שמא הוא טועה. גבי שמע לעצתו ושמר את התמונה בתוך מכלול ניירותיו החשובים.

בשנת 1992 כאשר צוין יובל להקמת מחנות הריכוז והשמדה – תש"ב-תשנ"ב, השתתף גבי בתחרות על עיצוב המדליה שנערכה ע"י החברה הישראלית למדליות ומטבעות. גבי בחר בתצלום השמור עמו לצורך עיצוב המדליה. הצעתו זכתה במקום הראשון. לאחר שזכה בתחרות, סיפר לאנשי החברה הישראלית למדליות שהוא אחד הילדים המופיעים בתמונה ששימשה השראה לעיצוב המדליה.

לפתע, דבר גילוי זה קיבל פרסום עולמי. החברה הישראלית למדליות הכניסה את התצלום המפורסם לפרוספקט הנותן ביאור למדליה.

[4]

לאחר שגבי נוימן זיהה 10 ילדים מתוך התמונה, הקדיש הרבה מזמנו הפרטי כדי לחפשם ברחבי תבל. פעילותו נשאה פרי. הוא הצליח לאתרם.

הילדים לא הכירו זה את זה אבל צילום אחד מחבר ביניהם ומגלה שסיפור חייהם מצטלב בנקודות רבות נוספות.

ב-27 בינואר 2005, 60 שנה אחרי שחרור מחנה ההשמדה אושוויץ, חזרו שבעה מתוך שלושה עשר ילדים שצולמו בעת שחרור המחנה לטקס לציון 60 שנה לשחרור המחנה שהתקיים ב"יד ושם".

גבי נוימן שערך את התחקיר על התצלום, שיחזר באמצעותו את הסיפור. הוא גם קיבץ את הניצולים וארגן את נסיעתם למחנה אושוויץ.

את מסע השחזור ליווה התסריטאי בן שני. הוא הסריט את המסע בסרט הנקרא "הילדים מהתמונה".

ניתן לצפות בסרט המלא באתר באינטרנט:

<http://docu.nana10.co.il/Article/?ArticleID=552053&TypeID=1&sid=186>

גבי
נוימן

תצלום זה, צולם ב-2005 ע"י דלית שחר, בעת הטקס לציון 60 שנה לשחרור המחנה ב"יד ושם". מצולמים (מימין לשמאל): ברכה כץ (שם נעורים: ברטה וינהבר), גבריאל (גבי) נוימן, שמואל שלח (לשעבר: רוברט שלזינגר), אווה סלונים (שם נעורים: אווה וייס), מרתה וייס, אריקה דוהאן (שם נעורים: אריקה וינטר) וטומי שחם (לשעבר: טומי שוורץ). []

גבי נוימן נולד בשנת 1937 בישוב אוביצה - (ZLATE MORAVCE) OBYTCE אשר בסלובקיה. בעדותו הוא משחזר את מהלך חייו, רגשותיו ותחושותיו, כילד קטן בתקופת השואה.

גבי מסר את עדותו בפני מצלמת וידיאו ודיבר באופן חופשי. עדותו תומללה למסמך כתוב. כדי לא לפגוע באוטנטיות העדות. לא שיניתי ניסוחי דברים ותחביר. ההדגשות במסמך הם שלי.

להלן העדות:

ש. אני משוחחת עם גבי נוימן שנולד ב-1937 בכפר אוביצה (OBICE) על יד ZLATE MORAVCE שבסלובקיה. הוא אחד הילדים הנמצא בסרט הרוסי שצולם עם שחרור אושוויץ-בירקנאו (AUSCHWITZ-BIRKENAU) ב-27 בינואר 1945, וכתוצאה מכך הוא פנה אלינו ואנחנו רוצים לראיין אותו על סיפורו האישי בתקופת השואה.

ש. אתה נולדת בשם גבי נוימן?

ת. בשם גבריאל ניימן, בארץ שינו את זה לנוימן. כלומר, כתבים את זה אותו דבר, רק מבטאים בארץ יותר יפה נוימן מאשר ניימן. יש שלושה זרמים שונים של משפחת ניימן מאז חת"ם סופר, משהו כזה.

ש. כמה אחים הייתם בבית?

ת. היינו שלושה אחים. אחות בכירה, אח יותר גדול ואני אחרון הקטן שנולדתי ב-1937. כבר שהזמנים היו קשים. הרדיפות התחילו כבר קודם. המשפחה הייתה במצב של כלכלה קשה. גרנו בכפר קטן של אלף תושבים, שנוסד לפני כתשע מאות שנה. סבא היה היהודי הראשון שהצליח להישאר שם ולקיים משפחה של שישה ילדים שבגרו. אמי הייתה הצעירה, שנשארה, ירשה את המקום. היא ילדה שלושה ילדים, כאמור, שקראה להם אוה, זו האחות הבכירה, אנטון האח הבינוני, ואני גבריאל.

ש. במה עסק אבא? ממה הוא התפרנס?

ת. התפרנסו שם ממכלול קטן של מכולת, פונדק, משרפה, גן משחקים ורישיונות ללקט פירות יער ולשרוף י"ש. היו אולי עוד הרבה נוספים, שלאט לאט השלטונות ביטלו את הרישיונות לעסוק בזה. בתחילת הרדיפות, ב-1939 גורשנו להונגריה, כי אבי נחשב לנתין הונגרי.

לאחר שהוא עשה שביתת רעב במשרד החוץ ההונגרי, הוחזרנו על סמך זה שהסבא נולד בסלובקיה, כאזרחים סלובקים. ב-1942 נשלחנו בטרנספורט מהראשונים לנובאקי (NOVAKY) להמשך. היות ובינתיים הוא הצליח להשיג מקום עבודה במפעל ממשלתי, שהוא היה שם כנהג קטר קטן של מסילה צרה, הוא נחשב לחיוני לכלכלה הסלובקית והייתה לו תעודה מיוחדת שהייתה כזאת לכמאתיים יהודים. קראו לזה "הוספודלסקי ז'יד". היה לו כוכב מפלסטיק, קטן. אותו הכוכב הקטן מופיע גם ב"בית התפוצות", אומנם שם הוא הפוך. יהודי חיוני לכלכלה.

ש. היית רוצה לחזור ולפרט יותר את ההתחלה. כשאתם גורשתם היית רק בן שנתיים.

ת. וחזרנו בחזרה אחרי כן.

ש. רציתי לשאול למה אבא נחשב כנתין הונגרי?

ת. כי הוא גדל בהונגריה בבודפשט (BUDAPEST). הוא נולד בסטראדאלה (HURBANOVO) (STARA-DALA), הסבא נדד לבודפשט, שם הייתה לו מסעדה והוא גידל משפחה של חמישה ילדים, שמתוכם שניים נותרו בחיים לאחר המלחמה. אבי, כאמור, הוא היה נתין הונגרי לפי המושגים של אז. לאחר מכן הוא קיבל בחזרה את האזרחות הסלובקית וחזר. כי הייתה שם פלישה שההונגרים לקחו חלק מסלובקיה וסלובקיה שוסעה.

בין התקופה הזאת שהוא קיבל את הרישיון הזה, הוא עבד כפועל במחצבה, בשביל לקיים את המשפחה, כי סגרו לנו את החנויות ואת כל הדברים האחרים.

ש. בתקופה הזאת, מי הדמות של האיש הרע שלך, כילד? מי זה שעושה לך צרות?
ת. זכור לי דמות של ז'נדרם, בשם יאדקו, שהוא בא ואסף את סבתא, כשבאו להחביא בכפר. הוא בא לקחת אותה, כמו שאנחנו לוקחים חבילה. יש סיפור קטן שכתבתי, והוא נמצא אצלך, שאני מתאר את אותו הבוקר שבאו לקחת את סבתא, ואבי הגדול, החזק, שהיה ספורטאי בצעירותו, מתאגרף ומתאבק, לא עשה כלום. אנחנו עמדנו בחוץ והמתנו שיבואו לקחת אותה. **זו השואה שלי.**

ש. בתמונה הזאת, בן כמה אתה? ת. **בתמונה הזאת הייתי בן חמש.**

ש. זה כבר ב-1942?
ת. זה כבר ב-1942 כשהתחילו המשלוחים, ואותה לקחו לז'ילינה (ZILINA) לכעין התיישבות מחדש. אנחנו נשלחנו לאחר מכן לאותו מחנה נובאקי, ובדרך בחזרה חזרנו לכפר לעוד שנה.

אבי, כאמור, עבד באותו מפעל, עד לשנת 1943 כשלקחו אותנו שוב ל**סרד** (SZERED), ושם היינו במשך כשנה במחנה עבודה, בתנאים יחסית טובים מאוד. היה בית ספר, היה בית חולים, הייתה תעסוקה. אמי עבדה כתופרת. אבי עבד כנפח, כי הכשרתו הייתה כטכנאי מתכת. הוא למד בהונגריה במכון טכנולוגי. בהתחלה שללו את הלימודים ב"נומרוס קלאוזוס", לאחר מכן "נומרוס נלוס" והוא הפסיק ללמוד. זאת אומרת, הוא לא סיים את לימודיו. הוא בא ועבד אחר כך בכפר הקטן כחנווני.

ש. הייתי רוצה לחזור קצת לחיי היום יום שלך בכפר הזה. היו שם יהודים?
ת. בכפר היינו יהודים יחידים. היה עוד יהודי, שלא זכור לי שמו. שרצה גם כן להתפרנס במקום הזה. הוא לא הצליח ואנחנו היינו היהודים היחידים.

ש. מה היה היחס של השכנים הגויים אליכם?
ת. אני יכול לספר סיפור מלפני חודש. אחי ביקר בכפר, ואמי רצתה לתת איזו שהיא מתנה לכפר. אבל לכפר אי אפשר לתת, והסיפור מתבטא בסיפור חיים קצר, והוא יענה על זה.

אחי פגש אישה זקנה בכפר ושאל אם אפשר לדבר איתה, שאל את בנה, הוא אמר, כן. הוא שאל אותה אם היא זוכרת משפחה יהודית. היא אמרה: כן. היא זוכרת את אוח, אנטון, את גבריאל, היא זוכרת את ההורים. היא אמרה שהיא לא זוכרת כל כך הרבה את הפרטים, אבל בעלה העיוור הוא זוכר יותר טוב. הם יכולים ללכת לראות אותו.

באו לשם, הוא סיפר כמה סיפורים, ביניהם הוא הראה תמונת חתונה ואומר: אנחנו התחתנו והמסיבה הייתה בפונדק של ההורים שלך, ובסוף המסיבה שאלתי כמה זה עולה לי, והוא אמר שום דבר, חינום. ובסוף המסיבה שאלתי אותו סכום בשביל אותו הכפר למשפחה הזאת. אז היו גויים שם שהם היו אנשים כבני אדם, שהתייחסו אלינו כבני אדם. והיו כאלה ששרו שירים אנטישמיים, זאת אומרת, זה היה כפר קתולי מובהק. הם שנאו את היהודים כיהודים, לא באופן אישי אותנו, לא רדפו אותנו.

ש. יש איזו אפיזודה אישית שאתה זוכר מחיי היום יום שלך בכפר בתור ילד קטן, שמתקשר לנושא גם אישי וגם יחס של שכנים, גם ליהדות?
ת. שיחקתי כמו כל הילדים האחרים. הייתי קשור לשני ילדים שהיו בחצר הפנימית של הבית שלנו, שהיה בית מספר 1 בכפר, במרכז הכפר. סבא קנה את החלקה הטובה ביותר כדי שיהיה מרכזי. הייתה לנו באר, היה לנו נחל בקצה החלקה.

אני עצמי שיחקתי לרוב לבד, כי צעצועים רבים לא היו לנו. אני זוכר רק צעצוע אחד, שאותה הסבתא שהזכרתי מקודם, אמא של אבי, קנתה לי אוטו. זה היה אולי האוטו היחידי מעץ שהיה בכפר, שילדים שיחקו עם זה. אז הילד השכן שבר לי גלגל אחד, ואני שברתי לו שן. ילד בגיל שש, אני זוכר את שמו, יוז'ובצ'קוב, הוא עכשיו לא היה כבר בכפר. היה מעניין לפגוש אותו, לשמוע ממנו אם הוא שנה יהודים או לא, אבל אני לא חושב. שיחקנו עם אותם ילדים שהזכרתי בכנסייה, עם כל הצעצועים שהיו שם בשביל תשמישי קבורה של הנוצרים. לא היה הרבה עם מה לשחק בכפר נידח וקטן.

ש. כשבאו לגרש אתכם, הז'נדרם הזה שאמרת, זה היה ז'נדרם הונגרי?
ת. לא, זה היה סלובקי.

ש. ראית גם גרמנים, או עדיין לא?
ת. לא, גרמנים עדיין לא. באותה תקופה היו רק אותם ז'נדרמים במדים, עם אופניים ורובה. זה מה שהיה הסמכות, החוק או השלטון שהופיע אצלנו. פרט לכך, ראש הכפר, שהוא היה מיווד איתנו, והטלפון היחיד היא אצלו. ואם היינו צריכים קשר אז היינו מקבלים דרכו. בסך הכל החיים היו נוחים עד תקופה מסוימת, עד שהתקצרו מבחינת הגזרות שגזרו, את הפרנסה.

הכפר היה מקום בין הרים, רגוע, עם נוף יפה, מרוחק כשבעה קילומטר מהעיירה הקרובה בשם זלאטה מורצבה (ZLATA MORAVCE). מה שאני זוכר, שאחי ואחותי כשהיו בני שש-שבע, הלכו יום-יום את השבעה קילומטר הלך, ושבעה קילומטר חזור לבית הספר.

אני למדתי לכתוב מאחותי כשהייתי בגיל חמש. החברה הייתה מצומצמת ביותר, רק למה שהיה בבית. מה שאני יכול לזכור זה מה ששייך לטקסים הדתיים כמו הדלקת נרות וחנוכה שמדליקים בין שני החלונות חנוכיה, על החלון החיצוני, שידעו שיש חג. עד לאותה נקודה שאבי המיר את דתו, כדי ששיג את אותה תעודה כהוספודלסקי ז'יד, ואז היינו מקיימים את אותם טקסים דתיים עם חלונות מוגפים. אבל גם זה לא הציל אותנו, מכיוון שבסופו של דבר ב-1943 לקחו אותנו למחנה סדר, ולא התייחסו לזה שהוא איננו יהודי לפי הניירות.

ש. קשה לי להאמין שאולי היית מודע לזה, כי היית רק בן שבע, אבל השאלה המתבקשת היא האם אבא לא ניסה, משפחה לבד בתוך כפר, איך שהוא להיעזר באנשים האלה או להסתתר, להסתיר את עצם הקיום של יהודי בכפר הזה? פשוט לא מזמן ראינו את האחות מכפר סלובקי, שכל הכפר הצליח להסתיר את המשפחה היהודית היחידה בכפר. זה אסוציאטיבית עלה בדעתי, אם היה איזה ניסיון להתחבא או להציל את עצמכם?

ת. בכפר עצמו זה היה בלתי אפשרי. עובדה שאת סבתא לקחו, והיה את אותו היאדקו, שהוא היה כנראה מורא של כל הכפר, הוא שלט, הוא היה הסמכות. והיו כאלה שהיו גארדיסטים, ששרו שיר שהזכרה בו גם אמא.

קשה לי כרגע להיזכר. היה הלינקה, שהוא היה ראש הגארדה הנאצית, שיגרש את היהודים וגם את רשקה (RESHKA), זאת אמי. (סלובקית). זה זכור לי בצורה ברורה לגמרי. לא הייתה שום אפשרות להתחבא במקום שכל אחד הכיר את כל אחד, כפר קטן ביותר. מה שכן, ב-1939, וזה מסיפורים אני יודע, שאבי רצה שנעלה ארצה. אבל זה כבר היה אי-לגלי, ועם ילדים קטנים, אמי לא הסכימה לזה. להתחבא אי אפשר היה, לא היה לאן.

- ש. מתי הוא רצה לעלות ארצה? ת. ב-1939 כשהייתי בן שנתיים.
- ש. הוא היה ציוני?
ת. הוא היה ציוני, עד כמה ששמעתי משמועות בית"ר. הוא היה יהודי יחסית גאה. הוא נשא אקדח, כשהיה ניתן לשאת אקדח בכפר, כשהיו בסך הכל שני אקדחים. הוא ערך מטווחים בבית הקברות המקומי ביחד עם ראש הכפר, עם המוכתר. הוא היה איש חזק פיזית. יחסית שונה מיהודים רגילים שלא עסקו בעבודה פיזית או בספורט.
- ש. הכפר עצמו התפרנס מחקלאות? ת. כן, ואנחנו מהכפריים.
- ש. המשפחה שלך הייתה משפחה מסורתית? אמרת שהדליקו נרות. אבא הלך לבית כנסת למשל?
ת. אמי מסורתית עד עצם היום הזה. היא שמרה על כשרות, עד כמה שניתן, גם במחנה ריכוז. לעומת זה, אבי בא מהעיר הגדולה, המודרנית, והוא היה ניאולוגי. זאת אומרת הוא שמר את היהדות וחגים בלבד. הוא השתתף בשמחות של הכפריים, כך שהוא אכל לא כשר, אבל בבית היה כשר לחלוטין.
- ש. סב אמי היה רב, חזן, מוהל. לאחר מכן, סבי, אב אמי, היה מורה. האמנציפציה עשתה את שלה. הבן הצעיר ביותר של סבי, אותו דוד שהזכרתי קודם לשיחה, נולד ב-1904, נדמה לי. שנתיים אחרי אמי, אמי נולדה ב-1901, שמו היה אמיל בנימין זאב. מזה למדתי אחרי שנים רבות שהם היו ציוניים.
- ש. כי לקחו מהרצל.
ת. מעניין מאוד. גיליתי את זה אחרי שנים רבות מאוד. גיליתי שהשם הזה לא מסתדר לי בשושלת המשפחתית.
- ש. אני מבינה שבעצם את השואה אתה עברת עם רוב המשפחה, לפחות בחלק הראשון לפני אושוויץ.
ת. עד לסרד היינו ביחד כולנו. בזמן ההתקוממות של הסלובקים נגד הגרמנים, בבאנסקה-ביסטריצה (BANSKA BYSTICA), מה שקשור גם לחביבה רייק, אז פתחו את שערי סרד, המחנה שהיינו בו, ויצאנו לסרד העיירה, שם היה בית חרושת לטבק. בעל בית החרושת היה יהודי והוא העסיק אותנו. אבי מצא מקום עבודה כמסגר נפח, ואמי עבדה עם אחי אחותי במיון עלי הטבק. היינו שם מספר ימים, ואני הלכתי ל"חדר" שבוע ימים ללמוד יהדות. הייתי אחרי כיתה א'. אז הופיעו גרמנים.
- ש. הגרמנים הגיעו בזה שאנחנו שמענו יריות, וברחתי דרך החלון למקום שגרנו בו, ואת אבי יותר לא ראיתי. אמרו שהוא במקום מוגן, מוסתר, ושאנחנו נסתדר. הגרמנים הופיעו כשהיינו בתוך בית החרושת, בניין יחסית גדול, עד כמה שזכור לי, עם שלוש כניסות. הם עלו משתי כניסות, סגרו גם את האמצעית. אחי אמר שנשאר באמצע. באמת, אחר כך ריכזו אותנו בחצר המפעל. ושם התחילו הגרמנים להקריא את השמות של האנשים, להחזיר אותם לפי רשימות בחזרה למחנה. אמי ניגשה לאחד הקצינים הגרמנים, היא שלטה בגרמנית היטב ואמרה לו: עברנו שלוש משמרות של גרמנים, ונתנו לנו לעבור. היינו לבושים בגדים קיציים, תכולי עיניים, בלונדיניים. עברנו שלוש משמרות. אחרת לא הייתי כאן עכשיו. לאחר מכן התחבאנו במשך חודשיים בשדות, בעליות גג, ללא כסף, ללא תעודות, אישה עם שלושה ילדים קטנים.

פגשנו שם עוד יהודים שהתחבאו. כעבור חודשיים תפסו אותנו. אנחנו התקיימנו מפירות ומירקות שהיו בשדות. באחד המקרים באו צוענים וגילו אותנו בתוך איזה בור באדמה, כמו מערה, כמה משפחות. הם הבטיחו להביא כל מיני דברים תמורת כסף. אנחנו לא יכולנו להזמין שום דבר.

בערב הם חזרו ושדדו את כולם ביריות. ברחנו עוד פעם, אני זוכר, זה היה מקרה נורא של ילדה אחת, היא הייתה בת שש עשרה או שבע עשרה, היא ברחת ולא מצאו אותה. אמא שלה עברה וצעקה דרך כל ההרים: אירמה! אירמה! אירמה! אני זוכר את זה.

ש. זה מהדהד באוזניך. וכל זה מתרחש באיזה אזור?

ת. באזור העיירה סרד. לאחר מכן גילו אותנו, אותם הצוענים, עוד פעם, הם אספו אותנו. אנחנו התחבאנו על איזו שהיא עליית גג במחסן כלשהו. הגיעו גרמנים ואמא אמרה: תרימו ידיים! ירדנו למטה בסולם. השאירו אותנו באיזה צומת להמתין. אנחנו המתנו, לא ברחנו לשום מקום. באו, אספו אותנו עם כמה אחרים. לאחר ימים נודע לנו שבאותו יום יצאה פקודה שלא אוספים יותר יהודים אלא הורגים אותם במקום.

ש. מתי זה היה?

ת. זה היה בסוף אוקטובר 1944, אולי באמצע אוקטובר. אני עוד זוכר את החגים שבילינו עם ספרי התפילה בשדות ואכלנו את הקולרבי הגדול ופלפלים ודברים אחרים. אלה היו מנות החג שלנו. כשתפסו אותנו אז גרמני אחד ציווה על אחי לקרוא את ספרי התפילה, היות שסלובקית הוא לא ידע, הוא הראה על ספרי התפילה, ועל המכסה של נרתיק האקדח שלו, שאחי יקרע. אחי סרב. לא שהיינו דתיים במיוחד.

ש. בן כמה הוא היה, ומה השם שלו?

ת. אנטון, כאן שמואל חנן. הוא היה בן פחות משנים עשרה, הוא נולד ב-7 לאפריל 1933.

ש. ולא עשו לו כלום בגלל זה? ת. לא.

ש. בתקופה הזאת שאתה בעצם מתגלגל עם המשפחה ממקום למקום, ממי אתה הכי מפחד?

ת. אין לי פחד. יש חוסר ודאות, אבל אין לי פחד. אנחנו עוד ביחד עם המשפחה, עם אמא ביחד, אז לי, על כל פנים, לא חשתי פחד מיוחד.

אם שלחו לכפר למחבוא להביא משהו, להשיג משהו, אז שלחו את האחות. מכיוון שעליה אי אפשר היה לזהות שהיא יהודייה. את אחי לא שלחו. ידעתי מה מתרחש. זה לא שאני מספר עכשיו סיפורים ששמעתי. אלה חוויות אישיות שיש פרטים מסוימים שאני לא יכול לשלוט בהם.

ש. כאילו אתה יודע שאתה בורח ממהו, מתחבא, בגלל זה אני שואלת.

ת. היה ברור שקיים החשש שנתגלה, אז אנחנו מתחבאים. ברור לי שאין לי שום תביעות, אין לי שום בקשות, שאני מתייחס רק לסביבה הקרובה. אני זוכר שהדבר היחיד מבחינת טבע שראיתי זה היה איזה שהוא עכביש גדול שנלכד ואחי לקח סיכה וזקר אותו לקיר, כדי שנוכל להתבונן בו. סיפורים קטנים, אבל מה שאכלנו זה היו שימורים שנמצאו באותו מקום איפה שגרנו קודם. ואחותי הייתה מתגנבת לשם ולוקחת בגדים ודברים אחרים. אני מתכוון עוד לסרד, בתקופת המחבוא.

יש לי זיכרונות אפילו ממחנה סרד, לפני שיצאנו החוצה. יצאנו לחופשה לקרבי משפחה בליפטובסקי סוואטי מיקולאש (LIPTOVSKY SVATY MIKULAS) והיינו שם כשבוע בחופשה. היינו אחי, אמי ואני. אני זוכר שם סיפורים, שפגשתי את בן דודי, בן של אותו דוד שהזכרתי קודם, אמיל. הוא היה גדול ממני בשנה. יש לי צלקת ממנו עד היום, שזרק לי איזה עץ ותקע לי ברגל. זיכרונות די ממשיים, לא סיפורים.

ש. מסרד, באופן יחסי, אני מבינה שהתנאים לפני שיצאתם לא היו יותר טובים ממה שאחר כך. התנאים הורעו כל הזמן.

ת. בהסלמה הם הורעו. זו לא הייתה פתאום סטירת לחי. הסטירת לחי, אולי מבחינה נפשית, הייתה כשבאו ולקחו את הסבתא. זה מה שזכור לי בתור הכי חריף.

ש. זו הייתה הפגישה הראשונה שלך?

ת. עם דבר של חוסר אונים, שאבא שלי נותן לקחת את אמא שלו, והוא לא עושה כלום, הוא לא יכול לעשות כלום. הרי אבא שלי היה בשבילי הכל, אם אני מנסה לראות את זה היום והוא לא עשה כלום.

ש. אתה חושב שזה אולי איזה משבר אמון בו באותו רגע?

ת. לאחר מעשה, לאחר זמן, אני הבנתי שבשבילי שם התחילה השואה ונגמרה השואה. מה שבא אחר כך זה היה אותו הדבר, רק בתנאים פיזיים קשים יותר. מבחינה נפשית זה התחיל והסתיים שם. בלי אלימות, בלי צעקות, בלי בכי, סתם כך, באו ולקחו, ואף אחד לא אמר כלום.

ש. מה היה גורלה של סבתא?

ת. סבתא נלקחה לז'ליינה, שמה היה בלידתה יוליה פישר. אחר כך נוימן. כי היא התחתנה עם איגנץ נוימן. היא נלקחה, היא הייתה בת שבעים ושתיים כשלקחו אותה להתיישבות מחדש. לאחר מכן אבדו עקבותיה. קיבלנו מכתבים מפולין, אני לא יודע אם זה היה ממידאנק (MEJDANEK) או מטרבלינקה (TREBLINKA). גלויות שתיארו את המצב בקצרה, שמתלבשים כמו בפורים ואוכלים כמו ביום כיפור. בדרך של הבנה יהודית. אני לא ראיתי את הגלויות האלה, אבל זה זכור לי היטב.

זכורים לי עיתוני ילדים. היה עיתון בשם "סאניצ'קו". אני זוכר קריקטורות אנטישמיות של יהודים עומדים בתור, ובקצה יש מי ששוחט אותם. והעיתון עם כותרת יפה, בשלושה צבעים, צהוב, כחול ואדום. יש דברים שהם ממשיים לגבי בזיכרון. לא זכור לי שפתאום נהייה רע יותר ורע יותר. זה תהליך.

כשהגענו לסרד, שוב, אחרי שתפסו אותנו, אחרי תקופת המחבואים, כבר לא היה מחנה עבודה, זה היה מחנה ריכוז. אני זוכר שהיינו שם במחנה עבודה. בחורים צעירים היו קופצים מעבר לחומה עם דליי מים ומספקים שתייה ליהודים שנשלחו ברכבות למחנות ההשמדה. הם הסתכנו, קפצו וסיפקו להם מים. כי האנשים האלה לא היו להם מים. והמרחק מהגדר עד פסי הרכבת היה מספיק קצר כדי שישמעו את הצעקות ואת הבקשות.

לאחר שחזרנו שוב לסרד, המקום היה סגור, בלי עבודה, בלי שום דבר. דחיסות בתוך הצריפים. אווירה של חוסר ודאות. אני זוכר מקרה בערב אחד, למרות שהיינו שם תקופה קצרה ביותר. הייתה שם מגדת עתידות שהתייחס לתאריכי לידה, הורוסקופים. לאחי היא אמרה שהוא יעבור את המלחמה והוא ישיג מה שהוא ירצה. לי היא אמרה

שאני אעבור את המלחמה ואני אהיה איש עשיר. אולי היא נתנה תקווה לאנשים, אבל אנשים חיו מכלום, מתקוות, משמועות בלבד.

ש. הייתם צריכים לתת לה משהו בתמורה?

ת. לא היה לנו כלום, לא היה מה לתת.

אבי נשלח מהמחנה כשבוע לפנינו. ייתכן שהוא היה היום בחיים, אילו לא היו מחליפים אותו ברכבת במישהו אחר. זה מזכיר את מקרה קסטנר. שהורידו מישהו מהרכבת והעלו את אבי. השמועה האחרונה ששמעתי, שהוא נעלם במצעד המוות של גליביץ (GLEWITZ), מקום שבו התחילה מלחמת העולם השנייה. היו חמש מחנות, עד כמה ששמעתי. משם חזרו בודדים ספורים. אלפי אנשים נורו למוות, סתם בדרך.

ש. הוא הלך קודם לאושוויץ?

ת. לא יודעים אם הוא היה באושוויץ. הוא הגיע, על כל פנים, לגליביץ כעובד כפייה. מה ששמעתי, שמועות בלבד שהוא הזכיר את המאכלים שאשתו בישלה, ושאהב כנראה לאכול. הוא היה איש חזק מאוד, והיה בריא, ואנשים צנומים יותר נותרו בחיים אחרי מחנה ריכוז.

הוא פשוט נקלע למצב שבו חיסלו אותם. בשבילי זו שמועה. בשבילי הוא נעלם לאט-לאט, כי ציפינו לו, חיכינו לו, כי כל מיני אנשים חזרו אחרי תקופות ארוכות אחרי המלחמה הביתה. לא פתאום קבענו שיש תאריך מסוים שהוא מת. הוא פשוט נמוג לאט-לאט. אפילו אחרי עשר שנים עוד הייתה בי תקווה שאני אפגוש אותו אי פעם. אפילו פה בארץ. היו לו לבטים איך להתייחס לאדם שהוא נטש אותי, את המשפחה, ואני פוגש אותו כאן. הוא לא נעלם לי.

ש. אתה הרגשת שהוא נטש אותך?

ת. בתור ילד, בטח. עם ההרגשה הזאת אני חייתי עד גיל מבוגר מאוד. אני הקמתי משפחה בגיל ארבעים וחמש. יש לי ילד בן שש-עשרה וחצי היום.

ש. מאוחר, אתה מתכוון.

ת. כי הייתה לי תחושה שאני לא אוכל לעשות מה שעשו לי.

ש. ככה אתה נשאר צעיר.

ת. כן, אבל עם זיכרונות קשים מאוד, מכיוון שב-17 בינואר 1990, כשחבשנו כאן את המסכות, זה היה באותו שבוע ששחררתי מאושוויץ, ובני היה בדיוק באותו הגיל כשהוא חבש את המסכה. היה בן פחות משמונה. הוא נולד ב-18 בפברואר ואני נולדתי ב-25 בפברואר. כך שהילד הזה בשבילי הוא הרבה פעם השלכה. כשאני מתבונן עליו היום, הוא בן שנים עשרה וחצי, אני מדמיין אותו לאחי, שהוא עשה את מסע המוות. **קשה לי להבין איך שרדנו.**

ש. אתה אף פעם לא דיברת על זה קודם? דיברת על כל מה שקרה לך, וגם על ההשלכות של זה, האסוציאציות שיש לזה על החיים שלך אחרי השואה?

ת. עם עצמי מעט מאוד. היו לי שיחות מסוימות עם יועצת פסיכולוגית בשנים האחרונות בלבד. הפנמתי את הדברים האלה במשך חמישים שנה, ולא הלכתי לראות סרטים, לא הלכתי לראות את משפט אייכמן, שבאותה תקופה למדתי ב"בצלאל", שני בניינים על יד "בית העם". לא הלכתי. כי זה לא עניין אותי. אני לא צריך את של מישהו אחר. **המזוודה שלי מלאה, ואני הולך איתה לכל מקום, אי אפשר לברוח ממנה.**

אחי הפנים את זה עוד יותר. הוא גם לא מוכן להעיד. יעצתי לו, אמרתי: אתה יש לך ניסוח אותנטי, אתה יכול לבוא לספר סיפורים הרבה יותר קשים. כי הוא עשה את מסע המוות בגיל יחסית צעיר. מסע מוות גדול, עם רעב ממש. עם רכבת שאכלו שם שלג ועובש, לא לחם. ברגע שהם נשפו על זה, זה נמוג. לי לא היה כוח ללכת. הוא ניצל הודות לשני נערים גדולים ממני, תאומים, שהיו חסונים יותר, שלא הכיר אותם, לא הייתה שום היכרות, פרט לזה שראו ילד נחמד, יפה, הוא היה יפה, וזה הציל לו את החיים. לכולם הורידו את השיער בכניסה לאושוויץ, לאחי השאירו את התלתלים הבלונדיניים שלו.

ש. למה? ת. הוא היה יוצא דופן ביופיו מבחינה זו, זה הציל לו את החיים.

ש. הם לא ניצלו אותו מינית?

ת. אף פעם לא שאלתי אותו. עד כמה שאני יודע, הבלוקאלטסטה (BLOCKAELTESTE) שלו היה אסיר פוליטי, גרמני. אחי כתב שם גם יומן. הוא השיג נייר ועיפרון והוא כתב יומן באושוויץ. דברים קטנים, מתי שהוא אכל, לא אכל, סבל משלשול, לא סבל משלשול, היו בעיות כאלה או אחרות.

הוא היה מבריא לנו דרך הגדר המחושמלת קוביות סוכר, מסרק, כף, מזלג. היה לנו אוצר קטן עם אחותי בסוף של גרב אחת מלאה קוביות סוכר. אחותי הייתה מהצד השני של הגדר של אחי ואני הייתי מהצד השני. כשנודע לה איפה שאני נמצא, אז היא עשתה מאמצים לעבור. היא התחזתה לחולה, ודרך הרביר, המרפאה הזאת שהייתה במחנה שלנו, היא נשארה והיינו אחר כך ביחד. גם השתחררנו ביחד.

ש. היא הייתה עם אמא גם?

ת. לא, אמא, כאמור, נפרדה עוד בהתחלה, עוד בשבוע הראשון אחרי המחנה המשפחתי.

ש. ספר בצורה מסודרת. עכשיו אתה בסדר במחנה ריכוז. כמה זמן אתה שם, בעצם?

ת. אני חושב שבוע עד שבועיים, לא זכור לי בדיוק. על כל פנים, ב-2 בנובמבר 1944 הגענו לשערי אושוויץ (AUSCHWITZ) לרמפה. הנסיעה ערכה לא יותר מיומיים. מה שאני זוכר שניסו לברוח מהקרן שלנו נער ונערה ואמא. או שאת שניהם רצו לזרוק מהרכבת. שמו להם כובעים ומתחת לזה צמר גפן. היו כאלה שאמרו שאם הם ייעלמו, אז יהרגו את כולנו כעונש.

הדברים האלה זכורים לי היטב, כי היה שם רוחק גדול וכל דבר נשמע. אני הייתי מתחת לרגלים שאחרים ישבו, מתחת לברכיים. היה שם נרקומן שהשתולל בקריזה, היה שם שחפן, שאת שניהם פגשתי אחרי השחרור באושוויץ, זכרתי את הפרצופים שלהם. אנחנו היינו בפינה וחיכינו לפתיחת הדלתות והיציאה.

ש. היית עם אמא והאחות.

ת. כן. כשנפתחו הדלתות אמרו שילדים מעל לגיל מסוים הולכים לצד אחד. מפי השמועה, עוד לא היו שום פקודות.

ש. מי אמר את זה?

ת. שמועה. מישהו הגיע כשפתחו את הדלתות. כנראה אסירים מקומיים שעסקו בזה.

ש. אבל בדרך, לפני שגורשת לאושוויץ, שמעת על המחנה הזה? ידעת מה עושים שם? או אמא דיברה איתכם? או שהייתה שמועה מה זה שם?

ת. אף אחד לא ידע כלום. ואם אני חוזר בחזרה לאותו עיתון שסיפרתי עליו, באותה תקופה הגיעו חיילים סלובקים מהחזית המזרחית. זה היה אחרי 1941. הם סיפרו מה עושים שם ליהודים. אף אחד לא היה מוכן להאמין. למרות שהקריקטורה הראתה משהו, אבל זו קריקטורה, זה משהו רחוק. לא היו מוכנים להאמין לשם דבר. עובדה שאף אחד לא עשה כלום.

לי הייתה תחושה קשה מאוד לאחר השחרור נגד ההנהגה היהודית, אז קשה לי לשפוט אותם גם היום, אם הם עשו נכון או לא נכון, מה שהם עשו בדרך שהם עשו. כי הרי שום תקשורת לא הייתה קיימת. העיתון כתב מה שרצה, הרדיו הוחרם, לא היה יותר רדיו. היה לנו רדיו, אולי מהבודדים בכפר. טלוויזיה עוד לא חלמו עליה, כך שהתקשורת לא עבדה.

ש. ברגע הזה של הגירוש, אתה יוצא מסרד ואתה יושב שם שנתיים. כבר כמה טרנספורטים יצאו לאושוויץ בעבר.

ת. לא האמינו שיש השמדה. התקווה, היא כנראה סם החיים הגדול ביותר, והיא נותנת לאנשים ללכת לשחיטה עד לשנייה אחרונה. לא מוכנים להאמין.

ש. אתה כילד, לאן ידעת שלוקחים את האנשים האלה שלוקחים מסרד? הרי מסרד לקחו אנשים.

ת. באותה תקופה לקחו רק אותנו. אנחנו היינו כנראה הטרנספורט האחרון לרמפה, שם התחילו השמועות. אז אמי ניסתה לעשות מאחי ואחותי תאומים, כדי שהם יישארו. עלי לא חשבו, לא הייתה שום תחושה של פחד, כי לא ידעתי שהולכים להרוג אותי כביכול. הפעם הראשון מבחינת הזוועה קרה כשהורידו אותנו ועשינו את הצעדה מהרמפה, מאושוויץ לבירקנאו (BIRKENAU) זה מרחק של כארבעה קילומטר.

ש. לא הייתה סלקציה?

ת. לא. בא מישהו בריצה והודיע שאין סלקציה. אז לקחו אותנו, כל אחד עם הפאקאלך, וללכת. ליוו אותנו מספר חיילים גרמנים צעירים עם כלבים, הם היו עם רובים והיו כלבי זאב. ולנו לא היה הרבה מה לסחוב, כי לא היה לנו. והיו שם אנשים שסחבו איתם כריות ושמיכות, כל מיני דברים. אני זוכר שאישה ביקשה שאחי יסחב לה איזו כרית. אז אמי אמרה: בוא אלי, שנהייה כולנו ביחד כל הזמן. כשהגענו למחנה המשפחות.

ש. זה נמצא בבירקנאו?

ת. כן. כשהגענו למחנה הזה, אני יכול פה לטעות, מה קדם למה.

ש. לאן הלכתם ברגל?

ת. למחנה המשפחות. בתוך הבלוקים האלה, פתאום התגלו תשמישי קדושה זרוקים. וזה הכניס את הפחד הראשון שמהו פה לא בסדר. יהודי לא משאיר את תשמישי הקדושה שלו. שם עוד חיינו ביחד. עוד היה מה לאכול ממה שהבאנו איתנו. אני עוד זוכר שהייתה שם אפילו

חתיכת בשר טרף, שחתכו אותה עם סכין גילוח, כי לא היו כלים, ואכלנו את זה לאט-לאט, הילדים, אמא לא, לאחר מכן, כאמור, הופרדנו.

ש. אתם לא עוברים את התהליך הזה הרגיל של אושוויץ של גילוח ומספר, עדיין אין כלום?

ת. בין שלב זה לשלב זה אנחנו מגיעים לזאונה, מפשיטים את כולם, מורידים את הכל.

ש. לפני מחנה המשפחות?
ת. זה קשה לי לזכור. לי נדמה שזה אחרי מחנה המשפחות, כי עוד הגענו עם כל החפצים. לאחר מכן לקחו לנו את החפצים. **מזה זכורות לי תמונות שהדחקתי אותן מאוד קשה**, כיוון ששם פתאום אני רואה את אמא שלי בעירום מלא. אני רואה המון אנשים. נשים עם צמר גפן תחוב בין הרגלים, שאני לא יודע, אם היא הייתה אמא של הילדים, עם שני ילדים קטנים. היא עמדה. ובשבילי היא מסמלת את הבדידות הגדולה ביותר. כי היא עמדה לבד והיא לא ידעה מה לעשות עם עצמה. כל השאר היו בתנועה. והיא עמדה, אישה נאה, צעירה, עם שני ילדים קטנים, עומדת ולא זזה. אני לא זוכר כלום, זה כמו תמונה של יער, שלא רואים תווי פנים. תווי הפנים שלה זכורים לי.

משם יצאנו למקלחת. זאת הייתה הרי מקלחת שממנה בדרך כלל לא יצאו. לקחו לנו את הבגדים לחיטוי. קבלנו בחזרה כבר לא את הכל. אנשים התחילו להרגיש שמהו לא בסדר, והם לא יקבלו את הכל. למרות שהכל דפק, כל אחד קבל את מספר החבילה שלו כשלקחו את זה, כמו במכבסה רגילה. כל אחד קיבל דיסקית של המספר.

ש. איך הרגשת בסיטואציה הזאת, פחד, אימה, או איזו שהיא חוויה מוזרה? בתור ילד די קטן.
ת. משהו מוזר, משהו שונה, משהו שאני לא יודע מהו. משהו שנשארתי צמוד לאמא שלי. עוד הרגשתי בטחון, כי היינו ביחד. לאחר מכן הפרידו בינינו. כשהייתי בהפרדה הראשונה, אז בערב הראשון עוד נתנו ללכת, או שאמי ניסתה לבוא לראות אותי. ואז היא חטפה מכות ראשונות.

ש. אחרי הזאונה, נתנו לכם מספר?
ת. הסיפור של המספר זה היה כבר אחרי ההפרדה של אמא לחוד ואני לחוד.

ש. איך הייתה ההפרדה הראשונה שלך מאמא?
ת. אמרו שילדים מגיל זה וזה הולכים לכאן, ואלה לכאן, ובזה גמרנו. לא היו שם מחזות קורעי לב, מכיוון שזה הולך מהר מאוד.

ש. הלכת עם אחיך, או לבד?
ת. אני הלכתי עם אחי, ועמדנו בתור בשלב מסוים בשביל המספרים. שם זכור לי מעשה של איש אחד שרץ החוצה מתוך איזה מבנה קטן. וחוטף מכות עם קרש. אז חשבנו שמרביצים שם, אז הלכנו אחורנית בתור. מסתבר לאחר זמן, שהאיש הזה זוהה על ידי מישהו, שנמסר לידי הגרמנים, מה שקראו שם בשם "מוסר". כעבור כמה ימים ראו אותו על הגדר זרוק, מת, על הגדר המחושמלת.

לאחר מכן, כמו שכולם עמדו בתור, עמדנו בתור ועשו לנו את המספר. לי יש מספר אחד קטן יותר, ואני מתבדח עם אחי, שהוא פחד. היו שני אנשים שעשו את המספרים, לו יש מספר גדול יותר, לי יש מספר זוגי ולו יותר מספר פרדי. **המספר הוא B-14206**. ה-B קצת מטושטש, כי בהתחלה שיחקתי עם זה, רציתי להוציא את הדיו. אז אמרו שאסור לעשות את זה. ה-B קצת מפוזר יותר, כל השאר בצורה מסודרת. כאמור, אחי מספר אחד גבוה יותר, עם 7 בסוף.

ש. זה הכאיב לך כשעשו לך את זה?
ת. זה לא כאב במיוחד, זה הלך די מהר, דקירות לא עמוקות מדי. מממש כמו מכונת תפירה, זה נעשה בצורה מהירה מאוד.

לאחר מכן הופרדנו אני ואחי. ואני הגעתי לצריף של ילדים. באותו ערב הייתה איזו שהיא אי וודאות עוד יותר גדולה, כי היה בלגן גדול. לא היה מי שיגיד מה לעשות. לא היה מי שהשגיח שהילדים הקטנים שבוכים שיקבלו את מה שהם מבקשים. כי היו שם גם ילדים בני שנתיים ללא הורים. זכור לי ילד בן שנתיים ומשהו ששר אריות כשהיינו במחנה המשפחתי. ילד מחונן בצורה לא רגילה. לא ראיתי אותו אחר כך, הוא נעלם. לעומת זה, ילד אחר, אנצי שמו היה, גדול ממני, עם פגמים פיזיולוגיים קשים, וגם ילד מפגר. פגשתי אותו בירושלים כעבור שנים רבות.

ש. לא לקחו אותו להשמדה. כי בתקופות קודמות אחד כזה היה הולך ישר לתאי הגזים.
ת. לא, אבל הוא בא בטרנספורט אתי ביחד.

ש. לא הייתה כבר השמדה בתקופה הזאת.
ת. לא הייתה השמדה אבל מתו. זאת אומרת, הקרמטוריום פעל ושרפו את הגויות. כשהייתי ברביר, לאחר הצלפאל [המסדר] הראשון, שהינו במחנה הצוענים, עמדנו שש שעות בשלג, הייתה שמועה שמי שהולך לרביר בתור חולה הוא לא צריך לעמוד בצלאפל.

כמה ילדים, שלושה ארבעה ילדים אמרנו שאנחנו לא מרגישים טוב. לקחו אותנו לרביר. שם דחסו אותנו למיטות, שלושה ארבעה בתוך מיטה אחת. היינו שם כשבוע. משם יצאתי כבר רק עם הנעלים שלי, כל השאר כבר לא היו בגדים שלי. ואני היום מתפלל איך יצאתי משם חי. כי הרי שם מתו אנשים מכל מיני מחלות מוזרות, החל מדיפטריה וטיפוס ושלשולים למיניהם.

אחר כך התחילה הפעולה הרגילה של המחנה. לסדר את המיטות בבוקר, לעמוד בתור לקבל את האוכל שהיה קובית לחם, ובצהריים לקבל את צלוחית המרק הדלוח. בפרקי זמן מסוימים לצאת החוצה לטיול. הוציאו אותנו לשלג בחוץ. או ללכת למקלחת לזאונה, מהמים שהיו יחסית לפעמים חמים, זורקים אותנו החוצה לשלג עוד רטובים. כך שהסיכוי לחלות ולהישאר בחיים הוא היה חצי-חצי. מישהו היה צריך להיות חסון מאד ומחוסן כדי שיוכל לשרוד.

ש. מה בעצם היה סדר היום שלך בתור ילד לבד במחנה ריכוז? היה לך איזה חבר?
ת. מישהו שהתקשרת אליו לאחר שהפרידו אותך מאחריך?
ש. לא היה. זה היה חוסר ודאות מוחלט.

ש. לא היה מישהו שישן לידך, שנוצר אתו קשר?
ת. עד שאחותי לא הגיעה, לא היה לי עם מי להחליף מילה. עשיתי פשוט מה שאמרו. היו שם בלוקאלטסטטריות יווניות, שסלובקית לא דיברו.

ש. זה בלוק הילדים שגם בנים וגם בנות יחד? ת. כן.

ש. איזה מספר הבלוק היה?
ת. 7. עד כמה שזכור לי. עד שאחותי לא הגיעה, אז לא הייתי עם מישהו מסוים. היו שם ילדים שדיברו סלובקית, אבל לא זכור לי חברות כלשהו. אחרי המלחמה, מסתבר שפגשתי אנשים שהיו אתי. היה אחד בשם דוד שטראוס, שהייתי אתו כאן בכפר הנוער בעין-כרם. הוא נהרג בתאונת דרכים כאן בארץ. היה אחד קרסניאנסקי, שהוא היה עם אחי בחברת נוער. הוא חי וקיים גם היום. פרט לכך לא זכורים לי כאלה שפגשתי שם, זה רק לאחר מעשה. פשוט הייתי חלק מתוך איזה שהוא עדר שכל אחד דאג לעצמו.

אי אפשר היה לעשות שום דבר באופן עצמאי. כל דבר היה צריך לעשות בדיוק כמו שאמרו.

מה שכן עשינו באופן עצמאי, זה שהתיישבנו על התנור שהיה באמצע הצריף, שהיה אסור לשבת עליו. כשהיה אפשר לשבת, התיישבנו עליו, כי זה היה מקום החימום היחיד שהיה שם. אני עוד שנים אחרי זה הייתי יושב עם כפות הידיים מתחת לישבן, כי כפות הידיים היו יותר חסינות נגד החום הגדול שהייתי נשרף משם. זה היה חם מדי בשביל לשבת, וקר מדי בשביל לשים על זה את הידיים והתחמם.

זכורים לי, בקצות התנורים היו בתי השימוש, שהם היו מין קעריות ענקיות פתוחות. שם פעם אחת כשהתכופתי מעל זה, הלך המסרק והלכה הכף, זה האוצר הגדול שהיה לנו.

הילדים הגדולים יותר היו עוזרים לדחוף החוצה את ה-SCHIESS-WAGEN, את העגלות של הצואה. ולא רחוק משם היו מחלקים את המרק. זאת אומרת, כל הפעילות הייתה בקצוות של הצריפים.

המיטות היו מיטות מדורגות, דרגשי עץ. אני הייתי בדרגש העליון ביותר עם אחותי, כשהייתי כבר עם אחותי. לפני כן לא זכור לי שום דבר. מה שזכור לי רק זה האופי של האוכל, והחישובים אם לאכול את זה תיכף, כדי שלא יגנבו את זה, או לאכול קצת ולשמור. כדי לא להיות רעב במשך היום. היה אפשר להחליף מנה של דיאטה, כביכול, איזו שהיא דייסה דלילה, תמורת לחם. אז לפעמים היה חישוב, כי זה היה יותר טעים מהלחם. הלחם זה היה הדבר המוצק היחיד שהיה לנו לאכול.

לקראת הסוף זכורה לי תקופה של ההפצצות של הרוסים. זה היה כבר סוף דצמבר 1944. הם הפציצו את המחנה הגרמני, ומעלינו הגיעו רק מעט ריקושטים או רעשים מזורים שהחלונות רעדו. אמרנו שזו המתנה לגרמנים לחגים הנוצריים. פרט לכך, סדר היום היה: בבוקר לסדר מיטות, לצחצח נעלים, לעמוד במסדר, לצאת החוצה למסדר, לעשות את הטיול מהשער עד למקלחת, שהייתה לא רחוק מהרביר. זה היה סדר היום.

ש. באיזה שעה הייתם צריכים לקום?

ת. זאת שאלה קשה לענות עליה, מכיוון שלא היה שעון.

ש. היה חושך?

ת. לא זכור לי. הכל נעשה תמיד תחת צעקות "שנל" (SCHNELL) – מהר.

ש. אותה משגיחה יונוייה הייתה צועקת 'שנל'?

ת. הייתה גם ראש בלוק סלובקית, שהיא הייתה יחסית נעימת פנים, שלא היה לי אתה מגע.

ש. מה השם שלה?

ת. שמה לא זכור לי. מה שזכור לי, מקרה יחיד במינו אז. יש איזה שהוא חג נוצרי שבו מתחפשים לשדים. אחד הנאצים ה-0.0.0. התחפש לשד. ואני ראיתי אותו מרחוק, בקצה השני של הבלוק, איפה שגר הצוות, בכניסה. את תחושת הפחד של שד אמיתי, בתור ילד, אני את הפחד הזה יכול לחוש כבר עכשיו. ששערותי סמרו. הייתי בטווח שזה שד. כי זה היה מקום ששד היה יכול להופיע בו. שם כל דבר היה אפשרי. בשבילם זה

היה אירוע של צחוק. בשבילי זה זיכרון לכל החיים. לאחר המלחמה אמרו שהרגו אותה, מכיוון שהיא הייתה בלוקאלטסטה. לא זוכר איך קראו לה העוזרות שלה היו נערות צעירות מאד.

ש. מי היה צועק 'שנל' על הילדים? ת. העוזרות. אותה אני לא שמעתי.

ש. ידעת גרמנית?

ת. היו מלים ששם קלטתי. בבית שמעתי גרמנית, אבל אני לא מדבר גרמנית. זה היה באותו מסע שהלכנו אחר כך מבירקנאו לאושוויץ, לאחר השחרור הראשון, לקראת השחרור הראשון. לקראת הסוף הם עשו פינוי של המחנות. אחי יצא עם המשלוח הראשון שקראו לו אלה יודן-אנטרטן (ALLE JUDEN AUTRETEN).

זה לקראת סוף אושוויץ. פינו את בירקנאו בשלבים. השלב הראשון היה פינוי גדול שעשו יודן-אנטרטן ואחי הלך עם המבוגרים. זו הייתה אבקואציה, פינוי של המחנות, שהשאירו רק את החולים ואת הילדים.

ש. רצית להגיד משהו לגבי בלוק המשפחות.

ת. בבלוק המשפחות מצאנו, פרט לעזובה, גם שמיכות צמר עבות, שאמרו שהן הולנדיות. לי זכורה שמיכה שהצבע שלה היה חרדל עמוק. עד עצם היום הזה, דבר שנחרת בזיכרוני.

ש. אולי גם בגלל שאתה אדם שעוסק ביצירה, בציור, יש לך זיכרון חזותי.

ת. לא יודע אם דווקא בגלל זה, אבל זה זכור לי. הצבע הזה כשאני רואה אותו, אני נזכר באושוויץ, אני נזכר באותם מקומות.

זו הייתה שמיכה גדולה עבה בצבע חרדל עמוק, שאמרו שהיא מהולנד. הצבע הזה כשאני רואה אותו אני נזכר תמיד. היה לי גם סוודר כזה. ואני הזכרתי אתו תמיד עם זיכרון. זה לא דווקא בגלל הרגישות הצבעונית שאני אמן, אלא יש דברים שהם אותות שמחזירים אותי בחזרה לכל מיני מצבים.

כמו אחד הדברים המזוועים ביותר. **בכנס של יוצאי אושוויץ שהיה בינואר השנה [1955]**, אותה המולה, אותם האנשים, אותה צפיפות, אותם ריחות, החזירו אותי בחזרה. התרחקתי משם. אמרתי לעצמי: אני לא בסדר. החלפתי מלים עם איש, זונדרקומדנו ממוצא סלוניקאי. הוא אומר שהוא אמר לאשתו לפני כמה דקות, גם הוא התרחק מכל הדחיסות הזאת ברגע שיש ריח של זיעת אדם רב, של צפיפות, מחזיר בחזרה לאותו מצב שהיה שם, ולמצבים שונים.

ש. זה מין זיכרון חושי.

ת. זה ריח או אם זה צבע, כל דבר יש לו לפעמים את הסמל המיוחד שלו.

ש. כשאתה בבירקנאו, אתה יודע כבר מה עשו שם בעבר, שאנשים הושמדו?

ת. כשהיינו על הרמפה עוד, כשירדנו מהרכבת, כשאמרו שלא צריך לעשות סלקציה, היו ארובות עם עשן והיה ריח מוזר. אז היו כבר שמועות שזה ריח של בשר אדם חרוך. אבל, זה היה בגדר שמועות. אני עצמי אף פעם לא ראיתי מישהו נשרף. אחותי עסקה בהרס של הקרמטוריום. הם היו מפרקים את הקרמטוריום לבנה-לבנה, כשהיא הייתה במחנה B.

לא היו כבר הוצאות להורג, כך שאנחנו לא ראינו מישהו מת בפועל. רק ראיתי ברביר, איך סוחבים אנשים על עגלות. או אם אני זוכר, לקראת הסוף כשהגרמנים ברחו מבירקנאו והלכנו לפרוץ את מחסן הלחם.

אני לא השתתפתי בזה, אחותי השתתפה. היה לנו אוצר של ששה עשר וחצי ככרות לחם על שמיכה אחת פרושה. ישבנו על התנור. לא אכלנו אותו היום, אבל היינו שבעים מעצם הידיעה שיש לנו ששה עשר וחצי ככרות לחם. פתאום, הופיעה תהלוכה של כמה מאות מוזלמנים. מוזלמנים, קרי, אנשים מתים-חיים, שמכוסים רק בסדינים, כמו בסרטי אימה, מושיטים יד, הולכים לאט, תנועותיהם איטיות. לא מאיימים, לא צועקים, ללא מלים אומרים, מושיטים יד, ואף אחד לא נותן להם כלום.

ש. לא נתתם להם מהלחם שלכם?

ת. לא. אף אחד לא נתן. באותו ערב, או למחרת. אמרו שיש אבקואציה נוספת. מתחת לגיל אחת עשרה נשארים. מעל לגיל אחת עשרה הולכים. התחילו שמועות שמציבים מכונת ירייה. אני לא ראיתי. היו לנו לבטים קשים מאד מה לעשות. האחות הייתה גדולה יותר, אני הייתי קטן יותר. מה עושים? ברגע האחרון החלטנו שאנחנו מצטרפים למצעד הזה, עם ככר לחם ושמיכה, התחלנו לפלס את דרכנו קדימה.

אולי לפני זה, אני אחזור בחזרה לתקופת הביניים, כשהגרמנים לא היו והם שרפו את ברזזינה (BREZEZINKA), מחנה 'קנדה' נדמה לי קוראים לו בשפה המקצועית. אלה היו מחסנים של ציוד.

פחדנו שישרפו אותנו גם כן. היה שם איזה שהוא איש שהיה לו מכוש. הוא פרץ את הגדרות, יצאנו החוצה, בשביל לא להיות בסכנה. לאחר מכן חזרנו בחזרה כשהשריפה נגמרה והאיר הבוקר. חזרנו למגורי התאומים באותו מחנה. הייתי תקופה של מספר ימים במגורי התאומים, שאחד מהם פגשתי לאחר זמן כאן בתור תלמיד 'בצלאל'. שמו היה שלמה, כרגע פרח לי שם משפחתו. שם פגשנו מספר ילדים תאומים ומספר גמדים שנותרו בחיים.

ש. באיזה תנאים הם היו?

ת. שם היו תנאים קצת יותר טובים. מבחינת המגורים מיטות יותר יפות ויותר נוחות מאשר היה לנו בצריף הגדול, בבלוק 7.

ש. איזה בלוק זה היה?

ת. זה היה מגורי התאומים. זה היה קצת יותר קרוב לכניסה למחנה. זה היה מצד ימין, אם נכנסים מהכניסה. המטבח היה ממול. המחנה שממנו נפרצה הגדר היה בכיוון מחנה הגברים שהיה מצד שמאל מצד הכניסה למחנה, עד כמה שזכור לי, מצד הבלוק שלנו.

לאחר מכן היה בלגן גדול. כאמור, היינו צריכים לעזוב את המקום. הצטרפנו למצעד המוות. אני קורא לו מצעד המוות. אולי אחרים לא קראו לו כך. זכור לי איש מהעיר ניטרה (NITRA), שסחב אתו חבילה גדולה מאד. היה לו קשה ללכת, אמרו לו תעזוב את זה. הוא אמר: לא. הוא כשל, החליק, שמענו ירייה, לא ראינו אותו יותר, וכך לאורך הדרך ראינו דמויות בצד השלג, בלי דם, בלי שום דבר, שוכבות. קטע קצר של ארבעה קילומטר, שהפקודות של הגרמנים היו: "שנל!" "לנגסאם" (LANGSAM) "שנל" "לנגסאם" – מהר, לאט, מהר, לעצור.

אנחנו נדחפנו קדימה לראש הטור. עד שבשלב מסוים, לפני שהגענו לאושוויץ ממש, הגרמנים נעלמו וראינו אורות והבזקים ושמענו קולות עמומים של יריות תותחים. כשהגענו לאושוויץ התחילה התארגנות. מה שקראו "אורגניזציה". כל אחד חיפש אוכל, שמיכות, להסתדר. אלה היו בניינים בניינים, לא צריפים, בתוך התווה ובוהו שהי השם, גם היה די חשוק, לא הייתה אלימות. זכור לי מקרה אחד של חסר.

הייתה שמועה, זה הכל היה שמועות, שיש קופסאות שימורים של בשר ויש לחם. מתוך העלטה, מבין המיטות הושטה לי יד עם פרוסת לחם גדולה, שלמה, עם שכבה של בשר שימורים מלוח. זה היה מעשה נדיר מאוד שמישהו נתן למישהו משהו.

למחרת בבוקר שמענו יריות ואז הגיעו הרוסים. התחילו להופיע דמויות של חיילים בשערים. התחילו קצת צהלות שמחה. אנשים לא יצאו החוצה, נשארנו מבוגרים. היו קצת נשים מבוגרות עם ילדים, גברים כמעט שלא זכור לי שראיתי. ליהודים אני מתכוון. ההתארגנות נמשכה.

אני בתור ילד חיטטתי בכל מיני מקומות ומצאתי פודינג, מצאתי מספריים, חלקי בגדים. קבוצת ילדים הצטופפה בקומה שנייה של בניין, כשעל המרפסת שלו, מין גגון רחב, עמד גרמני קטן-זקן, שנתנו לו לנקות את המקום. דיברנו בינינו שאנחנו נזרוק אותו, נהרוג אותו. אף אחד לא נגע בו.

ש. הנקמה הייתה רק תיאורטית.
ת. ילדים, ידוע שהם אכזרים מאוד, אף אחד לא נגע בו, אף אחד לא עשה לו כלום. זו לא הייתה בעיה לדחוף אותו למטה.

לאחר מכן התחילה התארגנות גדולה. הרוסים התחילו למיין אותנו, לרשום אותנו. היה קור, הבגדים שלנו היו בגדים מאוד דלים. אחותי לא רצתה לצאת בגלל הקור החוצה, ואני השתתפתי ברישום שהם ערכו. לקחו פרטים אישים, מקום מוצא.

אמי, לאחר השחרור בגרמניה כשהיא חיפשה במשרדי הרפרטרציה מסמכים כלשהם שהם מעידים על מישהו מאיתנו שנשאר בחיים, היא מצאה את השם שלי עם השם של המקום, חצוי. וזה נתן לה את הרצון להמשיך לחיות ולחזור. היה הייתה בגרמניה. משם, לאחר תקופה, ארגנו סרט וצעדה. אחת התמונות שאני מופיע בה בפרסומים, מאחורי הגדר.

ש. אתה יכול לדבר על יום השחרור? אתה זוכר שצילמו את הסרט?
ת. את הסרט הזה צילמו לאחר כמה ימים.

ש. אתה זוכר שצילמו?
ת. זכור לי היטב. כשהסרט הגיע לארץ, רציתי לזהות את עצמי, אבל התמונות היו מאוד מטושטשות. הגעתי לסרט הזה, מכיוון שבן אחותי עוסק בסרטים, וזה היה בסינמטק בירושלים, אז קיבלתי הקרנה אישית. לאחר מכן הסכמתי לתת לזה כעין גושפנקא ב"ערב חדש". שם אומנם חשפתי את היד בצורה מפתיעה, זה לא היה מתוכנן. כי ראיתי בהגדלה יד של גויה או של מוזלמן קטן, עם ספרה קרובה מאוד לשלי, כתשע ספרות קדימה או אחורה, אני לא זוכר. זכור לי הסרט, וזכור לי במיוחד שצילמו לנו את הידיים חשופות, כדי שנראה להם את המספרים. זכור לי שהלבישו אותנו בבגדים שלא שלנו, בגדים שהיו גדולים מהמידות שלנו. ואומנם, בצילום, כשאני מופיע מעבר לגדר ואני מזהה את עצמי, ועוד שניים שהיו איתי זיהו את עצמם. הם קיימים כאן בשמות בטופס. יעצו לי בעבר לא להגיד שאני נמצא בתמונה, כי אי אפשר בוודאות להגיד.

אבל אני יכול להגיד בוודאות גבוהה מאוד שאני כן בתמונה, כיוון שילדים שהיו איתי ביחד זיהו את עצמם גם כן.

ש. מה אתה זוכר מהפגישה שלך עם המשחרר? מי זה המשחרר שלך?
ת. המשחרר זה מישהו שעשה סדר בבלגן, נתן איזה שהוא ביטחון וחילק לחם, לחם לא קשה, לחם רך. אומנם חמוץ מאוד, אבל לחם. התחילו לתת אוכל.

ש. מה התיאור החיצוני של האנשים האלה? איך המעבר הזה מהגרמנים למישהו אחר?
ת. שני סוגים היו. סוג אחד שלא היה לנו שום קשר. אלה היו הקצינים שהיו לבושים יחסית בצורה מהודרת, מה שאני זוכר, וחלק החיילים, עם החותלות האלה, שהלכו עם העגלות, שהביאו את הלחם, קצת בחורות שהיו איתם.

ש. הצבא האדום?
ת. הצבא האדום, שלא היה לנו איתם קשר ממשי. אני שוחררתי עם אחותי על ידי הצבא האדום. אחי שוחרר על ידי הבריטים ואמי שוחררה על ידי האמריקאים. כל אחד במקום אחר. אחי באוסטריה, אמי בגבול גרמניה-הולנד.

אותם הרוסים חילקו אותנו ומיינו אותנו למשלוחים למחנה, כל אחד למקומו. את העקורים, כביכול, באותה תקופה, ריכזו את הילדים בבית יתומים בקטוביץ (KATOWICE). בקטוביץ זו הייתה כעין קייטנה. שהיו שם נזירות שדאגו לנו לאוכל. לא זכורה לי שום פעילות פרט לכך שחיטטתי וחיפשתי כל מיני דברים. עד שהגעתי לאיזה שהוא מרתף. ילדים למעלה שיחקו עם פאנצר-פאוסט (FANZER FAUST).

ש. מה זה?
ת. כלי נשק נגד טנקים, מטול נגד טנקים. הם שחררו אחד כזה שפגע לתוך המרתף ואני נמלטתי משם. ויש לי סימן בחוט השידרה, עד עצם היום הזה שנתקעתי בחלון. אני עצמי מצאתי רימון גרמני, הבאתי אותו לחדר, איפה שהייתה גם אחותי עם ילדים אחרים, ופירקתי אותו. למזלי, פירקתי את הידית מהרימון, ולא התחלתי לפרק מהקצה. אחרת השיחה כרגע לא הייתה מתקיימת. הסתכלתי פנימה, הרחתי את זה וזרקתי דרך החלון החוצה. ילד, בגיל שמונה.

ש. נזירות פולניות? ת. זה כבר בית יתומים פולני, מנזר פולני.

ש. חסר לי איזה קטע בסיפור שלך באושוויץ כשאתה היית עם אחיך, אחר כך היית לבד,
אחר כך יש קטע שאחותך מגיעה. כמה זמן בעצם היית לבד?
ת. בערב הראשון, כשהופרדנו כמשפחה, כבר הפרידו ביני לבין אחי. מההפרדות המשפחה באותו יום הייתי לבד. אחותי ואמי היו כמה ימים ביחד, עד ששלחו את אמי כעובדת כפייה לגרמניה לבית חרושת לתחמושת. היא עסקה בהכנת פצצות על מכונה כלשהי, יציקות של פצצות. אחי נלקח למחנה גברים, ואני נלקחתי עם הילדים. זאת אומרת, נפרדנו לארבעה כיוונים שונים תוך פרק זמן קצר ביותר.

לאחר מכן, תקופה יחסית ארוכה מתוך הפרק זמן שהייתי באושוויץ, הייתי לבד. הייתי חודש או שלושה שבועות בהערכה כללית. אחותי הצטרפה אלי כשהיא התחזתה לחולה, הגיעה לרביר ומשם למחנה להיות איתי.

ש. היית כמעט חודשיים לבד, משהו כזה. ת. הייתי משהו כזה לבד.

- ש. הגעתם בהתחלת נובמבר?
ת. אנחנו הגענו, כמה שלי זכור, ב-2 או 3 בנובמבר. השתחררנו, כאמור ב-27 בינואר.
- ש. הרוסים הגיעו ב-27 בינואר. זאת אומרת שמתחילת ינואר אחותך הצטרפה אליך לאותו בלוק ילדים. ת. היא שמעה מאחי איפה אני נמצא. היא רצתה להיות איתי, לשמור עלי, להגן עלי.
- ש. בת כמה היא הייתה?
ת. היא הייתה בת פחות משלוש עשרה. היא נולדה ב-19 בפברואר 1932. עברנו דרך איזה משרד בקרקוב (KRAKOW), זה כבר היה אחרי השחרור. קצת קשה לי לזכור אם קרקוב היה לפני קטוביץ או אחרי. משם הוברחנו באמצעות שלושה חיילים יהודים במדים פולנים במכוניות צבאיות לסלובקיה.
- ש. כמה ילדים הוברחו? ת. כמה ילדים – קשה לי להעריך. משהו בסביבות שלושים.
- ש. כולם מסלובקיה?
ת. סלובקים וצ'כים. היו איתנו בקטוביץ גם ילדים פולנים, לאחר זמן נודע לי שהיינו למעשה מיועדים להתיישבות מחדש ברוסיה. את הילדים הסלובקים והצ'כים הבריחו אותם חיילים, שבשבילי זו תעמולה, ויהיה מעניין לדעת באיזו מסגרת הם פעלו אז. הם הבריחו אותנו לפופראד (POPRAD) ומשם לקושיצה (KOSICA) לבית יתומים.
- ש. אלה היו יהודים שהתחפשו לחיילים פולנים?
ת. הם היו במדים של הצבא הפולני, מה שאני זוכר.
- ש. הם דיברו איתכם באיזו שפה?
ת. הם לא דיברו איתנו. הם עשו איתנו כמו שעשו קודם אחרים, שאמרו: לעבור לעבור, ללכת ללכת, לשבת לשבת. עשינו מה שאמרו לנו. בקושיצה היינו בבית יתומים, בבניין כבר הרבה יותר יפה ומסודר, עם גן גדול. זכור לי שם טלפון עתיק, מורכב על קיר. אני זוכר שזו תקופה שמבחינה אישית סבלתי מהרטבות, סבלתי מסיוטים, היו לי חלומות שהורגים אותי. מעניין שהיה לי חלום שהרג אותי חייל רוסי דווקא. זאת אומרת, הפחד לא נגמר, שם למעשה נגמרה המלחמה, כי זה היה בתקופת מאי.
- ש. רוב הזמן מסוף ינואר, המעבר דרך פולין וקטוביץ קרקוב, אתה כבר בסלובקיה עד סוף המלחמה במאי?
ת. עד אפריל אני מסתובב בפולין. אני חושב שעד אפריל אנחנו עוד... אין לי תחושת זמן לגבי קושיצה, לגבי המקום הזה.
- ש. בתקופה הזאת בפולין, אתה ואחותך חושבים איפה אמא?
ת. לא. אין שום קשר. אנחנו חיים עם זה שאנחנו חוזרים הביתה באופן כללי. אנחנו מטלטלים, אנחנו חפצים.
- ש. מה היחס שלך לאוכל, שפתאום אתה כבר לא רעב? מה כל השינוי במעבר מהמלחמה לשחרור?
ת. הדבר הזה מחוק אצלי. זאת אומרת, שום דבר טוב אני לא זוכר ושום דבר רע. מה שזכור לי באופן כללי זה שלא היה חוסר באוכל, לא בקטוביץ ולא בקושיצה, שזה כבר בסלובקיה. שם התחילה כבר התארגנות מסוימת. הגיעו אנשים לקחת את הילדים שלהם. הגיע איש לקחת ילד שהיה איתנו ביחד, ילד בשם פוקס. היום, אני חושב, הוא

גר בכפר-סבא, ילד בגילי. הוא בא מהעיר ניטרה (NITRA), ששם היה לנו דוד, אחותי כתבה מכתב לדוד, שאנחנו קיימים, שיבוא לקחת אותנו.

ש. היא נתנה לו?

ת. המכתב הזה, לצערי, אבד, כי הדוד נפטר. הדודה התחלפה כי הוא נשא אישה שנייה. המכתב, שהוא היה באמת בשבילנו משהו מיוחד, הו אפרח.

ש. המכתב הגיע?

ת. המכתב הזה הגיע לדוד, הוא היה בניטרה, והוא בדרך לא דרך הגיע לקושיצה. מקושיצה לקח אותנו דרך בודפשט, כי הרכבות נסעו כנראה רק בדרך הזאת. שם היינו אצל דודה שנותרה בחיים אחרי המלחמה ברחוב וושלני 21 (WESSLENYI UTCA) חצי קומה שנייה, דודה בשם הוניג (HOENIG), אחות אבי, שאצלה המשפחה כולה הלכה, רק היא נשארה עם נכד אחד, עם בן אחד שהיה בחו"ל במקום שלא היה כבוש על ידי הגרמנים. שם היינו תקופה קצרה מאוד של כמה ימים. הגענו אליו לניטרה. והדודה התחילה לפטם אותנו באוכל, כי היינו רזים מאוד.

אחרי שנים, כשעברתי בדיקות רפואיות התברר שיש לי בקע במעיים מאותו הפיטום. היא רצתה שעד שאמי תגיע, שאני כבר אהיה בסדר. אצל הדוד, שלא היו לו ילדים, יכול להיות שהייתה לו מחשבה שהנה עכשיו יהיו לו ילדים, יותר מאוחר הו ארצה לאמץ אחד מאיתנו. הגיע מכתב מאמא, בינתיים אחי בא ברגל ומצא אותנו ונפגשנו אצל אותו הדוד בניטרה.

ש. אתה יכול לתאר את הפגישה הזאת?

ת. צעקו שאחי הגיע. הסתכלתי למטה, זה היה בקומה שנייה, הייתה חצר של בית כמו מימי הביניים שיש חצר פנימית מרובעת. ראיתי משהו רזה, קרח, סוודר לבן מלוכלך, מכנסי רוכבים ומגפיים. ילד בגיל שנים עשרה בבגדים של חייל גרמני, חצי מדים. לא הייתי מכיר אותו אם הייתי רואה אותו בצורה כזאת, אם לא היו אומרים. לאט-לאט חזרנו אל עצמנו. כעבור זמן הגיעה גם אמא. היא הגיעה דרך ארוכה, דרך כל גרמניה, ששם היא עברה את התלאות ועברה גם כן כעין בית הבראה בתוך בית של משפחה גרמנית, שחילקו אותם אחרי השחרור, כדי שיעלו מעט בשר על העצמות.

ש. ואיך הייתה הפגישה עם אמא?

ת. הפגישה לא זכורה לי. מה שאני יודע רק שפתאום הרגשתי שאנחנו יותר ביחד. חיכינו וציפינו שגם אבא יבוא. הנה, קרה נס וכולנו ביחד. זה באמת היה נס, כי מעט מאד משפחות נפגשו. אבל אבי לא חזר.

ש. אתם נשארים לגור בהונגריה או בסלובקיה?

ת. אנחנו גרים בתקופה מסוימת אצל אותו הדוד בניטרה בסלובקיה, שהוא איש יחסית קשוח. היינו תקופה קצרה מאד בבודאפשט, מסיבות שלא ידועות לי, אבל כנראה בגלל הקרבה היותר גדולה של אמי לאחותה שנותרה בחיים, שהסתתרה תשעה חודשים במרתף בכרם של גוי קתולי שהחביא אותה, את שתי הבנות ואת בעלה. והיא הייתה מסודרת, כי הדוד היה איש שידע להסתדר ולהתארגן. אני לא יודע ממה הוא התפרנס, מהשוק השחור, אני לא יודע ממה. היינו אצלם תקופה מסוימת, גרנו אצלם בדירה. לאחר מכן הקהילה היהודית הקציבה לנו דירה של הקהילה באותה עיריה בשם לויצה (Levice). שם היינו מספטמבר 1945 עד יולי 1949.

ש. אתה הלכת כבר לבית ספר שם? עד אז אני מבינה שבפולין לא למדת.
ת. בסרד אני עשיתי את כיתה א', בסרד במחנה עבודה. את כיתה ב' לא למדתי. אני עד היום לא יודע מה מלמדים בכיתה ב'. זה איך שהוא חסר לי. כיתה ג' התחלתי ללמוד בלויצה מסיבה אחת. זה המקום שהיה תחת שלטון הונגרי, ואני ידעתי סלובקית. וזה חזר להיות סלובקי, כך שיחסית לא היה לי הרבה, אלא מה שהיה שייך לחשבון. שם התחלתי ללמוד בכיתה ג' וסיימתי כיתה ה'. שוב, ילד אחד יהודי נרדף, גם אחרי המלחמה.

ש. באיזו צורה זה מתבטא?
ת. הקללות 'לך לפלשתינה', וגם מקרה אחד שחיכו לי עם מקלות והרביצו לי מכות. חורף אחד חיכו לי, רצתי הביתה ובדרך חטפתי מכות. המכות לא כאבו לי. כאב לי זה שהרביצו לי, שאני שוב נרדף.

ש. זה בסלובקיה אחרי המלחמה.
ת. אחרי המלחמה. זכור לי מקרה אחר. הלכנו ביום ראשון לכדורגל עם אחי. הלכו מאחורינו שלושה ילדים, גדולים ממני, קטנים מאחי. אחד צבט אותי, הלכנו בסמטה צרה. אחד דחף אותי. אחי לא ראה מה שקורה. השלישי כבר לא עשה כלום, מכיוון שהסתובבתי ונתתי לה בוקס. ואז התחלתי לתת מכות.

ש. היו לכם איזה סימן חיצוניים שידעו אתם יהודים?
ת. לא, שום סימן חיצוני. הם זיהו אותנו כיהודים, הם ידעו, הכירו כל אחד ואחד.

ש. לא הלכתם עם כיסוי ראש.
ת. לא היינו משפחה דתית שהולכים עם כיסוי ראש. לא הלכנו עם פיאות. הלכנו כמו שאנחנו, ואנחנו לא נראים יהודים. לא עם שיער שחור מתולתל ולא עם עיניים שחורות ולא עם אף כפוף. עיניים כחולות ובלונדינים. הם ידעו שאנחנו יהודים.

ש. בית הספר שלמדת בו היה בית ספר כללי?
ת. זה היה בית ספר עירוני כללי, שאני למדתי בבית הספר הזה שהוא היה עד כיתה ה'. אחר כך היה בית ספר קצת יותר גבוה ואחר כך גימנסיה. כמו כאן, זה מתחלק לחטיבות. אחי למד בגימנסיה ואחותי גם כן, הם קפצו כיתה. אחי היה מסדר את החשבונות של האנטישמיות בשיעורי התעמלות. אני לא. אני זוכר שפעם לקחתי את האגרופן שלו, היה לו אגרופן מאלומיניום, וכמובן שהשווצתי בו. ומישהו ראה אותו ורצה לקחת אותו. כשהוצאתי אותו באימים של ילד יותר גדול, נתתי לו מכה בצלעות וברחתי. ויותר לא לקחתי את זה, כי פחדתי שאחי ירביץ לי שלקחתי ממנו את האגרופן.

הייתה תקופה שלקחתי אתי בתוך המכנסים סייף ספורט מקוצר. כי פחדתי שירביצו לי, שיהיה לי משהו להתגונן. הייתי יושב עם רגל ישרה, כי אותו סייף הפריע לי.

לאחר מכן, ארגון "מכבי הצעיר" הגיע, ו"השומר הצעיר" הגיע. ואותו מספר ילדים שהיו בלביצה התארגנו בשתי התנועות האלה. אני הייתי בתחום של 'גורדוניה' - 'מכבי הצעיר'.

השתתפתי גם במושבה, מה שקראו, כעין קייטנה. אחי ואחותי השתתפו בזה מספר פעמים.

אחותי עזבה את הבית בגיל שש עשרה והשתתפה בהכשרה, מה שקראו אז. היא עלתה לארץ בנפרד. יותר נכון, אחי עלה ראשון ארצה במסגרת עליית הנוער לכפר המכבי, שהיא קשורה לתנועה. אחותי עברה הכשרה והגיעה לקיבוץ ניר-עם ולאחר מכן לאבוקה. אני הגעתי ב-7 ליולי 1949 במסגרת עליית הנוער, וביחד עם אמי באותה אונייה, באוניה 'עצמאות'. אבל עוד באוניה הופרדנו שוב, ושם שוב עברתי משבר קשה של נטישה, של פרידה. אני זכור את הבכי הראשון הגדול שלי שם.

ש. למה הופרדת? ת. כי לקחו אותנו למוסד עליית הנוער.
ש. אתה היית בן שתיים עשרה? ת. הייתי בן שתיים עשרה וחצי.

ש. עליית הנוער זה היה לילדים שלא היו להם קרובים, בדרך כלל.
ת. אני הגעתי קודם לבית עולים בקרית-שמאל, בקריות. שם הייתי פרק זמן קצר. משם לקחו אותנו למוסד "אונים" בכפר-סבא. היות שזה עלה כסף ולאמי לא היה, אז העבירו אותי לכפר הנוער בעין-כרם. שם עשו את הניסיון המעניין ביותר בתחום קיבוץ גלויות. מנהלת המוסד הייתה רחל ינאית בן-צבי. היה שם מספר קבוצות ילדים, שאחת מהן הייתה חברה ב'.

ש. לא כולם פליטי שואה?
ת. חברה ב' פליטי שואה ועוד דברים מוזרים. ארבעים ושנים ילדים מעשרים וארבע ארצות. רצו לעשות קיבוץ גלויות, כך קראו לזה. אני חושב שהניסיון היה מעניין. רק עוד פעם להרגיש שאני לא נמצא עם אנשים שאני יכול לדבר אתם. היו שם כמה שדיברו סלובקית, כל השאר לא. לא ידעתי עברית. היו שם הונגרים, רומנים, מקסיקני, סיני, בולגרים, גרמנים, סורים, עיראקים, צרפתים, הולנדית, בלגי,
ש. ולא לימדו אתכם עברית? ת. שם למדנו עברית, אבל זו הייתה החברה, זה היה קיבוץ הגלויות.

ש. לא רק מהשואה.
ת. מהשואה היו ילדים נטושים שנאספו, שלא נשאר להם מכר ורע, הונגרים. אחד גולדשטיין, צבי וינקלר, אשר וייס. אלה שמות שזכורים לי היטב. אין לי אתם קשר. אני מתייחס לתקופה של 1949 עד 1952, לעתים עד 1954 שהייתי לאחר מכן בנוער בקיבוץ דברת.

ש. איפה אמא שלך הייתה בזמן הזה?
ת. אמא עלתה ארצה, היא הצטרפה לאחותי בניר-עם, לאחר מכן הצטרפה לאחי בכפר-המכבי. לאחר מכן, היות ואחותי היו בין מקימי קיבוץ אבוקה, זה קיבוץ בעמק בית שאן שהתחלפו שם קבוצות בלי סוף, כי התנאים היו קשים מאד. אחותי עזבה גם כן את הקיבוץ ואז הן היו בעכו בשיכון עולים.

ש. לא חזרת לחיות עם אמא שלך?
ת. עד ל-1975 לא גרתי ברציפות בשום מקום יותר מארבע שנים. מ-1975 אני גר במקום אחד, באותה כתובת שאני גר עכשיו, רחוב נורדאו 31 הרצליה. כל הזמן הייתי בתנועה. זאת אומרת, לאחר שהייתי בנוער בדברת. החברה התגייסה לנח"ל, ואני הייתי צעיר יותר וקבלתי סטיפנדיה בתור ילד כשרוני ללמוד ב'בצלאל'. ב'בצלאל' לא מצאתי את מה שחיפשתי, אז היפנו אותי לחפש אמן פסל, ולמדתי בעין-הוד אצל רודי להמן, למשך שנה אחת, בסטיפנדיה של עליית הנוער. לאחר מכן התגייסתי לצה"ל, מסוף 1954 עד 1957. השתחררתי, עליתי לירושלים ללמוד ב'בצלאל'. שם סיימתי את לימודי בשנת 1961.

ש. בכל זאת חזרת ל"בצלאל".
ת. כי אמרו לי שמתאים לי ללמוד גראפיקה. לא ידעתי מה היא. פה קרוב משפחה של אמי, שהוא היה ממייסדי "מכבי", היה איזה קרוב משפחה גרפיקאי, והוא הכיר בכישרוני, אז הוא אמר: שילמד משהו שיהיה לו גם מקצוע ביד ולא אמן. הוא הנחה את דרכי במידה מסוימת או במידה רבה.

ש. מה שמו? ת. זיגמונד קלינגר.
ש. כל התקופה הזאת אתם נפגשים ביניכם, המשפחה, אתה ואחיך ואחותך?
ת. המרכז הייתה אצל אמא, זאת אומרת בדירת אחותי ואמי, שהיא יותר מאוחר ב-19 בנובמבר 1954 אחותי התחתנה, אז היא עברה לגור בדירה ממול באותה קובייה קטנה. אבל הן נשארו לגור בצמוד, ואחותי כל הזמן נשארה לציידם. עד לפני שמונה שנים, שאחותי נפטרה מסרטן.

אמי היום בת עוד מעט תשעים וארבע, ב-23 בדצמבר תמלא תשעים וארבע שנים. היא נמצאת בבית אבות מלון "עדן" בנהרייה. היא עד עצם היום הזה סובלת מסיטי לילה ומשמיעה קולות אימים.

ש. אבל אחרי המלחמה היא לא התחתנה שוב?
ת. היא לא התחתנה שוב. נשארה לבד. נשארה אתנו, אבל לבד. אחי היה בכפר-מכבי. לאחר מכן הוא עזב, למד.

ש. אתה יכול להתמקד יותר בסיפור שלך. זה מעניין אותי המפגש המשפחתי שלכם, האם כל אחד מכם סיפר מה עבר עליו, מה עבר על אמא. דיברתם ביניכם או עם חברים או עם משפחה?
ת. אחי סיפר לי סיפור יחסית קצר. זה שהצילו אותו השניים שעזרו לו ללכת באותו המסע מאושוויץ, שני התאומים, נערים גדולים יותר. הציל אותו שהוא עבד מטבח במאוטהאוזן (Mauthausen) ותמורת תפוח אדמה הוא היה יכול להתקיים. הוא סיפר סיפור שהוא מצא אקדח, ילד בגיל פחות משנים עשרה, והחליט לחסל את הנאצים שהוא מכיר. את האקדח שם בחגורה, והלכו ברגל לכיוון וינה (Vienna) ואחר כך לכיוון בראטיסלבה (Bratislava).

ש. אני מקווה שאולי פעם נראיין עוד את אחיך. אני שואלת את זה לא כדי לדעת את הסיפור שלו, אלא כדי לדעת אם הוא סיפר. ת. לא, הוא סיפר רק שתיים שלוש חוויות.

ש. אמך לא סיפרה על התקופה הזאת?
ת. אמי לא סיפרה, רק שניים שלושה דברים. לא הזכרנו את זה, לא סיפרנו על זה. אני היחיד שהייתי מדי פעם מספר, ערב יום מלחמת יום הכיפורים היה מפגש משפחתי. סיפרתי את המקרה לבנים של אחי, שאחי אינו שומר מצוות, שציוו עליו לקרוע ספר תפילה. הייתה סכנה לחייו והוא לא קרע. ניסיתי להסביר להם מה זה כבוד, מה זה לאבד את הכבוד, לאבד כל דבר שיש לך, דבר אחרון שיש לך זה הכבוד שלך. השואה לקחה לנו את זה. לבנות את זה מחדש זה קשה מאד.

ש. החברה שלך של האנשים שהתחברת אתם במשך השנים בארץ הייתה של ישראלים או רק אנשים שהיו בשואה?
ת. היות שאני נדדתי ממקום למקום, אם זה היה בצבא אז הייתי יוצא שואה יחיד. אני זוכר כשהייתי ב"צלאל" אז פגשתי שם עוד אחד.

ש. בצבא או במסגרות ישראליות כאלה צעירות, אנשים ידעו שהיית בשואה, או חשבו שאתה ישראלי? מה היה כאילו העמדה שלך לגבי היותך יוצא שואה?

ת. אני ניסיתי להיות ישראלי, חיפשתי זהות. היה לי ריב גדול מאד עוד פעם עם אמי על דבר שטותי. כשהייתי ב"בצלאל" היא אמרה שהיו יריות בשער מנדלבאום. אמרתי לה: זה לא יכול להיות, זה לא שער מנדלבאום, בטח שער עץ השקדייה. ריב נורא היה לי אתה. פשוט, הייתי ילד בן שלוש עשרה, חיפשתי זהות.

ש. למחוק את כל הגולה.

ת. כן. זה אולי בא לידי ביטוי בצורה החריפה ביותר שאני זוכר. דבר מלפני ארבעים שנה שאין בו כלום. פשוט שחיפשתי זהות כלשהי. והחברה הישראלית הייתה קשה, והחברה שהייתי בה כל הזמן חיפשתי קשר. היום, אני מעורה בחברה הישראלית יחסית יותר, כיון שאני עוסק, יותר נכון עסקתי בהרבה תחומים וולונטארים. אם זה בארגון הגרפיקאים.

ש. איך ראית את עצמך? חיפשתי זהות בגיל שלוש עשרה. אבל בגיל עשרים היית חייל. איך ראית את עצמך בחברה? ת. לא הייתה לי חברה. צבא זה לא חברה.

ש. זו השתייכות, זו מסגרת.

ת. אני הרגשתי שאני ישראלי, אבל שאני לא כמו כולם. כי פגשתי כל מיני אחרים שהם ייצגו חברות אחרות. ואם אומר לך את זה בצורה גסה ביותר. בעליית הנוער עין-כרם. הם היו כולם הומוגניים, קבוצה תורכית. עד אז לא ידעתי מה זה אשכנזי, ועד אז לא ידעתי שיש גם יהודים ששונאים יהודים. קשה להגיד את זה כאן, אבל לא פעם התבטאו: למה לא שרפו אותך שם? למה באת לכאן בכלל?

ש. מה באמת היה היחס אליכם?

ת. אם אני מסתכל לאחור זמן, זה לא רק אלי, אלא כל הקבוצה שלנו שהיינו כאלה שהיינו מחבר'ה ב'. מסיבה אחת – קבוצת אנשים אחת לא מקבלת קבוצת אנשים אחרת. לא הייתה שום סובלנות. למרות שהיינו יהודים. גם הם היו ילדים עזובים רובם, ששלחו אותם לכאן להפטר מהם, אולי.

פגשתי את זה בצבא, כשאני ניסיתי להיות אחראי על התור, למלא את הפקודות ואת ההוראות בצורה מדויקת, אז קראו לי "נאצי". זה מאד "נעם" לי. היום אני שלם עם זה שאני מעט שונה מאותם אנשים שיש להם תרבות אחרת, ואני מקבל את התרבות שלהם. הסובלנות לגבי קליטת העלייה הייתה קשה מאד. היום קצת קשה להבין את זה אבל כשאני הגעתי, ודחפו לי פְּליט בין הרגלים, אז זה היה בסדר, כי הייתי רגיל לזה. אבל אם זה היה מישהו אחר, הוא היה כותב שלו עשו את זה, זה היה דבר נורא.

ש. איפה עשו לך את זה?

ת. בבית עולים, אם זה היה בצבא, בכל מקום שהגענו עשו עלינו פליט. היינו כחומר ביד היוצר של אותם האנשים שהחליטו שאנחנו נהיה חקלאים. ואז אני הלכתי לקיבוץ להיות חקלאי, כיון ששלחו אותי לשם. שוב המשך של השואה מבחינת הכוונת החיים שלי. למרות שנתנו לי חינוך, לא כמו לבני קיבוצים, אלא במסגרת עלית הנוער. לא לימדו אותי את הכל, כדי שלא אוכל להמשיך ללמוד.

ש. עליית הנוער זה הסוכנות היהודית, בחסות הקיבוץ.

ת. כן, אבל זאת הייתה המסגרת. לימדו אותנו דברים מסוימים יותר מאשר בית ספר רגיל, ודברים מסוימים פחות, כדי שלא נוכל להשתלב. לי יש מכתב המלצה מרחל ינאית בן-צבי: טוב לנער שילמד תחילה חקלאות. זאת הייתה האידיאולוגיה, שלא נצא מהמסגרת של החקלאות.

אחר כך היא עזרה לי להתקבל ל"בצלאל". לא השתמשתי בו, נבחנתי ולא מצאתי את מקומי. הלכתי ללמוד פיסול, ולאחר מכן הלכתי ל"בצלאל" ובו מצאתי את מקצועי, שהוא סיפק לי סיפוק רב. הגעתי להכרה ארצית וגם בין-לאומית בתחום השני. עיצובי מטבעות ישראל ברובם הם עיצובים שלי. הייתי מעצב של מוזיאון תל-אביב שנים רבות, עם דוקטור גמזו. היום אני יושב בוועדה המייעצת לעיצוב מטבעות שטרות ומעות. זה קרוב לבנק ישראל, גם בוועדת המשנה שלה.

ש. כשנישאת, נשאת לאישה ישראלית?

ת. נשאתי בגיל מאוחר מאד, בגיל ארבעים וחמש. היא עצמה תוצר שואה. היא נולדה ב-1947- במחנה עקורים בגרמניה. ההורים שלה היו עקורים בפולין. הם נדדו והגיעו לכאן ב-1948, כשהיא הייתה בת שנה אחת. לפני שתיים עשרה וחצי שנים נולד בני, בשנת 1983. הגורל לא הטיב אחי. כיון שאחרי שנה וחצי, כשהיא הייתה בהריון עם הילד השני, שציפינו לו מאד, היא חלתה בסרטן והלכה לעולמה לפני שלוש שנים. שמונה שנים של מחלה קשה. אז אני שורד כל הזמן וצריך לדאוג עכשיו לבן.

ש. אתה גר עם בנך? אתה מגדל את בנך?

ת. אני מגדל את בני. אני לא יכול להגיד שהגורל הטיב עמי, אבל אני צריך להתמודד אתו. אני ממשיך לשרוד.

ש. אני מאוד מודה לך על הסיפור המרתק. יש עוד משהו שאתה רוצה להוסיף או שאתה חושב שלא אמרת?

ת. אני בטוח שלא אמרתי הרבה, אבל אני חושב שהמעט שאמרתי, ואם אותו הסיפור הקטן שכתבתי יכנס, אותה תפילה קטנה שהתפרסמה ב"מעריב", יתנו משהו מההרגשה, גם כדבר שהוא מרוחק מאד, אבל קיים עד עצם היום הזה.

המראיינת: תודה רבה.

גבי נוימן המשיך בדבריו: בינואר השנה, לקראת כנס של ניצולי אושוויץ, היה לי דחף אדיר להשאיר איזה שהוא סימן שהייתי שם, לזכר אותם הילדים שהיו אתי ולא חזרו.

ביום ששי כתבתי טיוטה ראשונה ואמרתי לעצמי, אם אני אצליח, וזה סביר, ואני אמשיך. במוצאי שבת סיימתי והרמתי טלפון לעורך לילה של "מעריב". הוא אמר לשלוח לו פקס. אמרתי: לא פקס, אבל אני יכול לבוא תוך עשרים דקות אליך ותחליט מה שאתה רוצה לעשות עם זה. אני מקצר בהסבר, כי זה לקח קצת יותר זמן. הוא אימת את זהותי, הוא אמר שהוא יפרסם את השיר במלואו. השיר הוא התחשבות כלשהי עם השוכן במרומים.

אל מלא רחמים

אל מלא רחמים שכן במרומים,
מצא מנוחה מבכי תינוקות וזעקות אימה.
זהר הרקיע מעולות קדושים וטהורים,
רכבות עמוסות תמימים ונעימים.

חלף יובל מאותם האימים.
אין אנו חוגגים ואין שוכחים,
זוהר הרקיע ארובות כבשנים.

חלף עבר יובל לאותם הימים,
אין שואלים, מדוע שרד אחד מאלפים.

לראות ולהריח עשן הנספים,
יובל אין לילה חלומות טרופים,
מוזלמנים צועדים נופלים,
נורים לא קמים.

נשמת כולם צרורה בנו לעולמים,
תם יובל, בייסורים נוראים.

מעפר המשרפות אנו קמים,
לא פליטים ניצולים,
אנו כאן, שרידי עדות
לאותם מיליון וחצי תינוקות וילדים. [8]

חנה ברונשטיין

אבי לא אמר לי שלום

אבי לא אמר לי שלום
רק הלך אל תוך הערפילים
בין צללים מאיימים וכידונים.
נשארו אך צער ויגון.

אבי לא אמר לי שלום
כי הוא לא נפרד לנצח,
רק הכאב וזעקת-האלם
מלווים אותי לכל מקום.

אבי לא אמר לי שלום
רק צם במחנות ימים רבים,
בלחמו הדל קנה תפילין,
עטור במ נתבקש למרומים.

אבי לא אמר לי שלום
לכן הוא אתי בכל מקום.

[9]

מסמך

ברלין, 7 בפברואר 1944
סוד!

ראש משטרת הביטחון והס"ד
IVB4 2145/42g (1090)

מכתב דחוף
אל משרד החוץ
לידי כבוד היועץ הקונסולארי פון-האדן
b.V.i.A
ברלין W8
וילהלמשטראסה 76-74

הנדון: הפיתרון הסופי של בעיית היהודים בסלובקיה

אסמכתה: מכתבכם הדחוף מיום 14.1.1944 – Inl. II 59g – ושיחה שבעל פה בין
היועץ הקונסולארי פון-האדן והחתום מטה ביום 27.1.1944

לאחר שנבדקה שוב בקשתה של ממשלת סלובקיה להתיר למשלחת ממשלתית
סלובקית סיור במחנות יהודים, מודיעים בעניין זה כלהלן:

בתשובה לשאלתו, הודיעו לפני ימים אחדים ליועץ לענייני היהודים שליד שגרירות
גרמניה, שס"ס האופט-שטורם-פירר ויסליצני, כי בהתחשב במצב הכללי, יהיה כנראה
ברגע זה קשה לבצע סיור במחנות היהודים הנמצאים ב"גנראל-גוברנמאן", אבל אין
התנגדות עקרונית להעניק לוועדה סלובקית רישיון לסייר למשל בגטו של הזקנים
בתרזיינשטאדט.

המועד לכך עוד ייקבע על ידי החתום מטה בהזדמנות נוכחותו הקרובה בפרסבורג
במסגרת השיחות הכלליות.

אפשר להניח כי עתה מסולקות דאגותיהם הבלתי-מוצדקות כשלעצמן של אחדים מחברי
הממשלה הסלובקית וכי המו"מ המצופה יוביל לתכלית מתאימה.

בתפקיד:
אייכמאן

[10]

עדותו של ד"ר ארנסט אבלס במשפט אייכמן

ד"ר אבלס ארנסט, היה מראשי הקהילה היהודית בבראטיסלבה, שם נפגש פנים אל פנים עם אייכמן ופעמים אחדות גם עם עוזרו, דיטר ויסליצני.

באחת הפגישות עם ויסליצני הועלתה הצעה עסקה, שלפיה ישלמו היהודים 2 עד 3 מיליון דולר תמורת שחרור כל יהודי אירופה, להוציא יהודי פולין, שלפי עדותו של ויסליצני כבר לא היו אז בחיים.

אב בית-הדין: מה שמך המלא? ת. ד"ר ארנסט אבלס.
ש. יהיה לך קשה לענות בעברית? ת. לשאלות הראשונות אני יכול לענות בעברית.
מר בך: רצוי שהעד ידבר בגרמנית. אב בית-הדין: נראה איך הוא יתקדם.

מר בך: ד"ר אבלס, אתה יליד סלובקיה? ת. כן, נולדתי בסלובקיה.
ש. אתה סיימת את לימודי המשפטים בסלובקיה? ת. בהונגריה. בזמן הזה עוד בהונגריה.
ש. בזמן מלחמת העולם הראשונה היית קצין? ת. כן, בצבא האוסטרו-הונגרי.
ש. מה הייתה דרגתך? ת. קצין. ש. בצבא האוסטרו-הונגרי? ת. כן.
ש. ואתה, בברטיסלבה, בין השנים 1933 ו-1936 היית פעיל בקהילה האורתודוקסית היהודית?
ת. כן.
ש. גם בג'וינט וגם בהי'צ'ם? ת. כן, בג'וינט ובהי'צ'ם בשנת 1936 ובשנת 1937.

ש. אתה היית פעיל גם במשרד היהודי המרכזי? ת. כן.
ש. מה היה המשרד הזה? ת. היה זה ארגון צמרת לשם תיאום פעולותיהם של הארגונים היהודים השונים.

ש. מתי הוקם המוסד הזה? ת. בשנת 1938.
ש. כאשר אחר כך, בשנת 1940 הוקם המרכז היהודי, מה היה תפקידך במסגרת המוסד הזה?
ת. המרכז היהודי נוסד בשנת 1940. הלשכה המרכזית החרדית, הלשכה הניאולוגית החדשה וההסתדרות הציונית שיגרו נציגיהם לגוף המייעץ. שם מילאו הנציגים תפקידים שונים. אני עצמי הייתי מנהל מחלקת ההגירה והמחלקה לעזרה סוציאלית.

ש. כמה יהודים היו בסלובקיה לפני מלחמת העולם השנייה? ת. בברטיסלבה?

ש. בכלל בסלובקיה. ת. בערך 95,000.

ש. מה היה מצבם של היהודים כאזרחים עד שנת 1938?
ת. בקהיליה הצ'כוסלובקית הראשונה היו היהודים אזרחים שווים ונהנו מחירויות דמוקרטיות וליברליות. הם יכלו להצהיר על עצמם לא רק מבחינה דתית אלא גם כמיעוט לאומי, ואף שיגרו נציגים לפרלמנט הצ'כוסלובקי בתור רשימה יהודית לאומית.

ש. האם זכור לך שב-1938 נתקלתם בראשונה בתופעה של פליטים יהודים מארץ אחרת?
ת. בשנת 1938 החלו לזרום פליטים מאוסטריה אל מה שהייתה אז צ'כוסלובקיה.

ש. האם תוכל לומר לבית המשפט בקיצור איזה מקרה מיוחד שזכור לך בקשר לכניסת פליטים יהודים מאוסטריה לצ'כוסלובקיה?
ת. זכור לי המקרה הבא לגבי פליטים באוסטריה. בבורגנלנד, שהייתה בתחילה שטח הונגרי ואשר סופחה לאחר מלחמת העולם הראשונה לאוסטריה, היו שבע קהילות. היו אלה קהילות קטנות ובהן יהודים חרדים על פי רוב, אומנים וסוחרים.

יהודים אלה משבע הקהילות קובצו באחד הלילות בשנת 1938 על ידי זרועות ה"ס.ס. הם קובצו עם נשיהם וילדיהם והובאו, על פי רוב ללא כל מטען או עם מטען מועט ביותר, לאי של סחף חול בדנובה. שם הושארו ללא כל עזרה וללא כל מזון.
עברה לא רחוק מהם אוניה יוגוסלבית, והקברניט ששמע את הצעקות, דיווח על כך בברטיסלבה. וכך אפשר היה לשכור ספינת גרר בברטיסלבה ולהביאם לשפת הדנובה השמאלית ששם הושארו לששה חודשים.
היו שם חולדות ושררו תנאים קשים ביותר, כפי שאפשר לשער בספינת-גרר עזובה כזאת. לאחר מכן הועברו חלק להונגריה, חלק לצ'כוסלובקיה, חלק מזער קיבלו תעודות עליה לארץ-ישראל.

ש. האם זכור לך שכל הדבר, הזה קרה ביום מיוחד מבחינת הלוח העברי, קשור לחג מסוים?
ת. אני חושב שזה קרה בערב שבת.

ש. הכוונה בעצם הייתה לחג אחר. האם זה לא היה בסביבת ליל הסדר?
ת. אולי, לא הבינתי את השאלה.
אב בית-הדין: אם העד אינו זוכר, אין זה חשוב.

מר בך: אמרת שזה היה מצב היהדות בצ'כוסלובקיה עד 1938. מתי חל שינוי במצבם של היהודים בצ'כוסלובקיה?

ת. בסוף 1938 קיבלה סלובקיה אוטונומיה במסגרת הרפובליקה הצ'כוסלובקית. עם מתן אבטונומיה זו גברה ידה של מפלגה סלובקית, שנקראה מפלגת הלינקה על שם האב הלינקה, ומפלגה זו הייתה, בניגוד לכל יתר המפלגות הצ'כיות, בעלת זיקה אנטישמית.

ש. מה הייתה השפעת המפלגה הזאת?

ת. בהגיע מפלגה זו לשלטון, החלה מיד הסתה, בלתי שיטתית אמנם, אך נמרצת ביותר, הסתה אנטישמית, אשר התבטאה בעיקר במעשי אכזריות ברחובות ובדירות.

ש. כאשר אתה מדבר על מעשי אכזריות, האם ידוע לך משהו על גורלו של ד"ר פיישר?
ת. ד"ר גזה פיישר היה האח של הגב' גיזי פליישמן, שמילאה תפקיד של הנהגה בחיי היהודים ולאחר מכן גם תפקיד במאבק ההתנגדות. עורך-דין פיישר היה עורך-דין שקט, שלא הייתה עמו סכנה, אולם בעל מראה יהודי בולט.

ש. מה קרה אתו?
ת. ד"ר פישר זה הלך פעם ברחוב, והתנפלו עליו צעירים גרמנים מבני העיר. גררו אותו לשער אחד הבתים והתעללו בו, ממש מעכו את ראשו לדייסה, הוא הובא במצב של מת למחצה לבית-החולים, ונפטר כעבור מספר שעות. אשתו התאבדה כעבור זמן מה.

ש. איך התבטא השלטון של אותה קבוצת הלינקה לגבי החקיקה האנטי-יהודית?
ת. בתקופת האוטונומיה של סלובקיה לא הייתה תחיקה נגד היהודים. היו מבצעים או מעשים נגד היהודים, כגון הרחקת היהודים חסרי נתינות. זה היה עוד בשנת 1938.

ש. לאן גורשו היהודים האלה חסרי הנתינות?
ת. יש להבין כי על ידי הפרדת שטחים מסוימים עקב פסק הבוררות של וינה, הפכו מי שהיו מקודם אזרחים צ'כוסלובקים מסוימים להיות חסרי-נתינות.

אב בית-הדין: כמה הועברו אז להונגריה?
ת. הם היו למעשה שייכים להונגריה, אולם אזרחותם טרם הוסדרה אז. כך היה עליהם לבקש היתרי-שהייה כבני חוץ-לארץ. אף על פי כן נגררו במבצע לילה בחורף או באביב 1939 מדירותיהם, עם נשותיהם וילדיהם, והובאו אל הגבול ההונגרי.

מר ברך: אתה אישית הכרת אנשים שגורשו?
ת. המון אנשים הכרתי. גם מהבית שלי לקחו משפחה אחת.

ש. ד"ר אבלס, מה קרה אחרי הכרזת העצמאות הסלובקית במרס 1939?
ת. אחרי שב-1938 שוסעה צ'כוסלובקיה, הפכו **בוהמיה ומורביה** לשטח חסות, ואילו סלובקיה נותרה מדינה עצמאית כביכול, אבל למעשה מדינה גרורה. שמה באופן רשמי היה "מדינה סלובקית עצמאית" [סמוסטטני סלובנסקי סטאט].

ש. התוכל לומר לבית המשפט מה היה "משמר הלינקה"?
ת. בעת ההיא ייסדו גברים סלובקיים ארגון צבאי למחצה "משמר הלינקה". הם לבשו מדים שחורים והיו בעלי סמכויות מעין-משטרתיות.

ש. האם היה בסלובקיה עוד ארגון צבאי אחר שהיה פעיל באותה צורה?
ת. **ארגון דומה היה F.S.** - פלוגת המגן שבהתנדבות. היא כוננה מאזרחי צ'כוסלובקיה בני העם הגרמני [פולקסדוייטשה].

ש. מה זה F.S? ת. Freiwillige Schutzstaffel.
ש. מי היה סניו מאך? ת. סניו מאך היה בעת ההיא מיניסטר הפנים של סלובקיה.

ש. מי היה ראש הממשלה?
ת. היה זה ד"ר וויטך טוקה, קודם בלה טוקה, רנגאט מומר סלובקי. הוא היה הפרופסור שלי באוניברסיטה, למרבה התימהון, פרופסור לאתיקה. ולאחר מכן הפך לפתע לסלובקי לאומי.

השופט הלוי: מומר לא במובן הדתי? אב בית-הדין: לא, במובן הלאום.
העד א. אבלס: כן, מומר לא במובן הדתי כי אם במובן הלאומי.

מר ברך: מה תוכל לומר על העיתון "גרנצבוטה"?

ת. כאן עלי אולי להסביר כי **נושאי התרבות הגרמנית היחידים בסלובקיה היו יהודים**. כך היה העיתון הגרמני היחיד בידים יהודיות. בעל העיתון והעורך הראשי היו יהודים. מיד לאחר יסוד המדינה הסלובקית העצמאית עבר העיתון "גרנצבוטה" לידיהם של גרמנים. העורך הראשי היה פרנץ פיאלה - אינני יודע אם היה "פולקסדווייטשה" או "רייכסדווייטשה" - אם היה גרמני מקומי או גרמני מהרייך. מיד החל העיתון במאמרים ובסדרות מאמרים אנטי-יהודיים חריפים ביותר.

ש. הייתה בסלובקיה **מפלגה שנקראה "המפלגה הגרמנית"**, "דווייטשה פארטיי", לא כן? ת. ליד המפלגה המותרת היחידה בסלובקיה, היא מפלגת **הלינקה**, הייתה גם "המפלגה הגרמנית", אשר בראשה עמד המהנדס קרמזין.

ש. האם ידוע לך משהו על השפעתו של קרמזין זה בחוגי הממשלה הסלובקית? ת. הצעד הראשון אשר נקט בו איש זה היה שהתיישב בחווילה יהודית, ביפה שבחווילות העיר; ואבקש להוסיף ולשאול אותי בעניין זה כאשר אדבר, אם אדבר, על מסירתם של בני עסק לידים של לא-יהודים ועל השילוחים, שכן אם אדבר על כך עתה, אבלבל מאוחר במקדם.

ש. **מה היו החוקים האנטי-יהודיים הראשונים?** ת. הצעדים שננקטו נגד היהודים הייתה בהם יותר שרירות מאשר שיטה. כך, למשל, הוטל עליהם למסור את כל **מקלטי הרדיו**, למסור את כל **המגלשיים והמחליקיים**, את **כלי הנגינה**; היה עליהם למסור את **הפרוות** - ודבר זה גרם לקשיים גדולים; נאסרה על היהודים הכניסה החופשית לגנים הציבוריים, לבתי הקפה, לבתי הקולנוע; נאסרה עליהם הנסיעה ברכבת ללא היתר-נסיעה מיוחד; נאסרה עליהם הנסיעה בחשמלית, אלא בעמידה על הפלטפורמה האחורית, וכן הלאה; נאסר על היהודים לצאת לרחובות בשעות הערב, אולם איסור זה היה איסור שהיה בעצם מיותר, כי לא היה יהודי שהיה מעז לצאת לרחובות בשעות הערב.

ש. אתה אומר שבאותו שלב החקיקה האנטי-יהודית לא הייתה עדיין שיטתית. האם בשלב מאוחר יותר היא נהפכה לשיטתית יותר? ת. עם תחילת קום המדינה הסלובקית העצמאית הופיע יועץ גרמני, נדמה לי שהיה זה האופטשטורמפירר האן, אחר כך בא תחתיו **האופטשטורמפירר דיטר ויסליצני**. עם הופעתו של זה הוכנסה שיטה לעניינים.

ש. מה הייתה פעולתו הראשונה של ויסליצני לאחר בואו לברטיסלבה? ת. עד להופעתו של ויסליצני נרדפו היהודים, לאמיתו של דבר, רק על יסוד השתייכותם לעדה הדתית היהודית. **עם הופעתו של ויסליצני הוכנסו גם רדיפות הגזע וחקיקת הגזע.**

ש. האם החקיקה הזאת גם מצאה את ביטויה בהעברת חוק כולל בסלובקיה. ואם כן - מתי? ת. המדובר הוא על חקיקת הגזע הגרמנית שהוכנסה לסלובקיה. בספטמבר 1940 - לא, ב-1941 הופיע **ספר החוקים "היהודי"** אשר כלל וכינס את החוקים הנוגעים ליהודים.

ש. **זאת למעשה הייתה הנהגת חוקי נירנברג בסלובקיה?** ת. הונהגו חוקי הגזע, הוטל על היהודים לשאת את הטלאי הצהוב-תחילה על ילדים יהודיים מגיל 6, אחר כך על ילדים מגיל 4.

ש. איזה מוסדות הוקמו עקב בואו של ויסליצני לברטיסלבה?

ת. הוקם **משרד מיוחד**, "אוסטריני הוספודרסקי אורד", שראשי התיבות הסלובקיים שלו או.א.ו. (U.U.) ובעברית שמו "המשרד המרכזי לענייני כלכלה".

ש. מי היה הממונה על המשרד הזה ומה היה תפקידו?
ת. בראש המשרד הזה עמד סלובקי בשם מורבק. **תפקידו היה להעביר רכוש יהודי לידיים לא-יהודיות** ולחסל בתי עסק או מפעלים קטנים יהודיים אשר לא הייתה כדאיות בהעברתם לידי לא-יהודים.

ש. האם היה קשר כלשהו בין מורבק וויסליצני?
ת. משרתו של ויסליצני הייתה בבנין הגסטאפו, שם היה יועץ המשטרה גולץ. כן פעל בשגרירות הגרמנית וכן פעל במוסד זה או.א.ו. אלה היו שלושת חוגי פעולתו.

ש. דברת על או.א.ו. היה עוד מוסד אחר שהוקם זמן קצר לאחר מכן?
ת. במיניסטריון הפנים הוקמה מחלקה מיוחדת שעסקה בענייני יהודים. הייתה זו **המחלקה ה-41**, והיא - כך היה התיחום: משרד או.א.ו. עסק בענייני כלכלה, בגזל הרכוש היהודי ובביזתו, והמחלקה ה-41 במשרד הפנים שקדה על הגבלות אחרות על חופש היהודים ועל חייהם הציבוריים.

ש. מהו המוסד המרכזי היהודי ומה הקשר שלו עם או.א.ו.?
ת. המרכז היהודי "אוסטרדני ז'ידוב", **U.J. או.ז'ה.** בקיצור, כך אקרא לזה תמיד בראשי תיבות - כבר הסברתי כיצד הוקם - סר במישרין למרותו של או.א.ו.

ש. **מי עמד בראש המרכז היהודי, ה"יודנצנטרלה"?**
ת. העומד בראש המרכז היהודי היה זקן-היהודים, תוארו היה "סטרוסטה". הראשון בהם היה היינריך שוארץ, אשר לאחר זמן קצר עזרה אותו המשטרה הסלובקית והתעללה בו, ולאחר שנמלט להונגריה נפטר זמן לא רב לאחר מכן. ה"סטרוסטה" הראשון נבחר על-ידי הארגונים היהודיים ונהנה מאמונם.
ש. והשני?

ת. ה"סטרוסטה" השני מונה ישירות על-ידי המשרד לענייני כלכלה, מבלי לשאול את פי הארגונים היהודיים. השלישי שוב בא אל משרתו תוך כך שזכה באמונם המלא של הארגונים היהודיים. שמו של השלישי היה אוסקר טימן. השני היה ארפד שבשצ'ן.

ש. **האם ויסליצני היה מקיים מגע ישיר עם משרדי המרכז היהודי?**
ת. ויסליצני הופיע במשרדנו זמן לא רב לאחר שהתארגנו, התוודע אלינו, ומאז עמד בקשר הדוק עם כל ראשי המחלקות וראשי המדורים, נתן הוראות, נתן פקודות, אישר את התקציב; בקיצור, אפשר לומר, שלא נעשה דבר בלי אישורו.

ש. **אתה אישית קיימת מגע עם ויסליצני?**
ת. יחס מיוחד היה בינינו, ביני ובין ויסליצני, לא באשר עמדתני בראש המחלקה להגירה, אלא באשר עמדתני בראש מחלקת הסעד של הקהילה ולא יכולנו להוציא אף לא פרוטה אחת, לא לגבות אף לא להוציא לעזרת יהודים, אלא באישורו של ויסליצני זה.

ש. **אני מגיע עכשיו לפעולות האריזציה אשר הזכרת קודם.** מה תוכל לומר על כך?

ת. פעולת האריזציה, העברת מפעלים יהודיים לידיהם של לא-יהודים, נגעה בעיקר למפעלים תעשייתיים גדולים אשר נמצאו בידיהם, בהנהלתם, או בבעלותם של יהודים. עלי

להעיר כאן שהמהנדס קרמזין הפעיל את מלוא השפעתו וכובד משקלו כדי שגם אנשי העם הגרמני, "פולקסדווייטשה", יזכו בנתחים שמנים.

ש. ד"ר אבלס, האם המשרד הגרמני היה ממונה גם על מחנות עבודה יהודיים מחנות היהודיים של עבודת כפייה?

ת. רעיונו של ויסליצני - אשר אותו הירצה באוזנינו פעמים רבות - היה, כי על היהודים אשר יוצאו מן החיים היהודיים ומחיי המסחר יהיה לעבור לתהליך עבודה פרודוקטיבית ויוצרת. חשוב הדבר שבעתיים לאור פרוץ מלחמת העולם המצרירה ודורשת מאמץ עבודה גדול יותר. מסיבה זו פעל נמרצות להקמתם של מחנות עבודה, שבהם יוכלו להשתלם אותם יהודים אשר אבד מקור מחייתם הקודם.

אב בית-הדין: אני מבין שכל אלה דברי ויסליצני, מה שאתה אומר עכשיו. ת. זה היה הרעיון שהיה חביב ביותר על ויסליצני. במרכז היהודים שולבה גם מחלקה מיוחדת להכשרה מחדש ברשות ד"ר אוסקר נוימן, מי שהיה נשיא ההסתדרות הציונית. ויסליצני הראה התעניינות מיוחדת במחלקה הזאת, באומרו כי היהודים יצטרכו להשתמש בדיעות הללו בבואם לארצם שלהם.

מר בך: **מה היו שלושת מחנות העבודה היהודיים העיקריים?**

ת. היו שלושה מחנות: **סרד, נובקי ווישניה**. ושם בעיקר היו יהודים פולנים, כי עוד בראשית התקופה הסלובקית עלה בידי ארגונו לשחרר מספר יהודים ממחנה סוסנוביץ, ואלה שוכנו במחנה וישניה.

ש. על חשבוננו של מי קמו המחנות האלה? מי היה צריך לספק את צרכי העובדים ואת צרכי משפחותיהם?

ת. כל הניהול של המחנות היה מוטל על הוטשה, עליו היה לדאוג להשגת כלי העבודה, חומרי העבודה, וכן היתה מוטלת עליו כלכלת תושבי המחנות. המוצרים המוגמרים נמכרו למדינה הסלובקית.

ש. האם הפועלים שעבדו שם קיבלו שכר עבודה?
ת. הם קיבלו כלכלה ולבוש עד כמה שהיה נחוץ.

ש. **האם הוטל על היהודים בסלובקיה מס מיוחד?**

ת. לידי מרכז היהודים עבר רכוש כל הארגונים היהודיים אשר פורקו. והואיל ותקציבו היה גבוה, הוטל על היהודים היטל גביה של 20% אשר נגבה על יד מרכז היהודים.

ש. ד"ר אבלס, מתי התחילה מה שנקרא "דיסלוקציה" של יהודי ברטיסלבה?

ת. **הדיסלוקציה של יהודי ברטיסלבה, הרחקת היהודים מברטיסלבה**, התקיימה בסיסמה של ברטיסלבה להיות מפונה מיהודים בסוף 1941.

ש. מה קרה אז ליהודים אלה? לאן הם הועברו?

ת. 40% - 50% מהיהודים בברטיסלבה הועברו למרכזי דיסלוקציה רחוקים. מותר היה להם להביא אתם רק לבוש ולבנים חיוניים ביותר. ואלה היו הקרבנות הראשונים של הגירושם שלאחר מכן. דירותיהם ומטלטליהם הוחרמו, כמובן לטובת המדינה הסלובקית.

ש. ד"ר אבלס, **האם בברטיסלבה ראית את אדולף אייכמן?**

ת. כמה חודשים לפני ראשית הגירוש נקראתי למשרד הסטרוסטה, זקן היהודים, שרצ'ין בלויתו היה מזכירו ארנפלד, והיה שם אייכמן וויסליצני. כולם עמדו וכבר בכניסתי הבחנתי באווירה קשה ביותר.

ש. אולי תתאר לבית המשפט במלים שלך את אשר קרה שם.
ת. שרצ'ין, אשר לא היה מעשן, הניח קופסת סיגריות על השולחן באופן בולט כדי לכבד את האורחים, ואייכמן נזף בו בגסות "הסר את הדברים האלה!".

ש. מה היתה תגובתו של הסטרוסטה?
ח. הסטרוסטה, זקן היהודים, הסיר מיד את הסיגריות, ואייכמן פנה אלי בטרוניה על כי אני מוציא כסף רב מדי על הסיוע הסוציאלי. כפי הנראה היה בידי דיווח של ויסליצני. בראש וראשונה עלי להסביר כאן כי מלבד מחנות העבודה היו קיימים גם מרכזי עבודה, כי כל יהודי בן הגילים 16-60 שנה חייב היה לעבוד.
על יהודים אלה היה לנסוע באוטובוסים למקומות עבודה, ולהביא עמיהם כלי עבודה, אותם היה עליהם לקנות, ומשפחותיהם נשארו בבתיים ללא כל פרנסה. למטרת הסיוע להם חלקתי מתקציב הסיוע תמיכות למשפחות האלה.

ש. האם כל זה הסברת לנאשם?
ת. הסברתי זאת בדיוק לאייכמן הוא שאל את ויסליצני: האם הדבר הזה אפשרי בכלל? ויסליצני ענה, כי זה הוא הסדר ארעי. עניתי כי הסדר ארעי זה אמנם נמשך כבר כמה חודשים. אייכמן הביע את מורת רוחו, משום כך שמר לי לאחר מכן ויסליצני טינה.

ש. האם באותו יום הייתה עוד שיחה בינך ובין אייכמן?
ת. צוינו אחרי כן לנסוע לבנין אחר של U.J. לשם כבר נסעו קודם לכן שני קציני ס"ס. בהגיעי לשם שמעתי שאייכמן וויסליצני נמצאים בלשכה הסטטיסטית ולמדו מזה מן את העניינים.

אב בית-הדין: הלשכה הסטטיסטית של אוז'ה?
ת. כן. על אוז'ה היה להכליל ברישום את כל היהודים מבחינה סטטיסטית.

מר בך : אולי תספר בקיצור לבית המשפט מה היתה השיחה שהתקיימה לאחר מכן?
ת. שוב נקראתי לאייכמן, והוא השתומם שהמשרד הארץ ישראלי, ויצ"ו והיצ"ם עודם פועלים. אייכמן אמר: בן אדם, האינך יודע כי מלחמה עתה? הסברתי כי ארץ ישראל היא במנדט בריטי ואינה שייכת לאנגליה. על כך ענה אייכמן: אתה שוב מפטפט. הואציווה להפסיק את פעולת המשרד הארץ ישראלי.
המשרד הארץ הישראלי, ויצ"ו והיצ"ם היו בתחום פעולתי. אני הסברתי כי ויצ"ו והיצ"ם הם ארגונים אמריקניים והגירה עודנה אפשרית. בעקבות זה התיר את המשך פעולתם.

ש. זה היה כמובן לפני כניסת אמריקה למלחמה? ת. כן.

ש. ד"ר אבלס, מתי בפעם הראשונה נודע לכם על דבר התוכנית לגרש את יהודי סלובקיה מחוץ לגבולות המדינה?

ת. במארס 1942 צווה כל הגוף המייעץ להופיע באולם הישיבות. שם הופיע מורבק, ראש ה-u.u., וויסליצני. ויסליצני נשא נאום ואמר כי הואיל וכל מאמציו לרכז את היהודים במחנות העבודה ולשלבם בתהליכי עבודה יצרנית נכשלו, הוחלט על גירוש היהודים.

ש. מתי למעשה התחילו הגירושים? ת. בסוף מארס 1942.
אב בית-הדין: מתי אתה אומר היה הנאום הזה של ויסליצני? באיזה חודש?

ת. הנאום היה בתחילת מארס, וכעבור זמן קצר החל הגירוש. נשלחו תחילה נשים רווקות וגברים בין הגילים 16-40. ויסליצני אמר כי על הגברים האלה ועל הרווקות להכין מקומות למשפחות שתובאנה בעקבותיהם ושהמשפחות תהיינה יחד.

מר בך: באיזו דרך גורשו האנשים? כמה בכל משלוח? באיזה תחבורה הם גורשו?
ת. ברכבת. הם הובאו לזמברדון בגבול הפולני על ידי אנשי הפ"ס ומשמר הלינקה, ושם קיבלו אותם בידיהם אנשי הס"ס.

ש. באיזה רכבות שולחו וכמה בכל רכבת? ת. **בכל רכבת גורשו כרגיל 1,000 איש.**
אב בית-הדין: איזה מין קרונות היו אלה?
ת. **הנוסחה היתה: 4 סוסים, 40 איש,** היו אלה קרונות מטען רגילים סגורים, הם נחסמו בשרשרות, היו אטומים, חלונות סגורים, האנשים נסגרו שם ללא מזון וללא מים.

מר בך: היה כתוב שם 4 סוסים - 40 איש, האם ידוע לך כמה הוכנסו למעשה לכל קרון?
ת. היה זה בהתאם להשלמת כל משלוח ומשלוח, **אך לפחות 60 - 70 איש היו בקרון אחד.**

ש. האם נציגי מרכז היהודים קיבלו את רשימות היהודים המגורשים? ת. כן.

ש. כך שלמעשה במרכז היהודים הייתה לכם סטטיסטיקה מדוייקת על מספר היהודים המגורשים? ת. כן.

ש. איך למעשה רוכזו היהודים לפני השילוח? **באיזה מחנות?**
ת. **לנערות** היה זה **מחנה פופרד** בסלובקיה המזרחית, **לגברים -ז'לינה.** לאנשי ברטיסלבה היה מחנה **פטרונקה, ובסירי** היה מחנה כללי. אולם לאחר שלא הספיקו ארבעה מחנות אלה להכיל את כל הנועדים לשילוח, יש ואורגנו שילוחים ישירות ממניטרה, ממיקלובצי ועוד מקומות.

ש. **האם ויסליצני היה נוכח בכמה רכבות?**
ת. עד כמה שזה היה רק באפשרותו של אדם להיות נוכח בכל שילוח, היה ויסליצני נוכח כל פעם והיה מופיע בעצמו. אך מכל מקום היו בכל מחנה ובכל נקודת שילוח מאנשי סודו, ס"ס שארפירר, ובמחנה ז'לינה גם קציני ס"ס.

ש. ד"ר אבלס, מתי אתה נעצרת בפעם הראשונה ובאיזה מקום?
ת. לאחר שהגיעו הידיעות הראשונות למרכז היהודי, כי הנערות במחנה פופרד סובלות מחסור, קור וחרפת רעב, הוטל עלי על ידי המרכז היהודי לגשת למחנה זה ולנסות לעזור במידת האפשר. לפני צאתי למחנה, לפני הגיעי לשם עם ד"ר גולדברגר ועם זנף, התקשרתי טלפונית עם הנהלת המחנה וביקשתי היתר כניסה אליו.

ש. מי ציווה בכל זאת על מאסרך?
ת. ניגשתי אל השארפירר סלבק ומפקד המשמר פטריק. הם שמעו את תלונותי והתירו לי לשלוח שמיכות ומזון למחנה. הם אמרו לי שירשו לנציגי להיכנס בכל עת למחנה זה, שיתנו להם היתרים מיוחדים, וכי לי יתנו היתר כללי, אלא שביקשו שאני אעבד תזכיר בנידון זה, שעליו נוכל לבוא על החתום גם הם וגם אנו.

אב בית-הדין: זאת אומרת שקיבלת רשות לבקר במחנה?
מר בך: אולי תענה על השאלה: מי ציווה על מעצרך ומה הייתה הסיבה?

ת. ניגשתי העירה לכתיבת התזכיר. כשחזרתי למחנה, היה שם ויסליצני, הוא צעק עלי: לרגל את המחנה באת, אתה מושם במעצר. אמרתי: הרי נמסרה על כך ידיעה מראש על ידי מרכז היהודים. אמר: אם יתברר שהייתה על כך מראש ידיעה למרכז היהודים, תשחרר, אלא שהעניין לא נתברר מעולם.

ש. האם גם שני חבריך נעצרו יחד אתך?
ת. אנחנו נעצרנו שלושתנו. על גולדברגר עוד טפלו אשמה שהוא נכנס למחנה תוך קריאת "הייל היטלר", ועל כן ספג מכות קשות; זנף שוחרר לאחר מכן. גולדברגר ואני צורפנו למשלוח הנערות. במחנה ז'לינה ירדנו שנינו להצטרף למחנה הגברים. הנערות המשיכו בדרכן לפולין.

ש. מה היה גורלו של גולדברגר?
ת. בז'לינה מיד צורפנו לשילוחים. אני עוד נשארתי, גולדברגר צורף לשילוח ועד היום הזה לא שמעתי עליו דבר.

ש. מה גרם לכך שאתה ניצלת?
ת. אשתי הפעילה אז את כל הגורמים האפשריים וניגשה אל כל החוגים והלשכות הסלובקיים הידועים לה, כדי להשיג את שחרורי, אולם הכל אמרו לה: אבלס - זהו עניין של הגרמנים, אין זה ענייננו. בסופו של דבר מצאה היא פולקסדוויטשה אחד אשר כפו הייתה פתוחה והיא נתנה לו סכום ניכר והוא שכנע את ויסליצני. בסופו של דבר שוחררתי ארעית ונאמר כי שילוחי יגיע רק עם שילוח המשפחות.

ש. ד"ר אבלס, מאותו שלב, מאותה תקופה, ידעתם איזה גורל צפוי ליהודים המגורשים לפולין? ת. לא, זאת לא ידענו אז עדיין.

ש. תאר בבקשה לבית המשפט את התנאים באותו מחנה ז'לינה.

ת. בהשוואה לפופרד היה מחנה ז'לינה ממש גיהנום. היהודים במחנה ספגו מכות כל הזמן וגם זכו לעינויים בנוסח ימי הביניים, ואני בתוכם.

ש. גם אתה הוכית? ת. כן.
אב בית-הדין: מי ניהל את המחנה הזה?
ת. הסלובקי מוטניאנסקי ושרפירר גרמני אחד, אבל היו שם גם קציני ס"ס.

מר בך: הייתה לך פעם שיחה עם קצין ס"ס שזכורה לך?
ת. אני הייתי בתא, קשה לקרוא לזה בשם תא, היה זה אולי יותר מלונת כלבים, ושם היו מתעללים בי ובנו. יום אחד הופיע איש ס"ס אחד ושאל אותי: "בעצם, מדוע אתה עציר כאן?" אמרתי לו: "אינני יודע". אמר לי: "לא יהיה לך עוד הרבה זמן להרהר בכך".

ש. סיפרת על ההתערבות של אשתך והמצב של ויסליצני ולבסוף חזרת לברטיסלבה?
ת. כן. שוחררתי על ידי ויסליצני וקיבלתי פקודה להתייצב מיד בבנין הגסטאפו אצל ויסליצני, אשר הקביל את פני בשלושה משפטים: "אתה מודח מתפקידך, מכל תפקידך במרכז היהודים. אני שחררתי אותך כדי שלא יחשבו שמתוך נקמה אישית אני רודף אותך. לך והודית לאשתך על כך."

ש. על אף פיטוריך מעבודתך הרשמית, האם המשכת בפעילות במסגרת המוסדות היהודיים?

ת. לא היו לי תעודות ועלול הייתי, כמובן, להיסחף בגל השילוחים הבא. כך, שבמשך חודשים הסתרתתי עם משפחתי ביער ובמחבואים אחרים עד אשר תעשיין סלובקי בשם לצקו מינה אותי ליועצו הכספי. וכך זכיתי לתעודה. היה זה, כמובן, רק דבר מן הפנים אל החוץ, למעשה עסקתי בענינים יהודיים.

ש. באיזה מסגרת פעלת ועסקת בענינים היהודיים?

ת. ליד המרכז היהודי הייתה קבוצת גברים. אולי אני טועה בתיאורי זה כי בראש הקבוצה עמדה אישה, **מרת גיזלה פליישמן**. קבוצה זו היוותה למעשה את **ממשלת הצללים היהודית** אשר עסקה בניסיונות להציל יהודים מהמחנות הפולניים, להבריחם נגד סלובקיה להונגריה, ובכלל למנוע שילוחים.

ש. הזכרת כבר את גיזלה פליישמן. מי היו **המנהיגים העיקריים** של אותה ממשלת-צללים זו? ת. המשתתפים העיקריים האחרים היו בראש וראשונה **הרב וייסמנדל** אשר אהבת ישראל וחכמת ישראל עמדה לו בהנהגת הפעולה הזאת.

ש. אולי יש חשיבות מיוחדת לכך, אולי תזכיר את שמותיהם של שאר המנהיגים. ת. מאלה אשר אינם אתנו בחיים: הרב פרידר, וילהלם פירסט וד"ר קובץ; מאלה אשר עודם חיים: ד"ר וינטרשטיין, ד"ר אוסקר נוימן, אנדרה שטיינר ואנוכי. מקווה שלא שכחתי איש.

ש. הזכרת כבר את ענין הבריחה להונגריה. האם למעשה התקיימה בריחה כזאת בקנה-מידה רציני?

ת. נמלטו אלפים אחדים מיהודי סלובקיה, אלפים רבים מיהודי פולניה נמלטו דרך סלובקיה להונגריה, וכן מולטו ילדים סלובקיים להונגריה ושם אומצו וקיבלו מעמד חוקי באמצעותם ובעזרתם של יהודי הונגריה, אף על פי שהוריהם נמצאו עדיין בסלובקיה. המדובר בערך במאתיים ילדים.

ש. ד"ר אבלס, **באיזה כיוונים ניסיתם להשפיע על מנת להציל את יהדות סלובקיה?** על איזה מוסדות וגורמים ניסיתם להשפיע?

ת. הונגריה הייתה הקרובה ביותר. גב' פליישמן ואני - ואחר כך רק אני - נסענו פעמים אחדות להונגריה לבוא שם במגע ולבקש עזרה וסעד. כן מצאנו קשר אל השליח של האפיפיור, הנונציוס, ובאמצעות האפיפיור הייתה התערבות אצל ראש המדינה לובקיה, הכומר טיסו.

מיניסטר החינוך סיווג, תוך סיכון בטחונו האישי, קיבל מפעם לפעם בכל שבוע לראיון אצלו את **הרב פרידר** ובחשאי הודיע לו מראש על הצעדים שעמדו לנקוט בהם נגד היהודים. כן נשא דברו לטובת היהודים במועצת המיניסטרים. כן מצאנו דרכים אל הכמורה.

ש. ד"ר אבלס, אתה הזכרת את הקשר שלך עם יהדות הונגריה. עם מי במיוחד בהונגריה אתה קיימת את המגע?

ת. המגע הישיר היה לפיליפ פון-פריידיגר, נשיא לשכת החרדים. כפי שידוע, לחרדים ולציונים הייתה יתר-הבנה מאשר לניאולוגים ההונגריים המתבוללים.

ש. יש לי שאלה אחרת אליך, באותו הקשר. **האם נעשה ניסיון להשפיע על ויסליצני בדרך מתן כספים לויסליצני, על מנת שיימנע מגירוש נוסף של יהודים?**

ת. **הרב וייסמנדל, באמצעות פקיד אוז'ה** אשר נהנה מאמונו המיוחד של ויסליצני, הציע לויסליצני כסף תמורת הפסקת הגירושים. ויסליצני הסכים לכך וקיבל 40,000 - 50,000 דולר כמתת ראשונה, ולאחר מכן אישר ויסליצני בתהליך רק את דבר קבלת 20,000 דולר.

אב בית-הדין: אמרת 40,000 - 50,000 דולר? ת. כן.
מר בך: כמה יהודים גורשו בשנת ב-1942? ת. בערך 60 - 65 אלף יהודים גורשו בגירושים הראשונים.

ש. האם ידוע לך על גירוש מיוחד ביום הכיפורים?
ת. על פי התערבויותינו השונות, בעזרת ויסליצני ובעזרת פקיד בכיר אחד, הופסקו אז הגירושים והייתה עד הסתיו הפוגה. אולם ויסליצני הודיע לנו כי עמד תחת לחץ מצדדים שונים ובעיקר מצד המהנדס קמרזין להמשיך בגירושים, וכך עוד נשלחו אחרי הסתיו שנים - שלושה משלוחים.

ש. אתם הייתם מקבלים לפעמים דואר מהמגורשים לפולין?
ת. הדואר היה מגיע בבת-אחת, כמה מאות גלויות, אשר הגיעו לחלוקה על-ידי אוז'ה. הן באו מאתרי הגירוש אושביץ, בירקנאו, מיידנק ומיתר מקומות הגירוש, אופלו, סוביבור ואחרים.

ש. ומה נאמר בגלויות? ת. תמיד היה כתוב בהן אותו הנוסח "אנו עובדים, שלומנו טוב".

ש. אתה אישית קיבלת גלויות כאלה?
ת. לידי ממש הגיעו גלויות של ד"ר לוסטיג, זה היה רופא אשר גורש עם משלוחי הרווקים, ואחר כך מד"ר אדוארד בלומנקרנץ. שניהם לא חזרו.

ש. אתה זוכר שבשנת 1942 ראית בעיתון "גרנצפורטה" כתבה של העיתונאי פיאלה על תנאי החיים של היהודים המגורשים?

ת. האדון פיאלה פירסם כתבה מאושביץ ומסר ששוחח שם אישית עם כמה מהמגורשים. הוא נקט בשמות, אותם אפשר היה לזהות, וטען כי שלומם טוב. הוא אף פירסם תצלום של נערות בלבוש לבן יפה, ואף נערות אלה אפשר היה לזהות.

ש. מתי למעשה נודע לכם בפעם הראשונה על הליכי ההשמדה במחנות ההשמדה בפולין?

ת. באו אלינו סוחרים גרמנים וסלובקים, אשר סחרו עם פולין, וסיפרו לנו על הזוועות במחנות. אף הביאו מכתבים והיו נכונים להעביר לשם תכשיטים, זהב וחפצים אחרים. קבלתם בחלקה אושרה, וחלקם הוחזרו כי מקבליהם נספו. הם סיפרו על הרעב הנורא ועל כך כי עזירי המחנות נאלצים למכור חפציהם האחרונים לפולנים תמורת מזונות.

ש. התוכל לומר לבית המשפט מה הייתה התכנית שנקראה "אירופה פלאן"?
ת. חלקם של עזירי המחנות הובלו לעבר המזרח ולא נודע עוד על עקבותיהם. במשא ומתן עם ויסליצני ניסו הרב וייסמנדל והנריק שטנדל (?) להציע לויסליצני להפסיק את הגירושים מכל אירופה תמורת סכום עצום.
ויסליצני נסע לגרמניה וחזר עם התשובה כי קיימת אפשרות כזאת, מלבד פולין, כי יהדות פולין אבודה. הוא נקב בסכום של שנים-שלושה מיליוני דולארים בתשלומים חודשיים, לא במזומנים, אלא בסחורות.

מר בך: אמרת קודם, שהצלחתם להעביר מספר מאות ילדים להונגריה בזמן גירוש היהודים מסלובקיה. מה היה גורל הילדים האלה כאשר ב-1944 התחילו הגירושים מהונגריה?
ת. כאשר החל הגירוש מהונגריה שולחו בתחילה יהודים מחוסרי נתינות. קל היה להכליל ילדים אלה במשלוחים, כי כולם היו רשומים. הוריהם עוד היו בסלובקיה והיו מוכנים לגייס כל

דבר למען החזרתם. שרר אז שקט יחסי לגבי אנשים בעלי תעודות חסות. אולם כל ההתערבויות לא הועילו, כי, כפי שנאמר, היו צריכים לגרש יהודים אלה לפי פקודות הגרמנים.

ש. אתה אישית טיפלת בכך? ת. כן, עם משרד החוץ הסלובקי.

ש. ושם נאמר שהדבר נעשה בהשפעת הגרמנים? ת. זאת ידענו גם קודם.

ש. תאמר, בבקשה, לבית המשפט מה היה גורל היהודים כאשר פרץ בקיץ 1944 המרד הסלובקי.

ת. באוגוסט 1944 החל מרד של האוכלוסייה הסלובקית. כתוצאה מכך הוחל בכיבוש על-ידי הצבא הגרמני ובעקבותיו ה"ס. כל תעודות החסות בוטלו והחל מצוד פראי על יהודים. כל מחנה וישניה ורבים מצעירינו הצטרפו אל המרד ולחמו בהרים בגרמנים. המרד דוכא, היהודים אשר נמצאו בהרים נהרגו במקום, כך שכמעט לא נותר בחיים איש מבין אנשי וישניה.

ש. ידוע לך כמה מהאנשים אשר השתתפו אז במרד נספו?
ת. זאת לא אוכל עוד לומר עכשיו. היה זה מספר גדול. אני יודע זאת, כי רשימת החללים הייתה בידי לעתים חוזרות ונשנות.

ש. ד"ר אבלס, מה קרה לנשים וילידים של אלה שנספו במרד? ת. אלה שנמצאו בהרים נקטלו מיד.

ש. מה קרה למרכז היהודים אז?
ת. מרכז היהודים פורק כמובן מיד וכל היהודים, פרט לגברת גיזי פליישמן ולד"ר קובץ, הסתתרו. שני אלה נשארו בתפקידיהם כדי לדאוג לכלכלה בהיעדר הגרמנים.

ש. מה קרה אז למחנה סרד?
ת. לפני המרד פורק המחנה סרד. אחרי דיכוי הוא כונן כמחנה ריכוז, והיה זה מחנה צבא לפני הגירוש.

ש. מי היה ממונה על מחנה ריכוז זה כאשר הפך למחנה ריכוז?
ת. שמות המפקדים הראשונים אינם ידועים לי או אינם זכורים לי עוד. לאחר מכן היה האופשטורמפירר אלויס ברונר.

ש. מה קרה אתך?
ת. יחד עם 22 איש התחבאתי במרתף עד ליום ה-1 בינואר 1945, עת נתגלינו על-ידי הלשנה. 8 - 10 אנשי ס"ס גרמניים חדרו אל המרתף עם נשקם השלוף והחלו כמובן מיד בהתעללויות. הובאנו למחנה מעבר שהיה במרכז האוזה. עד שהועברנו כעבור ימים מספר למחנה סרד.

ש. מתי נפגשת לראשונה עם אלויס ברונר?
ת. בברונר פגשתי בברטיסלבה עוד במחנה מעבר. הצעתי לו אז הצעה להרשות או להותיר תמורת כמה מיליוני פרנקים שוויצריים את השארית הזעומה בסלובקיה. אמרתי לו כי ממילא נמצאים עוד מעטים בסלובקיה, והם עייפו מאירופה (sie sind Europa-muede).

ש. האם הוא הציג את עצמו בשם ברונר?

ת. הוא אמר אז, שמי מילר. אבל הרי הכרתי אותו. הוא ענה לי: זה מוצא חן בעיני הביטוי "עייפים מאירופה". זה מונח יפה. אתה תובא לשוויץ.

ש. האם באותו מעמד רצה לדעת ממך עובדות מסוימות?
ת. הוא רצה לדעת את כתובתו של ד"ר קובץ' שבינתיים התחבא. אמר לי: תמסור את כתובתו של קובץ' זה, תשחרר מיד. כמו כן רצה שאמסור לידי את התעודה שקיבלתי מהאופטשטורמפירר גריסון, שבעזרתה יכולתי לנוע, כדי להשיג סחורות בשביל חיל המצב הגרמני.

אב בית-הדין: בשביל הצבא? ת. בשביל הוופן-ס"ס.

מר בך: אולי תסביר לבית המשפט מה היה כאשר גריסון בא אליך, באיזו נסיבות ובשביל מה היית צריך להשיג את הסחורות האלה?
ת. אז כבר התנהל המשא ומתן בהונגריה בדבר הפסקת השילוחים תמורת משלוחים של סחורות. הופיעו לעתים אצלנו קסטנר וגריסון, אשר היה מעוזריו של בכר וכנראה אדם בעל רצון טוב, והם ביקשו את עזרתנו. כמובן שהשתדלנו, אולם לא היו תוצאו גדולות להשתדלותנו זו.

ש. מגריסון קיבלת בזמנו את התעודה הזאת לנוע חופשי?
ת. גריסון ערך רשימת אנשים שלא עמדו לצאת לעבודה. הוא שאל לשמות האנשים הרוצים להיכלל ברשימה כזאת. הוא נסע לבודפשט ומן ה"זונדרשטאבאוסטן", המטה המיוחד למזרח של הוופן-ס"ס, השיג הרבה תעודות כאלה.

אב בית-הדין: מתי קיבלת את התעודה הזאת?
ת. בערך בשנת 1944. על כל פנים, לפני תחילת המרד הסלובקי, שאז עוד יכולנו לנוע לעזר איכשהו.

מר בך: האם ברונר ביקש ממך שתמסור לו את התעודה הזאת? ת. כן.

ש. האם מסרת לו את התעודה?
ת. לא. היה ברור שהוא דורש תעודה זאת בכוונה להזיק לגריסון או למישהו אחר.

ש. האם ברונר דיבר אתך גם על כך שתמורת תשלום סכום כסף אפשר להפסיק את הגירושים מסרד?
ש. האם ברונר דיבר אתך גם על כך שתמורת תשלום סכום כסף אפשר להפסיק את הגירושים מסרד?

ת. הוא אמר לי: הלא אי אפשר להאמין לכם ליהודים, אינכם דוברים מלת אמת אחת, אולם בסרד עוד נוסף לשוחח על כך. תופיע אצלי מיד בהגיעך לסרד.

ש. האם ידוע לך דבר מה על הבטחת ברונר לאיש הצלב האדום דינ (Dunand) בדבר יהודים בעלי נתינות זרה במרינקה?

ת. היו הרבה יהודים בעלי דרכוני חוץ, אשר הייתה להם עד אז כמובן מידה מסוימת של חסות בזכות דרכוני חוץ אלה. היו אלה דרכונים של מדינות דרום-אמריקה, גם דרכוני טובה וחסד.

כאשר הגיע דינ, איש הוועדה הבינלאומית של הצלב האדום מז'נבה, פנה אל ברונר בבקשה להתיר את היציאה לחוץ לארץ לנושאי דרכונים אלה. ברונר נענה כאילו לבקשה זו, אך התנה שתחילה ירוכזו כל האנשים האלה במקום אחד, כדי לאפשר את העלתם על הרכבת שתיסע

ותוציאם. אנשים אלה, אשר עד אז היו ברובם חיים במחבוא, יצאו אפילו מן המחותרת ורוכזו במרינקה, ומשם שולחו כולם במרוכז לאושביץ, ומהם לא חזר עוד אף אחד.

ש. ד"ר אבלס, אתה ומשפחתך הובאתם לסרד?

ת. אני הגעתי עם אמי הישישה, עם אשתי ועם שני הילדים הקטנים לסרד. נגשתי מיד למחנה וביקשתי להתייצב לפני ברונר, אולם הוא סירב לקבלני.

ש. התוכל לומר לבית המשפט מה קרה לאמרך?

ת. לפני השילוחים הייתה במחנה סרד נערכת הברירה על-ידי ברונר אישית, כשבדו מטה קנה אדום. לצד אחד היה מפריד את הנשים והגברים הכשירים לעבודה, מצד שני את הבלתי כשירים, את הישישים והילדים והנשים.

בניגוד לישישים וישישות אחרים העביר ברונר את אמי הישישה לקבוצת הכשירים לעבודה. כאשר אמרה לו היא ואמרה לו אשתי, אני אמו הישישה של אבלס, אמר ברונר: "אילו היית אפילו אמו של קיסר סין, לא היית נמלטת משילוח זה ולא היית מגיעה לטרזין". כך שאמי שולחה לא לטרזין כי אם לרבנסבריק, ושם נפטרה כעבור זמן לא רב.

ש. בת כמה הייתה אמך? ת. בת 78.

ש. אתה אישית היית נוכח כאשר הייתה השיחה הזאת? ת. אני ראיתי זאת מרחוק.

ש. האם ידוע לך מה קרה לגיזי פליישמן אז ב-1944?

ת. גיזי פליישמן צורפה למשלוח אשר יצא לאושביץ. שמענו מפי אנשים שחזרו חיים לאחר המלחמה משם, כי מיד עם הגיע רכבת המשלוח לאושביץ קראו בשמה של גיזי פליישמן. היא התייצבה, פנתה אל האנשים ובירכה את חבריה: שלום לכם ילדים (Lebt wohl, juedische Kinder) ולא נודע עליה עוד דבר.

ש.מה קרה לרב וייסמנדל?

ת. הרב וייסמנדל שולח יחד עם אשתו ועם שמונת ילדיו. האנשים אשר נמצאו אתו בקרון הרכבת שידלוהו שיקפוץ ויציל את חייו. לבסוף, הסכים לשידולים אלה בתנאי שיתנו לו גם את הצעיר שבילדיו. בתנאי זה קפץ מן הרכבת, אולם האנשים שבקרון ידעו שהילד יכביד עליו ולא נתנו לו את הילד מהקרון.

הוא הצליח להימלט לברטיסלבה, ומשם במשלוח של יהודים נחבאים, שאורגן על ידי קסטנר אל ארץ שווייץ, יצא בליווי אנשי ס"ס.

ש. מה קרה, למעשה, לך ולילדיך?

ת. אשתי ובתי הקטנה שולחו לטרזין. אני ובני בן ה-41 שולחנו למחנה ריכוז זקסנהאוזן, ואחר כך - לברלין, ליכטרדה, שהיא שלוחה של מחנה זקסנהאוזן. שולחנו כ-200 יהודים. בלי תאי גאזים, פשוט מעבודה בפרך מתו לנו 200 איש. מתוך שילוח של 400 איש נותרו בחיים 200 בלבד.

ש. ידוע לך כמה יהודים גורשו עוד מסלובקיה בשנת 1944?

ת. אינני יודע, אבל סבורני כי כ-10,000 יהודים. מר בך: תודה רבה.

אב בית-הדין: אתה שוחררת ממחנה זקסנהאוזן? ת. אני ניצלתי ממחנה זקסנהאוזן.

אב בית-הדין: ד"ר סרבציוס, יש לאדוני שאלות לעד זה? ד"ר סרבציוס: לא, אין שאלה בפי אל העד הזה.

השופט רוה: ד"ר אבלס, אינני יודע אם הבנתי נכון כאשר בתחילת עדותך דיברת על דיסלוקציה של יהדות סלובקיה, למה התכוונת?
ת. דיסלוקציה, העתקה ממקומם, הייתה פעולה אשר בוצעה עוד לפני השילוחים בסיסמה של: טיהור ברטיסלבה מיהודיה. היהודים שולחו או נעקרו בכיוון לערי השדה.

ש. כמה יהודים הועברו בצורה כזאת לערי השדה?
ש. מתוך כ-20,000 יהודים הועברו כ-7,000-8,000 יהודים.
ש. ואחר כך הגירושים חלו גם על היהודים שהועברו לפני כן, בצורה כזאת, לערי השדה?
ת. אלה נלכדו באופן קל ביותר במצוד השילוח, שהרי לא זכו לכל מחסה או מחבוא שהוא.

ש. למה אתה מתכוון בזה שלא היה להם כל מחסה?
ת. היהודים שהיה להם היתר עבודה הייתה בידיהם הגנה מסוימת בפני השילוח. אולם היהודים שנעקרו מערי השדה, ברור שלא הייתה להם עוד אפשרות לעבוד, כי פוטרו מעבודתם, לא היה להם עוד היתר עבודה.

ש. ויסליצני היה האיש שיזם את הדיסלוקציה הזאת?
ת. זאת אינני יודע, מכל מקום, קרה הדבר בשעה שויסליצני היה בתפקידו.

ש. והוא ביצע את זה? ת. כן.
ש. סיפרת על שיחה עם קצין ס"ס שאמר לך כי לא יהיה לך זמן לחשוב על זה. מה הבנת? למה הוא התכוון? ת. הבנתי כי יהרגו אותי.

ש. זאת אומרת, לא הבנת, שזה קשור עם טרנספורט, עם גירושים? ת. כן.
ש. זה הבנת? ת. הבנתי כי או בו במקום, כי לא היה חסר הרבה לך, או על ידי שילוח.

ש. סיפרת על ההצעה הזאת - אינני יודע אם אפשר לקרוא לזה הצעה - של 2-3 מיליון דולר שויסליצני סיפר על זה. נכון? ת. כן.
ש. האם אתם התייחסתם לזה ברצינות? ת. כן.

ש. עשיתם משהו בקשר לכך?
ת. קריאות עזרה הפנינו לכל העולם כולו. כאשר חזרו שני העדים היהודים הראשונים מאושיץ. היו אלה שני בחורים סלובקיים שברחו, וסיפרו לנו על גז וכלבים, הפנינו קריאותינו לכל העולם, בעיקר הרב וייסמנדל, וקריאות אלה הגיעו לתעודתן.

ש. מסרתם גם על ההצעה הקונקרטית הזאת של 2-3 מיליון דולר? גם על זה מסרתם?
ת. כן.

ש. למי? באיזה צורה?
ת. מסרנו בדינים וחשבונות לקושטא, שם ישב חיים ברלס ומנדל בדר; מסרנו דו"חות לשווייץ ששם היה נתן שווייג איש סודנו אשר העביר את הדברים לסלי מאיר ומשם הגיעו הדברים אף ללונדון.

ש. קיבלתם תשובות?
ת. אנו קיבלנו תמיכות כל הזמן, שהרי אחרת לא היינו יכולים להמשיך אפילו בעבודתנו זאת. קיבלנו תמיכות משווייץ וקיבלנו תמיכות מקושטא.

ש. אבל אני שואל על ההצעה הספציפית הזאת של ויסליצני בקשר ל-2 או 3 מיליון דולר-
האם בקשר לכך קיבלתם תשובה? ת. לא.

ש. ויסליצני עוד שאל על כך?

ת. ויסליצני הועבר אחר כך ליוון, אך היה מבקר לעתים קרובות בברטיסלבה. שם היה
בטיפול עיניו ושם הייתה לו גם ארוסה. הוא היה נפגש עם נציגינו, עם גב' פליישמן, והיו
מדברים על הנושא לעתים קרובות. היינו מצביעים על כך שאין זה עניין קל שאפשר במהירות
רבה לעשותו ויש לשאת ולתת.

ש. ובכל השיחות הללו היה לכם הרושם שזה רציני? ת. על זאת קשה לי לענות.

ש. מדוע? לא השתתפת בזה? מדוע אינך יכול לענות?

ת. הרב וייסמנדל היה איש שהיה תמיד עוסק בסכומים גדולים והוא רצה להבריק
בסכומים כאלה. אני עצמי אינני יכול לומר שנשאתי בלבי תקווה רבה.

ש. מה הייתה גישתך האישית לדבר הזה? ת. אני רוצה לומר שדעתי בעניין זה לא הייתה
חשובה כלל וכלל.

ש. אבל מה הייתה הדעה שלך אז? ת. אף פעם לא הייתי בעל תקוות בעניין זה, אופטימיסט.

השופט הלוי: האם זה היה רעיון של הרב וייסמנדל או של ויסליצני?

ת. היה זה ללא ספק רעיונו של הרב וייסמנדל.

ש. אם הבנתי אותך נכון, הרי אמרת קודם כאילו ניתן לויסליצני סכום של 40-50 אלף דולר
ואחר כך חזר ויסליצני מברלין עם רעיון של פתרון שחרור יהודי אירופה.

ת. הרבה יותר מוקדם מסרנו את ה-40 או 50 אלף הדולר. זו הייתה ההקדמה. 40-50 אלף
דולר אלה היו הרי מיועדים להפסקת הגירושים בסלובקיה.

ש. האם אתה בטוח שלמעשה קיבל ויסליצני יותר מ-20,000 דולר, כפי שהוא מודה שקיבל?
ת. הסכום הזה היה על הוכברג - שכבר הוזכר - למסור לידי ויסליצני. הוכברג הוצא בעת
המרד להורג על ידי פרטיזנים כבוגד יהודי. לא אוכל לקבוע אם שיקר הוכברג או ויסליצני.

ש. אתה גם אמרת כי שוחררת אחרי שאשתך נתנה שוחד, למעשה, לפולקסדויטשה אחד
בשביל ויסליצני.

ת. אף זאת לא אוכל לקבוע. איני יודע מה קרה את 30,000 הכתרים. זה הסכום שהיה אז.
אינני יודע מה קרה אותם. אולם, הייתה זאת הפתיחה למבצעים מאוחרים יותר, ועל ידי כך
ראתה קבוצתנו, כי גם עם הגרמנים אפשר לפעול תמורת כסף.

ש. כמה זה היה שווה 30,000 כתר אז?

ת. לא היה זה סכום גדול, היה זה אז קרוב לאלף דולר בשער השחור.

ש. אתה משוכנע שהסכום הזה הגיע לידי ויסליצני? ת. על כך לא אוכל להשיב, איני יודע.

ש. העדות שלך מראה שבהתחלה האמנת לויסליצני, תיארת אותו בתור איש סימפטי, פחות
או יותר, ואחר כך הוא התגלה כבלתי-הגון, לפי עדותך. האם זה נכון?

ת. איני יודע אם הבינותי נכון את השאלה.

ש. קודם אתה תיארת את ויסליצני כאיש שעשה טובות ליהודים, אבל אחר כך הוא היה
אכזרי כלפיך וכלפי יהודים אחרים.

ת. אינני חושב כי אמרתי שהיה בעל רצון טוב. הוא התנהג באופן הוגן, באופן אדיב. כשבאתי ללשכתו הוא הביא כסא ובקשני לשבת.

ש. לא זאת השאלה.

ת. קשה להבין זאת למי שלא הכיר קצינים אלה. על כל פנים, שונו היחסים ביני ובין ויסליצני אחרי אותה נזיפה אותה נתן אייכמן לויסליצני בגללי. לאחר מכן הוא ציווה לעצרני. זה שהיה אכזרי כאשר ביצע משלוחים - הרי היה זה תפקידו, היה זהמינויו.

ש. על מה נתן לו אייכמן נזיפה?

ת. בעקבות הצהרתי כי אין הוא מקציב כסף מספיק עבור אותם הפועלים אשר עליהם לעשות עבודות כפייה ללא כל פרנסה.

ש. קודם אמרת שהנאשם לא קיבל את טענתך בעניין זה, אלא להיפך, דחה את טענתך.
ת. הוא אמנם אמר: אל תפטט. אך בכל זאת שאל את ויסליצני האם זה יתכן, האם זה אפשרי בין בני אדם, והביע את מורת רוחו.

השופט הלוי: היחס שלו ליהודים היה יותר טוב מאשר של ויסליצני באותו עניין?
ת. אולי בעניין זה כן.

ש. ומאז ויסליצני שנא אותך? ת. כן.

ש. וגם ברונר שנא אותך? ת. זה באורח בלתי תלוי לחלוטין ממריבתי עם ויסליצני.

ש. תגיד מאין אתה יודע על ההבטחה של ברונר לדין בענין מרינקה? מנין אתה יודע מה הבטיח ברונר לדין בעניין זה?

ת. הייתי אז במחבוא והייתי אז המנהיג היחידי אותו אפשר היה להשיג איכשהו. דינן שלח אלי, אל מרתפי, אישה, והוא הציע לי לקבל את ניהול בני חוץ לארץ במחנה מרינקה ושאל לי יהיה דרכון של חוץ לארץ. הוא הציע לי לצאת את המרתף עם משפחתי ולעבור למרינקה. ענית לו, כי אני מוכן לבוא בצהרי היום לבית המלון שלו, אבל אינני מוכן להקריב את משפחתי ולצאת למחנה מרינקה. ידעתי מה ערכן של הבטחותיו של ברונר.

ש. אמרת כי ברונר עצמו עשה את הסלקציה בסרד.

ת. לא היו אז די אנשים ל-3 משלוחים. על כן הרכיב משלוח אחד לכיוונים שונים. בדרך הוסר, ראשית, משלוח הנשים והילדים. זה היה בסך הכל קרון אחד. לאחר מכן הוסר קרון המשלוח לרבנסבריק. ויתרם, היו אלה קרונות אחדים, נשלחו לזקסנהאוזן.

ש. דבר אחד לא הבנתי: דברת על אמך הזקנה, ודברת על כך שהוא הכניס אותה לקבוצה של אלה שהיו כשירים לעבודה. אנחנו בדרך כלל יודעים שהסלקציה היתה זו, שמי שאיננו כשר לעבודה הוא למוות, ומי שהוא כשר לעבודה זה טוב יותר. לפי הסיפור שלך יצא פה ההיפך.

ת. באותה עת כבר הופסקו ההמתות בגזים באושביץ, והיתה קיימת רק דרך המתה אחת - על-ידי עבודה או טרזין.

ש. להישאר במחבוא בברטיסלבה זה היה בטוח יותר מאשר לסמוך על ההבטחות של אנשי ס"ס? ת. כן. היה זה בטוח יותר להישאר במחבוא מאשר להסתמך על תעודה אפילו של גנרל של ס"ס.

ש. כאשר הרב וייסמנדל יצא ממחבואו וסמך על הבטחת אנשי הס"ס שיעבירו אותו לשווייץ, האם זה היה בטוח?

ת. עלי להעיר על כך, כי ד"ר קסטנר ביקר אז אצלי, או יותר נכון שלח לבקר אצלי, והציע לי להשתתף יחד עם משפחתי במשלוח זה. למרות שהערכתני מאד את ד"ר קסטנר, סירבתי להצטרף למשלוח זה.

ש. זה היה זמן קצר לפני שהרוסים כבשו את ברטיסלבה, לא כן?
ת. זה על כל פנים היה עוד בשנה, 1944 וברטיסלבה שוחררה, כמדומני, באפריל 1945.

ש. האם הרב וייסמנדל לא יצא את ברטיסלבה בשנת 1945, זמן קצר לפני בוא הרוסים?
ת. לא, הוא הועבר עוד בשנת 1944 לשווייץ.

ש. אתה אמרת שבאו שני עדים מאושביץ, שסיפרו את כל הסיפור על הגזים ועל הכלבים, ששמענו מפ"ך. ת. כן.

ש. מתי באו העדים האלה? ת. הם באו ב- 1943, בערך בסוף הקיץ, ואז החל מבצע גדול. אז נכתבו המכתבים האלה וגויסה הכמורה. בקשר לכך רוצה הייתי לספר מאורע, אך אינני יודע אם זה מותר.

ש. זאת אומרת שבקיץ 1943 הודעתם אתם מברטיסלבה לאיסטנבול או לז'נבה על האמת בדבר מה שנעשה באושביץ? ש. כן.

ש. אתה גם אמרת שזה הגיע משם ללונדון? ת. כן.
ש. אבל האם זה לא הגיע משם לארצות-הברית?
ת. זאת אינני יודע. לרב וייסמנדל היה אח אחד בלונדון, ומציריך העבירו אליו את המכתבים. השתמשנו בדיפלומטים בשביל הדואר הזה וגם למשלוח כסף. המכתב, אמנם, הגיע ללונדון.

ש. ובמכתב זה שהגיע ללונדון דיבר הרב וייסמנדל על התכנית להציל את היהודים שנותרו בחיים תמורת שני מיליון דולאר? ת. זה, כפי הנראה, איננו כלול במכתב זה.

ש. אתה אמרת שגם הצעה זאת בנוגע לשני מיליון דולאר הועברה לארצות שונות?
ת. כן, אך זה קרה מאוחר יותר.

ש. מתי זה היה? ת. לדאבוני, זכרוני רע במיוחד לגבי תאריכים.
ש. אתה אמרת שאחרי הצעה זאת של שני מיליון דולאר עבר ויסליצני ליוון? ת. כן.

ש. זאת אומרת שהדיבור הראשון על שני מיליון דולאר היה לפני שויסליצני היה ביוון?
ת. כן. ש. לפי זה אנחנו יכולים לברר מתי זה היה. ת. כן.

ש. האם ויסליצני הביא איזו תשובה בנוגע להצעה זו? ת. הוא אמר כי באופן עקרוני ניתן לשאת ולתת בעניין זה, בקשר לכל אירופה, מלבד פולין.

ש. אבל שום צעד מעשי לא נעשה אחרי כן?
ת. המאורעות שטפו זה את זה. מאוחר יותר קיבלו בהונגריה עניין זה לידיהם, והמשיכו לשאת ולתת בעניין זה.

ש. בברטיסלבה הייתה ועדה מאוחדת של חרדים וציונים?
ת. חרדים, ניאולוגים וציונים כוננו יחד מה שקראו אז ממשלת צללים, ממשלה שנייה.

ש. כאשר הופיע המאמר של פיאלה ב"גרנצבוטה" שהזכרת, זה היה מאמר על אושביץ, לא כן? ת. פיאלה הביא כתבה מאושביץ.

ש. האם זה היה שקר או לא הבנתי אותך אל נכון?
ת. היה ברור לנו שזה ממש שקר, איש לא האמין בזאת.
השופט הלוי: תודה.

אב בית-הדין: אתה דיברת על פגישה עם אייכמן. אתה רואה את הנאשם לפניך פה. האם אתה יכול לזהות אותו בתור אותו אייכמן? ת. איני יכול להכירו.

ש. אמרת כי בסלובקיה היו 95,000 יהודים לפני המלחמה. נכון? ת. כן.
ש. אתה יודע כמה נותרו, כמה נשארו בחיים אחרי המלחמה מ-95,000 אלה?
ת. אחרי המלחמה נותרו בסלובקיה 20,000 יהודים, ביניהם אנשים שחזרו מארצות הגירה שונות, ביניהם אנשים שחזרו מן המחנות. היו אנשים אשר מן המחנות לא חזרו כלל לברטיסלבה ולסלובקיה בכלל, אלא יצאו ישר לישראל ולמדינות אחרות. כך שעל יסוד עובדות ומספרים אלה אי אפשר לערוך סטטיסטיקה. הרב וייסמנדל, למשל, לא שב עוד לסלובקיה.

אב בית-הדין: תודה רבה, ד"ר אבלס.
מר בך: בקשר לשאלה האחרונה, אולי אשאל עוד ברשות בית המשפט. העד אמר כי לפני המלחמה היו 95,000 יהודים. אולי אפשר לו לומר כמה יהודים היו שם ערב הגירוש? הרי זה לא דווקא אותם המספרים.
ת. לפי אומדן עזבו את סלובקיה להונגריה ולארצות אחרות עד הגירוש 5,000-6,000 יהודים.
מר בך: כך שבזמן הגירוש היו שם 89,000-90,000 יהודים.
אב בית-הדין: תודה רבה, ד"ר אבלס, גמרת את עדותך.

סטרופקוב-סלובקיה. טובה מנדל (במטפחת ראש), סלומון פינדלינג (האיש הגבוה מאחורי טובה) וילדיהם פרדריקה, הלנה, מיקולאוס וישראל, מגורשים עם יהודים אחרים ב-23 במאי 1942. [2]

הוד מעלתו,
נשיא הרפובליקה הסלובקית
בראטיסלאווה

במצוקתנו הכבדה ביותר פונים אנו, החתומים, רבני הקהילות היהודיות בסלובקיה, אליך אדוננו הנשיא, השופט והמחוקק העליון במדינה זו.

אנו שומעים בשורה איומה – אף שעדיין לא אושרה באופן רשמי – שיש בדעת המשרדים הנוגעים בדבר לגרש את היהודים מסלובקיה – ואף גברים לחוד ונשים לחוד – אל גלילות המזרח.

פעולה זו אפשר לכנותה בחוק בשם כלשהו ולנמקה בנימוקים כלשהם – העובדה במקומה עומדת, כי בנסיבות הקיימות, פירושה השמדה פיזית של יהודי סלובקיה.

ביאושנו אנו קוראים אליך, אדוננו נשיא הרפובליקה, השופט העליון במדינה, מלאי ביטחון, שכבודו מאמין בשופט העליון שמעליו, בתורת משרתי האל אנו מבקשים ממך בהכנעה, מתוך המצוקה העמוקה ביותר, הטה-נא אוזן לקול האלוהים ועזור נא לנו באסוננו הגדול מאוד.

הלוא אל אחד בראנו ולפני אל אחד אנו עתידים לתת דין וחשבון. רחם נא עלינו ועל משפחותינו, על נשינו וגברנו, זקנינו וילדינו, המבקשים כולם יחד עזרה מהאל בשמים במצוק ובמדע, ובצפותם לרחמי ה' מוסרים את גורלם בידיך.

זה שנים רבות רודף אותנו – החפים מפשע לפי דעתנו – כוח החוק המתאכזר והולך. בענווה לפני האלוהים – למדנו ענווה זו במשך אלפיים שנות "יסורים – אנו סובלים פגיעות אלה בבריאותנו ובחיינו, בכבודנו וברכושנו בדומיה, ללא זעקה. אך גזירות כאלה, כה אכזריות ובלתי צודקות, מידה כזו של חרדת מוות בבת אחת, מוכפלת בשמונים אלף – כזאת לא מצאנו אף בתולדותינו בנות אלפי השנים מלאות הצרות והבכיה.

אדוננו הנשיא! אלפי מאיתנו אינם חפצים אלא להשתכר בזיעת אפם את לחמם היבש. ברצון יעבדו ויעשו פה במדינה כל עבודות קשות שיצוו עליהם, אך הנח נא, אדוננו הנשיא, את האומללים הללו בחיים, עם משפחותיהם, במקום ששם חיו עד כה.

"יסרני ה' אך במשפט, אל באפך פן תמעטיני". כך אנו קוראים עם הנביא אל האלוהים. אדוננו הנשיא, אנו מתחננים לפניך, הכהן ומשרת האל, הקשב נא לקול זה, קולם של שמונים אלף אומללים, החרדים לחייהם ולחיי היקרים להם ביותר.

ברגשי כבוד עמוקים:
א' פרידר
בשם רבני סלובקיה

בראטיסלאווה, יום 6 במרס 1942

ראש משטרת הביטחון והס"ד

ברלין SE 11, 2 ביוני 1943
סודי!

אל משרד החוץ
לידי כבוד היועץ הקונסולארי פון-האדן
ברלין, דאוך-שטראסה 11

הנדון: הוצאת היהודים מסלובקיה –
אגרות הרועים של הבישופים הסלובקיים
נגד הפעולות האנטי-יהודיות של הממשלה

אסמכתה: מכתבכם מיום 15.5.1943 – Inl. II 932g
מצורף: 1 עיתון

להצעה שהוצעה על ידי ראש הממשלה ד"ר טוקא לשגריר גרמניה בפרסבורג, בדבר שיגור משלחת סלובקית מעורבת לאחד ממחנות-היהודים הגרמניים בשטחי המזרח הכבושים, הנני מודיע, שביקור כזה כבר התקיים לפני זמן קצר, וזה מצד הסלובקים בהשתתפות העורך הראשי פיאלא מכתב העת "דר גרנץ-בוטה".

אשר לתיאור המצב במחנות היהודים, שאותו ביקש לקבל ראש הממשלה ד"ר טוקא, אפשר להצביע על שורת המאמרים המפורטים של עורך זה, שהופיעו בכתבות רבות מלוות בתמונות, בין השאר בכתבי העת "דר גרנץ-בוטה", "סלוואק", "סלוונסקא פוליטיקא", "גארדיסטא", "מאדיאר הירלאפ" ו"פאריזר צאיטונג", ושהועברו באמצעות סוכנות "טראנס-קונטיננט-פרס" כמעט אל כל העיתונים החשובים של דרום-מזרח.

את גיליונות העיתונים המתאימים – פרט ל"פאריזר צייטונג" הנדון – יוכל להעמיד לרשותכם היועץ לבעיית היהודים שלידי השגרירות הגרמנית בפרסבורג, ס"ס האופט-שטורם-פירר וסליצני – הנני מצרף למכתב זה גיליון אחד של ה"פאריזר צייטונג".

להכחשת סיפורי הזוועה הרווחים בסלובקיה על גורל היהודים המפונים, ניתן נוסף לכך להצביע על קשר הדואר של יהודים אלה לסלובקיה, המנוהל באופן מרוכז באמצעות היועץ לבעיית היהודים שלידי השגרירות הגרמנית בפרסבורג ושהקיפו היה, למשל, לפברואר-מארס ש"ז, למעלה מ-1000 מכתבים וגלויות בשביל סלובקיה בלבד, אין מכאן כל התנגדות לאפשרות בדיקתם לפני שיישלחו אל המוענים [זזה] במסגרת האינפורמציה על המצב במחנות היהודים, הנראית רצויה לראש הממשלה, הד"ר טוקא.

בתפקיד:
[חתום] אייכמן

[13]

עדותו של בדריך שטיינר במשפט אייכמן

אב בית-הדין: מה שמך המלא? העד שטיינר: ד"ר בדריך שטיינר.
מר בך: ד"ר שטיינר, אתה יליד סלובקיה? ת. כן. נולדתי בנובה מסטו נד ואהום.

ש. עד 1939 אתה היית בפראג ועסקת בעריכת דין? ת. כן.
ש. בסוף 1939 אתה חזרת לסלובקיה?

ת. ב-1939 חזרתי לסלובקיה אחרי שקיבלתי רשות לכך מהגסטאפו על ידי תעודת מעבר של הגסטאפו, מטעם הרשות להגירת יהודים בצ'כוביצי ליד פראג.

ש. אתה עברת את התהליך שנקבע ב"צנטרלשטלה פיר יודישה אוסוונדרונג" בפראג?
ת. כן. היה עלינו להשיג שאלונים, למלאותם ולמסרם. היו אלה שאלונים בני 17 עמוד בערך כל אחד. בכל עמוד היו 15-20 שאלות. השאלונים היו מחולקים ל-21 חלקים. מסרנו אותם, וכעבור זמן מה, כ-2 עד 3 שבועות אחרי זה, היה עלינו לחזור ולהתייבב. ולאחר מכן קיבלנו תשובה אם מקבלים את היתר המעבר או לא. לקיחת התעודות לא תמיד הייתה נעימה.

ש. האם מותר היה לך לקחת את כספך אתך, או מה היו ההוראות בעניין זה?
ת. מותר היה לנו לקחת מה שהיה אז אלפיים כתר צ'כיים.
ש. מה היה השווי אז של אלפיים כתר? ת. בערך 60 דולר.

ש. כשהיית בסלובקיה, עבדת בתאריך מאוחר יותר במרכז היהודי?
ת. כן. חזרתי לסלובקיה. הייתי לאזרח סלובקי אחרי התפוררות צ'כוסלובקיה, הואיל ונתינות מכורתי הייתה סלובקית.

ש. שאלתי אותך: האם עבדת אחרי כן במרכז היהודי?
ת. כן. אחרי כן, כעבור זמן מה, היה זה, כמדומני, ביוני 1940. התחלתי לעבוד במרכז היהודים, שם הוזמנתי לקבל על עצמי את ניהול המחלקה הסטטיסטית באותו מוסד.

ש. האם באותה תקופה ידעת על תפקידו של דיטר ויסליצני בברטיסלבה?

ת. בפעם הראשונה שמעתי על אודות ויסליצני במועד מאוחר יותר. אני חושב כי זה היה בסוף 1940. אם כי יתכן שזה היה מוקדם יותר. אינני יכול להיזכר בכך בדיוק.

ש. מתי באמת שמעת לראשונה על אייכמן?
ת. על אודות אייכמן שמעתי עוד בפראג בשנת 1938. אז חזרו בעיקר יהודים מוינה לבוהמיה ומורביה, והם סיפרו לנו על אודות רשות ההגירה שם, ומאוחר יותר בפראג.

ש. לך אישית לא היה קשר כלשהו עם ויסליצני? ת. לא היה.

ש. ד"ר שטיינר, בעבודתך במשרד הסטטיסטי, האם הגיעו לידיך באותה תקופה גם מספרים ורשימות של יהודים אשר גורשו מסלובקיה למזרח? ת. כן, הגיעו.

ש. הרשימות האלה הגיעו לידיכם. האם באיזה שלב מאוחר יותר, אפילו בימי המלחמה, הייתה לך אפשרות לבדוק אם המספרים שהגיעו אליכם הם מדויקים?
ת. כן, הייתה לי הזדמנות לבדוק מספרים אלה מיד לאחר סוף מלחמת העולם, דהיינו לאחר השחרור.

ש. באיזו דרך הייתה לך אפשרות כזאת? באיזו הזדמנות? תאמר זאת לבית המשפט.
ת. אחרי המלחמה נוסד מוסד או יותר נכון מבצע לתייעוד בסלובקיה בפרסבורג. היה זה מטעם ההסתדרות הציונית ואיגוד הקהילות היהודיות. ביקשנו לנהל מבצע זה. נטלנו על עצמנו את המשימה לאסוף את כל החומר הסטטיסטי. פנינו למוסדות שונים וכן לבית הדין הלאומי, לתביעה, בבקשה כי יעמידו לרשותנו את כל המסמכים הנוגעים ביהודים.

דומני כי בקשה זו הוגשה בכתב. הבקשה אושרה, וכן הייתה לי הזדמנות, גם בעת ההליכים, לעיין בכל המסמכים, ואף ניתנה לי ההזדמנות והתחלנו לצלם את המסמכים.
ברצוני להעיר כי לעזרתי באה ועדה, אשר פעלה בעת ובעונה אחת ליד מבצע זה וניהלה אותו וסיפקה לנו הנחיות. היו אלה ד"ר טיבור קובץ', אוסקר קרסנינסקי והאדריכל אנדרה שטיינר.

ש. במסגרת העבודה הזאת שלך, בעיקר ליד התביעה הכללית בצ'כוסלובקיה, לאחר המלחמה, האם ראית שם מסמכים בדבר גירושי היהודים מסלובקיה? ת. כן.

ש. אולי תוכל לומר במיוחד בקשר למשפטו של מי ראית את המסמכים האלה?
ת. בקשר למשפטו של ד"ר ושק.

ש. מי היה ושק זה?

ת. ד"ר ושק היה ראש המחלקה ה-41 במיניסטריון הפנים, עליה היה מוטל בעיקר הביצוע של מה שכונה "הפתרון של שאלת היהודים".

ש. האם תוכל לאור הידיעות האלה לומר לבית המשפט, מה היו מספרי המגורשים מסלובקיה, קודם כל בשנת 1942?

ת. כן. האם מותר לי להיעזר ברשימות? אב בית-הדין: כן.

ת. בשנת 1942 גורשו בסך הכל 57,837 יהודים. הם שולחו ב-75 משלוחים. ואלה התחלקו כדלקמן: לאושביץ 19 משלוחים עם 18,746 יהודים, ללובלין 4 משלוחים עם 4,501 יהודים, לסביבת אופלה 34 משלוחים עם 34,590 יהודים. בערך 1,000 איש לכל משלוח.

מר בך: האם ידוע לך איפה היא אופלה?

ת. אני חושב שזה מקום לא רחוק מוורשה. דרומית מוורשה. אבל איני בטוח בזה. בין המגורשים היו ילדים.

ש. כמה היו ילדים? ת. ביניהם היו ילדים עד גיל 4 - 42,482, מגיל 4-10 - 4,581.

ש. האם ידוע לך, לפי המספרים האלה, כמה מהמגורשים הושמדו?

ת. מבין אלה שגורשו בשנת 1942 חזרו **284 אנשים**.

ש. עשית חשבון כמה זה באחוזים? ת. זה **בדיוק חצי אחוז מהסך הכל**.

ש. **היש לך גם מספרים לגבי הגירושים אחרי 1944?**

ת. כן, מהתקופה בין 1944 עד 1945. זה התחיל בספטמבר ונגמר בסוף מרץ. בשנת 1944 או יותר נכון בין שנת 1944 ו-1945 גורשו 12,306 יהודים ב-11 משלוחים, מהם חמשת המשלוחים הראשונים עם 7,936 יהודים, 6 משלוחים הלכו לזקסנהאוזן ולטרזין. לזקסנהאוזן 2,732 יהודים ולטרזין 1,638, המשלוחים חולקו בדרך. היו ביניהם נשים וגברים. הנשים והילדים נשלחו לטרזין, הגברים נשלחו לזקסנהאוזן. כך לפחות היה במשלוח שלי.

ש. אתה יודע כמה הלכו לאושביץ? ת. 7,936 הלכו לאושביץ.

ש. הידועים לך גם מספרים על יהודים שנהרגו בתוך סלובקיה על ידי איינזצגרופן גרמניים?
ת. **אחרי המלחמה נמצאו בערך 150 קברים המוניים בתוך סלובקיה. נקבע כי נקברו שם 12,000-15,000 אנשים ביניהם נשים וילדים**

אב בית-הדין: מה היה **מספר הגויות** אשר נמצאו בסך הכל?
ת. 12,000-15,000. היו בידי הפרוטוקולים של כל הקברות האלה וניסיתי לבדוק כמה יהודים היו ביניהם. הגעתי למספר של כ-3,500 ולפי האומדן זה הולם את המציאות.

מר בך: ד"ר שטיינר, שמענו שלפני שהתחילו הגירושים היו בסלובקיה **89,000 יהודים**.
ת. כן.

ש. לפי הערכתך הכוללת, כמה מ-89,000 יהודי סלובקיה נהרגו על-ידי הגרמנים בתקופת השואה?

ת. כפי שאמרתי, מהגירושים הקודמים חזרו כ-300. ניספו 57,000. 3,500 לפי אומדן, הומתו בסלובקיה. מבין 12,000 שגורשו בשנים 1944-1945 היו האבידות כ-8,000 גם זה לפי האומדן.

כאן יש לקחת בחשבון עוד גורם נוסף. בשנת 1942, בשנה זו בעיקר, נמלטו מבין יהודי סלובקיה כ-7,000-8,000 יהודים להונגריה. מהם חזרו וגורשו בשנים 1944-1945 (גירשו גם מהונגריה) לפי האומדן, 7,000-8,000 ומהם לא חזרו כאלפיים. כך שהאבידות הסתכמו **בסך הכל ב-71,000 מבין 89,000 היהודים, ואלה הם, לפיכך, כ-80 אחוז**.

ש. ד"ר שטיינר, התוכל גם לומר מהו הסכום הכולל, הערך הכולל, של הרכוש היהודי אשר **נשדד בסלובקיה?**

ת. בשנת 1940 בוצע מפקד סטטיסטי על-ידי הלשכה הסטטיסטית הממלכתית, ולפיו נאמר, יותר נכון - נקבע, הרכוש הכולל של היהודים בסלובקיה **בערך של 4,300 מיליונים קרונים**, וזה כולל רכוש כלכלי, רכוש ביתי, רכוש מפעלים ונכסי הון, הכל יחד.

אב בית-הדין: כבר שמענו מה ערכו של כתר צ'כי?

מר בך: אולי תוכל לומר כמה זה היה?

ת. דולר אחד היה 29.29 קרונים. בערך 30 קרונים.

ש. ד"ר שטיינר, אחרי המלחמה אתה אומר שהיה לך קשר עם התביעה הכללית הצ'כית...
אב בית-הדין: הוא נתן רק את הערך של הרכוש שהיה בזמן המפקד ב-1940.

מר בך: האם ידוע לך איזה חלק מהרכוש הזה נשדד בזמן המלחמה?
ת. למעשה לא נשאר דבר, כי רכוש הבתים והרכוש החקלאי הולאם, את רכוש המפעלים
העבירו לידיים לא-יהודיות, את נכסי ההון צריך היה למסור לבנקים. כך שלמעשה לא שרד
דבר.

ש. ד"ר שטיינר, אתה היית בסלובקיה בזמן שהתנהל משפטו של ויסליצני?
ת. כן. לא רק של ויסליצני, אלא כמעט כל המשפטים שהיו נגד פושעי המלחמה
בסלובקיה.

ש. מה היה פסק הדין של ויסליצני? ת. מוות.

ש. עד כמה שידוע לך, פסק הדין בוצע? ת. כן.
ש. בזמן המשפט הזה, בזמן שויסליצני היה במעצר, האם הגיעו לידך מסמכים שונים
שנכתבו על-ידי ויסליצני? ת. כן.

ש. זה היה לפי יוזמתך, שאתה ביקשת לשאול אותו שאלות מסוימות וקיבלת מסמכים
מסוימים?

ת. כפי שאמרתי היה זה במסגרת מבצע התייעוד של אותה הועדה. אחת מהמשימות אשר
היו מוטלות עלינו הייתה לאסוף עדויות של יהודים ושאינם יהודים. וכשהעבירו את ויסליצני
לברטיסלבה פנינו לתובע שלו בבית הדין הבינלאומי וביקשנו שיאפשר לנו להפנות את
שאלותינו אליו, שנציג לו שאלות, וכך הגענו לכמה עדויות של ויסליצני, אשר בסופו של דבר
הועברו לידי במסמכים המקוריים.

מר בך: הייתי מבקש, אם אפשר, להראות לעד את המסמכים ת/48, ת/58, ת/98, ת/299
ו-ת/7011. אני מבין שמר בודנהיימר כבר הכין את המסמכים האלה.

מר בודנהיימר: כן, בבקשה.

מר בך: והשאלה היא אם אלה הם המסמכים אשר דיברת עליהם ואשר הגיעו לידך.
העד ב. שטיינר: [מראה על מסמך] זה כתב היד של מזכירתי, ועל כל דף ודף מסומנים
גם ראשי התיבות של שם התובע.

מר בך: זה ת/48? ת. כן.

אב בית-הדין: נתנו לך את המקור, האוריגינל?

ת. כן, נתנו לי את האוריגינל. [מראה על מסמך] זה כתב היד שלי.

מר בך: זה מסמך ת/58.

העד ב. שטיינר: [מראה על מסמך] זהו מסמך אשר היה בידי, ואחר כך מסרתי אותו ל"יד
ושם".

מך בך: זה מסמך ת/98. העד ב. שטיינר: זה גם כן קיבלתי.

מר בך: מסמך ת/299 הוא מסמך אשר הוגש לנאשם וקיבל מספר ת/73.

אב בית-הדין: מה אתה אומר על זה, ד"ר שטיינר? ת. אני לא זוכר.

מר בך: אם אינך בטוח - תאמר שאינך בטוח. יש כאן חתימה של ויסליצני המאשרת זאת.
העד: האם זה על יוון? אני אינני יכול לקרוא את זה.

מר בך: כן. על יוון. ת. כן, אני קיבלתי את זה.

אב בית-הדין: זה עבר דרכך? ת. כן.

מר בך: והמסמך האחרון ת/7011. אולי תוכל לומר לנו האם אתה ביקשת וקיבלת את הכתבה של פיאלה, המאמר שלו ב"גרנצבוטה"? ת. כן, אני ביקשתי את זה וקיבלתי.

ש. ד"ר שטיינר, אתה זוכר שהיה בידך הדו"ח של ועדת העזרה וההצלה של בודפשט?
ת. כן, של ד"ר קסטנר.

ש. אתה קיבלת זאת מד"ר קסטנר? ת. אני קיבלתי זאת מד"ר קסטנר.

ש. האם ביקשת גם שויסליצני יעיר את הערותיו על הדו"ח של ועדת העזרה וההצלה?
ת. כן. מצאתי שם כמה פעמים שנזכר ויסליצני והייתי מעוניין לדעת מה יגיד על כך ויסליצני.

ש. והאם קיבלת לאחר מכן הערות מאת ויסליצני?
ת. כן, קיבלתי הערות מויסליצני, הן היו בכתב יד.

ש. מה עשית עם המסמך הזה?
ת. אנחנו עשינו העתקים, לא הרבה, אני חושב שעשינו שלושה העתקים.

ש. באיזו צורה, בכתב יד או בדפוס?
ת. במכונת כתיבה, אחד מהם שלחנו לפריז, למרכז התיעוד, יתר ההעתקים נשארו אצלי בבית, בארכיון שלי.

ש. [מגיש לעד מסמך] מה המסמך הזה שאני מגיש לך כאן? ת. זהו.
ש. זה התדפיס שנעשה לפי הוראתך? ת. זה התדפיס אשר מזכירתי עשתה במשרדנו.
ש. איפה המקור? ת. חיפשתי אותו. יכול להיות שזה בביתי, אולם לא מצאתי אותו.
אב בית-הדין: בארץ?
ת. בארץ. יכול להיות שבין היתר מסרתי גם אותו ל"יד ושם", אבל אינני בטוח.

מר בך: השתדלת למצוא אותו ולא הצלחת? ת. לא הצלחתי.
ש. האם אתה בטוח שההעתק הזה הוא מהמקור? ת. זה בטוח במאה אחוז.

מר בך: כבוד בית המשפט, אני מבקש להגיש את המסמך הזה כראייה. כפי שכבר אמרתי המטרה היא כאן לא כל כך לצורך אימות או סתירה של פרט זה או אחר, אלא בית המשפט יראה - אם הוא יקבל את הדו"ח, את ההערות האלה ויעיין בהן - שיש כאן השלמה עובדתית חשובה ומעניינת לעובדות שונות בדו"ח קסטנר עצמו.

לדוגמה, אם ד"ר קסטנר בדו"ח שלו מתאר פגישה שבה השתתפו הוא ואייכמן וויסליצני, אזי מופיעה שם הערה של ויסליצני לעמוד זה וזה. והוא אומר שד"ר קסטנר אמר שהוא לא ידע מה שהיה אחר כך או שאייכמן נתן הוראות אלה ואלה. כך שאין ספק שכאשר יש לפנינו הדו"ח של קסטנר וכאשר כבר קיבלנו, ועוד נקבל, הסבר מאת העד לגבי האירועים האלה, הרי מעניין מאד יהיה וחשוב לבית המשפט לדעת מה תגובתו של ויסליצני, אשר לקח חלק פעיל, גם במשא ומתן וגם בפעולות בהונגריה. ועל כן אבקש לקבל את המסמך הזה כראייה.

אב בית-הדין: ד"ר סרבצ'וס, מה יש לאדוני להעיר?
מר בך: עוד תוספת: יש פה, למשל, תיאור על עזרתו של ויסליצני למר פרויד'גר בזמן בריחתו של פרויד'גר. גם על כך נשמעה עדות מהעד עצמו וגם לזה יש חשיבות במשפט. גם מוצג זה הוגש לנאשם והוא העיר עליו. זה קיבל מספר ת/73.

ד"ר סרבציוס: אדוני העד, כשבקרת אצל ויסליצני בזמן החקירה...
אב בית-הדין: ברגע זה השאלה היא ביחס למסמך הזה. אינני יודע אם מר בר כבר סיים את חקירת העד.

ד"ר סרבציוס: באשר למסמך 901, מביע אני את אותה הסתייגות שהבעתי לכל המסמכים הנובעים מויסליצני.
אב בית-הדין: החלטה מס. 51:
אנו מקבלים כראייה את תדפיס הערותיו של ויסליצני לדין וחשבון קסטנר, מן הטעמים שניתנו בהחלטתנו מספר 7. זה יסומן ת/6111.

מר בר: ברשות בית המשפט, לא אצטט דבר בהערות אלה כי הן כולן בהתייחסות לפרשה ההונגרית, ואתייחס לזה יותר מאוחר. אגב, אמרתי שזהו מספרנו 901.
עכשיו, ד"ר שטיינר, אתה זוכר שהיית פעם נוכח כעד כאשר האינג'נר אנדרה שטיינר מסר הצהרה מסויימת אשר בה **נזכר המופתי מירושלים**? העד ד"ר שטיינר: כן.

ש. לצורך מה אתה היית נוכח באותו מעמד, זכור לך?
ת. זה היה תצהיר אצל נוטריון - אם אני זוכר טוב או זוכר רע - היה זה תצהיר אצל דיפקו בפרסבורג. הייתי נוכח שם כעד לזיהוי הארכיטקט אנדרה שטיינר.

אב בית-הדין: היה משפט נגד שטיינר? ת. לא, זאת היתה הצהרה אצל נוטריון.

אב בית-הדין: לשם מה הוא נתן את התצהיר הזה? האם אנדרה שטיינר הוזכר פה?
מר בר: נדמה לי שד"ר אבלס הזכיר אותו. הוא היה אחד האנשים בתוך ממשלת הצללים הזאת.
אב בית-הדין: זה לא העד? מר בר: לא.

העד ד"ר שטיינר: זה היה בשנת 1942 או 1943. אז ביקר אנדרה שטיינר אצל ויסליצני, וויסליצני סיפר לו על ילדים שהיה צריך לשלוח אותם מטרזיינשטט לארץ-ישראל. הוא אומר **שהמופתי מתנגד לדבר**.

מר בר: הצהרה זאת נמסרה, ההצהרה על המגע עם ויסליצני בקשר להצלת ילדים ועל תגובת ויסליצני כאשר מסר לו דברים על הנאשם וגם על המופתי.
אב בית-הדין: לשם מה נמסרה ההצהרה הזאת?
מר בר: יתכן לצורך משפטי נירנברג ויתכן לצורך ידיעה שהמוסדות היהודיים ירצו להשתמש בה.

השופט הלוי: איזו הצהרה?

מר בר: ההצהרה עצמה נמסרה בפברואר 1946. אחר-כך שלחו אותה לנירנברג ובנירנברג נמסרה לויסליצני, ומתחת להצהרה מופיעה הצהרה של ויסליצני שאומר שזה נכון, פרט לשני פרטים שהוא חושב שאינם מדוייקים.

אב בית-הדין: אדוני משתמש בזה עכשיו כהצהרה של ויסליצני?
מר בר: בדיוק כך. העד רק היה נוכח כאשר המהנדס שטיינר מסר את ההצהרה. החשיבות כאן היא בהצהרה של ויסליצני, פרט לשתי הסתייגויות. בתור ראוייהכזאת הייתי מבקש לקבל את המסמך הזה, כהשלמה להצהרה שכבר הגשנו לבית המשפט בעניין המופתי.

אב בית-הדין: זה, למעשה, לא מוסיף שום דבר.
מר בך: זה מוסיף פרטים, כי הוא מדבר על ההשפעה הכללית שהייתה למופתי גם על הימלר, גם על אייכמן, בקשר להשמדת היהודים באירופה.

השופט הלוי: על מהימנותו של ויסליצני יש ויכוח, אבל פה גם שטיינר מעיד שזה היה.
מר בך: הוא רק אומר ששטיינר אמר כך. למעשה, אני מסכים עם דעת אדוני.

השופט הלוי: שטיינר עוד חי? מר בך: שטיינר חי בארצות הברית.

אב בית-הדין: אני רוצה לדעת בתור מה אדוני מבקש להגיש זאת?
מר בך: אני מבקש להגיש זאת כראייה למעשה על הצהרה של ויסליצני ואשר העד לעת עתה יכול לזהות שהוא ראה את ההצהרה והיה עד לחתימתה לפני שויסליצני כתב את הערותיו.

אב בית-הדין: ד"ר אנדרה שטיינר?
העד ד"ר שטיינר: אינג'ינר ארכיטקט אנדרה שטיינר.

מר בך: יורשה לי להוסיף, נוסף על הנקודה שכבוד השופט ד"ר הלוי הזכיר, יש חשיבות לעובדה שויסליצני לא מקבל את הכל, אלא במידה שהוא מסתייג מפרט מסוים הוא גם אומר שפרט מסוים איננו מדויק.

אב בית-הדין: ד"ר סרבציוס. מה בקשר למסמך הזה?
ד"ר סרבציוס: אני מתנגד לקבלת המסמך הזה מן הטעמים שכבר הזכרתי. גם כאן מגישים לויסליצני מסמך והוא אמנם חותם אותו על אף הסתייגותיו הזהירות.

אב בית-הדין: החלטה מס. 52: אנו מקבלים את הערותיו של ויסליצני לתצהירו של אנדרה שטיינר ביחד עם אותו התצהיר, מן הטעמים שבהחלטתנו מספר 7.

מר בך: מסמכנו 281. מר שטיינר מספר קודם כי ויסליצני תאר את השיחות שלו עם אייכמן, מדוע אין ארץ ישראל באה בחשבון לקביעת היעד במקרה של הגירה. וללא סיבה אמר: "הוא שאל אותי בהיותו צוחק, באם לא שמעתי את שם המופתי הגדול חוסייני. הוא הסביר שהמופתי עומד בקשר הדוק ביותר ובשיתוף פעולה עם אייכמן ואין לרשות גרמנית היכולת לכן להסכים שארץ ישראל תהיה היעד הסופי, לבל תסבול הפרסטיג'ה בעיני המופתי".

אחר כך הוא אומר: "בהזדמנות של שיחה נוספת זאת, מסר לי ויסליצני פרטים נוספים על שיתוף הפעולה בין אייכמן והמופתי. המופתי הינו אויב מושבע של היהודים והוא מאז ומתמיד הלוחם למען רעיון של השמדת היהודים. לרעיון זה צמוד הוא גם תמיד בשיחותיו עם אייכמן - והנה אחד הפרטים שויסליצני מסתייג מהם - אשר הינו, כידוע, גרמני יליד פלשתינה.

המופתי הינו גם אחד היוזמים של ההשמדה השיטתית של היהדות האירופית על-ידי הגרמנים, ובביצוע תכנית זו נהיה לעובד שותף-קבוע וליועצם של אייכמן ושל הימלר".
כאן אומר ויסליצני: "קראתי את התיאורים האלה, הם נכונים בתוכנם פרט לזה, שאייכמן נולד בפלשתינה ושהמופתי היה עובד שותף-קבוע להימלר. בניסוח זה לא השתמשתי".

אב בית-הדין: מסמך זה יסומן ת/7111.
מר בך: ד"ר שטיינר, תוך כדי מאמצים ועבודתך בעניין הדוקומנטציה, אתה גם ערכת אלבום מסוים של תמונות ושל מסמכים? ת. כן.

ש. האם האלבום הזה בידך? ת. כן, על שואת יהדות סלובקיה.
ש. זה אלבום שנערך על ידך? ת. החלק הארי של הדוקומנטים - כן.

ש. מאין קיבלתם את הגלויות הללו?
ת. כמו שאמרת: התפקיד של המוסד שלנו, עד שנת האקציה, היה לאסוף חומר על שואת יהדות סלובקיה והיא יצאה לאור בפובליקציות.

ש. ואלבום זה מכיל תצלומים של אותם המסמכים והתמונות שהגיעו אליכם? ת. כן.

ש. אני מבקש רשות מבית המשפט להגיש את האלבום הזה. אחר כך, ברצוני לשאול את העד לגבי כמה תמונות ומוצגים המופיעים באלבום הזה.

אב בית-הדין: טוב. מוצג זה יסומן ת/8111.

מר ברך: ד"ר שטיינר, תפתח בבקשה את האלבום בעמוד 41. מה הן התמונות האלה?
ת. אלה הן התמונות מהדפורטציה משנת 1942. למעלה רואים כי לאנשים יש מספר, זה המספר הסידורי אשר הם קיבלו. למטה - הם הולכים לרכבת. ייתכן מאד שכך נסעו לגלינה.

ש. תפתח בבקשה בעמוד 50. אתה יכול לזהות את האנשים המופיעים למעלה? ת. כן.

ש. מיהם? ת. דיטר ויסליצני ולודין.

ש. תפתח בבקשה בעמוד 52, אתה מזהה גם כן?

ת. כן, אני מזהה את ויסליצני ומאך, מצד ימין - את ואשק, למטה את קוסו וכל השאר, כמו שכתוב.

ש. תפתח בבקשה בעמודים 54, 55.

ת. עמוד 54 זו תמונה של מחנה עבודה בנובאקי. בעמוד 55 - סרד.

ש. בעמודים 64, 65?

ת. התמונות המופיעות בעמוד 64 קיבלתי אותן מהקהילות. בעצם, את כל התמונות האלה קיבלתי אחרי המלחמה מנובה מסטו נד ואהום, העיר בה נולדתי.

ש. בעמוד 65? ת. זהו ספיסקוסנובנה.

ש. מה זה צריך להיות? ת. זה הוונדליזם, מה שעשו בזמן המלחמה נגד הכנסיות.

ש. נגד בתי הכנסת? ת. כן, נגד בתי הכנסת.

ש. מה מראה התמונה בעמוד 66? ת. זה ספיסקוסנובנה, אלה גם כן בתי כנסת.

אב בית-הדין: רואים זאת ברור, אלה הן מצבות הרוסות. מר ברך: בעמוד 83?

ת. בעמוד 83 למעלה רואים את גלינה בזמן הטרנספורטים בשנת 1942. למעלה - זה באמת אני לא זוכר זאת-ייתכן מאד שזה בסביבות סבודיניק וסטופקוב בסלובקיה.

ש. עמודים 184-186?

ת. עמוד מספר 84 הוא למעשה המשך של אותן תמונות ועמוד 86 הוא גם כן הדפורטציה.
ש. בעמוד 96 מופיעה סטטיסטיקה מסויימת.

ת. כן. הדיאגרמה מראה מאין הלכו הטרנספורטים ולאן. אני צריך להעיר כי המספרים האלה כוללים גם חלק של סלובקיה, המחוז הדרומי שהיה שייך לסלובקיה ובדפורמציה סופח להונגריה.

ש. החל מעמוד 98 עד עמוד 111, התמונות האלה, הן מאושביץ? ת. כן.
ש. איך הן הגיעו אליכם?

ת. רצינו להוציא את הספר. הלכתי למוזיאון בפראג, ל"ג'ידובסקי מוזיאון", ל"יודישה מוזיאון" ואמר לי אז מנהל המוזיאון, ד"ר סויקה - אם אני זוכר טוב את שמו - כי יש לו תמונות אורגינליות על מחנה אושביץ. אלה הן התמונות. שאלתי אותו מאין התמונות והוא ענה לי כי הם מצאו זאת בבודננק. היה שם קצין ס"ס אשר ברח אחר כך ואילו את הדירה שלו מסרו למישהו אחר. האיש או האשה - וזה כבר אינני יכול לזכור - מסר את זה ל"יודישה מוזיאון".

ש. כך קיבלת את התמונות? ת. כן.

ש. בעמודים 112 ו-311 רואים קבר המוני של נשים ערומות.
ת. הייתה לנו תערוכה וקיבלתי בשנת 1947 - אני חושב - את התמונות האלה מה"וויאני מוזיאון", מה"מיליטר מוזיאון" בז'יקוב אשר בפראג.

ש. בעמוד 16 מופיע צילום של מאמר מסוים. תוכל לומר לבית המשפט מהו המאמר הזה?
ת. זה מאמר של פריץ פיאלה, מי שהיה השפרדוקטור [עורך ראשי] של ה"גרנצבוטה". הוא כתב על ביקורו באושביץ ועל יהודי סלובקיה ומה הם עושים שם.

ש. הכנתי תרגום עברי של המאמר הזה של פיאלה. ברשות בית המשפט, ברצוני להגיש לבית המשפט תרגום של המאמר הזה. כמובן, יש חלקים שלא יכולנו לראות אותם כי חלקים אלה מוסתרים על-ידי החלק התחתון של התמונה.

אב בית-הדין: לאיזה עמוד אדוני מתכוון?

מר בך: לעמוד 116 של האלבום. הייתי רוצה להפנות תשומת הלב בעיקר לשתי פסקאות בקשר לסוסנוביץ'. הוא מדבר על הדירות היהודיות ואומר: "בדירות היהודיות זה נראה פחות מעורר תיאבון. כפי הנראה משתמשות היהודיות במים רק בקצה האף, שעה שאת שאר חלקי הפנים הן מכסות בשכבה עבה של פוך ואודם."

כאשר הוא מגיע לאושביץ הוא אומר: "כשאני מספר ליהודיות, שתעמולת האויב טוענת, כי הרשויות הגרמניות מתעללות בהן, הם פורצות בצחוק, כמו אחרי בדיחה מוצלחת. וארנקה זינגר בת ה-81, מזהירה אותי, כי במושבת הנשים אין בכלל גברים, וכי גם רזזולט חייב היה לדעת כי דווקא הגרמנים הם שהנהיגו חוק להגנת הגזע.

האספקה פועלת באותן המכסות ממש כמו ברייך. העובדים עבודה קשה או קשה מאד מקבלים הקצבות מיוחדות. כל היהודים מצהירים כי מטפלים בהם באופן צודק ומכל הבחינות בצורה אנושית, ואם בכלל רואים דבר-מה כאי-צדק, הרי זה רק שעדיין לא נמצאים כאן כל היהודים מאירופה. ואחד היהודים עמו דיברתי, הצהיר: 'בהזדמנות זאת חייב אני לומר לך גלויות, כי קל לנו להשלים עם חיינו, ואני, שמקודם חייתי בפלשתינה, טוען לבסוף, כי חיינו כאן נבדלים אך לטובה ממלחמת התחרות הפרועה, בה נתקלתי שם"'.
אב בית-הדין: זה יסומן ת/9111.

מר בך: ד"ר שטיינר, בעמוד 122 למעלה, כאן יראה בית המשפט תמונה של העד אבא קובנר, אשר הופיע כאן. לא ידענו שקיימת תמונה כזאת. רואים כאן פרטיזנים וחיילים.

אב בית-הדין: לאיזה עמוד אדוני מתייחס?

מר בך: לעמוד מספר 122. בשורה העליונה באמצע יראה בית המשפט את תמונתו של אבא קובנר.

השופט הלוי: מר ברך, אולי העד יסביר בנוגע למאמר בעמוד 116. יש שם גם תצלום של אחיות כביכול. מר ברך: ד"ר אבלס העיד על זה כי זה היה במאמר המקורי. השופט הלוי: מה כתוב מתחת לתמונה הזאת? אולי העד יכול לתרגם זאת?

מר ברך: בטופס שהגשתי, הכתובת מתחת לתמונה המופיעה בסוף אומרת: "יהודיות בסלובקיה במושבתן החדשה". ד"ר שטיינר, בעמוד מספר 127 אנו רואים למטה מסמך. העד ב. שטיינר: כן. ש. אתה ראית את המסמך הזה בזמנו? ת. כן, ראיתי את המסמך.

ש. ראית ומסרת אותו בחזרה? ת. כן, הוא מופיע גם כן במשפט נגד ד"ר ואשק. ש. אתה ראית את המסמך המקורי? ת. כן, ראיתי.

ש. ולאחרונה, בעמוד מספר 130, מהי הרשימה המופיעה כאן? ת. כפי שאמרתי, נמצאו לאחר מלחמת העולם כ-150 קברי אחים. אחד מהם, קרימניצר, נמצאו בו 372 גויות. זו רשימת האנשים שנקברו באותו קבר-אחים.

ש. התאריך שמופיע כאן הוא תאריך ההוצאה להורג? ת. מופיע כאן השם, האזרחות, הדת, תאריך הלידה, על-ידי מי נמסר ליורים ומתי נורה. ולבסוף, מספר הימים שאיש זה היה במחנה.

ש. תסתכל בבקשה על מספר 18 של השמות. מה מופיע כאן אחרי השם? שהייתה בת 17 חודשים? ת. כן, 17 חודשים. מופיע השם גולדנבה נואמו.

ש. דבר אחרון, ד"ר שטיינר, אתה יודע מה פירוש הסימן DA בטרנספורט? ת. כן, פירושו "דוד". הטרנספורטים היו מסומנים בסימן זה.

ש. מה הייתה משמעות הדבר כאשר טרנספורט היה מסומן בסימן DA? ת. שזה טרנספורט של יהודים. ש. זאת אומרת, טרנספורט של גירוש יהודים. ת. כן, טרנספורט של גירוש יהודי סלובקיה. מר ברך: תודה רבה.

אב בית-הדין: ד"ר סרבציוס, היש לאדוני שאלות לעד? ד"ר סרבציוס: כן. אדוני העד, כמה פעמים דיברת עם ויסליצני לאחר שהורשע בדין? ת. לא דיברתי אתו מעולם.

ש. אם כך, לא הבינותי נכון. האם נמסרו לידך דינים וחשבונות אלה, המסמכים האלה, על ידי התביעה הכללית לאחר שהורשע בדין? ת. לא, לפני זה. ויסליצני הורשע במאי 1948. כל הצהרותיו, עדותו, כל הדינים וחשבונות שלו היו לפני כן ונמסרו לידינו רק בשנת 1946 או בשנת 1947.

ד"ר סרבציוס: אם כך, אין לי שאלה נוספת לעד. השופט הלוי: בזמן שהצגת לויסליצני את השאלות, הצגת אותן רק בכתב, לא שוחחת אתו בכלל? ת. כן, חיברתי אותן בכתב.

ש. מסרת את זה לפרוקורטר כדי שהוא יציג לו את השאלות? ת. כן. ש. ואתה בכלל לא דיברת אתו? ת. אף פעם לא דיברתי אתו.

ש. אתה דיברת על שוד ועל גזל הרכוש היהודי מסלובקיה אולי תראה מסמך אחד שהוגש לנו של ויסליצני, תראה רק את ההערכות, האם זה נכון. אני מראה לעד את מסמך ת/5801. זה כולל רק את רכוש המטלטלין. יש לך הערות בנוגע לתוכן המסמך?
ת. בקשר לסכום של 150 עד 200 מיליונים, הייתי אומר שזה מוביל בזיץ?, זאת אומרת, זה קפיטל בזיץ. זה בערך החלק ה-20 מהסכום שאתה אמרת. אני יכול להגיד לך כמה זה היה. כמו שאמרת, הסכומים הם ברוטו. זאת אומרת, **חלק הקפיטל הוא 1,444 מיליון, זאת אומרת 14 מיליארד. וזה חושבני הכסף שהיה ליהודים בערך בבנקים.**

ש. כללית, תגיד לי מי קיבל את כל הרכוש היהודי? מי לקח את הרכוש היהודי? למי נמסר הרכוש הגזול הזה, לגרמנים או לסלובקים?
ת. לגרמנים ולסלובקים. זאת אומרת, לפי האוכלוסייה. היו שני דברים. הייתה הליקבידיזציה והאריזציה. הליקבידיזציה פירושה היה כי חיסלו את העסק, והאריזציה הייתה רק לגבי הערכים היותר גדולים. ראיתי מסמכים בהם ציינו איפה קיבלו את הרכוש הגרמני. הכל היה תלוי בסביבה.

ש. איזה גרמנים, אזרחים גרמניים? זאת אומרת, תושבים של סלובקיה, התושבים המקומיים?
ת. כן. בעיר בה נולדתי, נובה נסטו נד ואהום, היה יהודי אשר היו קוראים לו רייס. הגרמנים קיבלו את בית החרושת, התושבים במקום.

ש. זה נמכר לו בזול, או מה? ת. כן. זה היה בשלב האריזציה.

ש. במידה וזה הוחרם, על-ידי איזו מדינה הוחרם? האם זה הוחרם על-ידי המדינה הסלובקית? ת. כן, על-ידי המדינה הסלובקית.

ש. לגרמנים, בתור מדינה, לא הועבר רכוש? ת. אני לא חושב.
אב בית-הדין: תודה, ד"ר שטיינר. גמרת את עדותך.

[14]

לכבוד
היועץ ליד "או-הו"
בראטיסלאווא

מצורף למכתב מספר Z.110-voj-1942 מיום 12 במרס 1942.

המשלוח בצ'אדצא ביום 26.3 מיועד לאושוויץ
המשלוח בצ'אדצא ביום 27.3 מיועד ללובלין
המשלוח בצ'אדצא ביום 28.3 מיועד ללובלין
המשלוח בצ'אדצא ביום 30.3 מיועד לאושוויץ
המשלוח בצ'אדצא ביום 26.3 מיועד לאושוויץ
המשלוח בצ'אדצא ביום 1.4 מיועד ללובלין
המשלוח בצ'אדצא ביום 3.4 מיועד ללובלין
המשלוח בצ'אדצא ביום 5.4 מיועד ללובלין
המשלוח בצ'אדצא ביום 7.4 מיועד לאושוויץ
המשלוח בצ'אדצא ביום 8.4 מיועד ללובלין
המשלוח בצ'אדצא ביום 10.4 מיועד לאושוויץ
המשלוח בצ'אדצא ביום 11.4 מיועד ללובלין
המשלוח בצ'אדצא ביום 13.4 מיועד ללובלין
המשלוח בצ'אדצא ביום 14.4 מיועד לאושוויץ
המשלוח בצ'אדצא ביום 17.4 מיועד ללובלין
המשלוח בצ'אדצא ביום 19.4 מיועד לאושוויץ
המשלוח בצ'אדצא ביום 20.4 מיועד לאושוויץ
המשלוח בצ'אדצא ביום 21.4 מיועד ללובלין
המשלוח בצ'אדצא ביום 23.4 מיועד ללובלין
המשלוח בצ'אדצא ביום 24.4 מיועד ללובלין

לפי תוכנית זו נועדו 7 רכבות לאושוויץ ו-13 רכבות ללובלין.
למשלוחים שלאחרי אלה עדיין לא נקבעה תוכנית.

בשם המיניסטר
(-) פונגראץ

[15]

מיניסטריון-הפנים

בראטיסלאווא, יום 13 במרס 1942
סודי

מס' 14-D4-660/1-1942

הנדון: ריכוזם והעברתם של היהודים
המגויסים לעבודה לפי 22§
פקודה מספר 198/1941 של החוקה הסלובקית

אל מיניסטריון התחבורה והעבודות הציבוריות
אגף הרכבות (לידי המפקח הראשי שמולקו)
בראטיסלאווא,
רחוב קמפלני

לשם העברת היהודים המגויסים לעבודה לפי 22§, חוק מספר 198/1941 של החוקה הסלובקית, ולשם פינויים אל מעבר לגבולות המדינה של הרפובליקה הסלובקית, העמידה הראשות של משרד הפנים, מחלקה 14 את תוכנית ההעברות הזאת:
את היהודים המגויסים לעבודה בהתאם לחוק הני"ל יאספו משטח המדינה כולה אל מקומות הריכוז האלה:

1. בראטיסלאווא-פאטרונקא, תחנת הרכבת לאמאץ' בעל קליטה של 1,000 איש;
2. מחנה עבודה ליהודים בסרד, תחנת הרכבת סרד על נהר ואה, בעל קליטה של 3,000 איש;
3. נובאקי, מחנה יהודים, תחנת הרכבת נובאקי, בעל קליטה של 4,000 איש;
4. פופראד, תחנת הרכבת פופראד, ל-1,500 איש;
5. זיילינא, תחנת הרכבת זיילינא, ל-2,500 איש.

היהודים שרוכזו במקומות הריכוז הני"ל, יועברו בהתאם למה שסוכם עם מיניסטריון התחבורה והעבודות הציבוריות, אגף הרכבות, אל ה"גנראל-גוברנמאן" בתוך יחידות של רכבות נוסעים שנועדו לכך, לפי התוכנית הזאת:

ביום 25.3.1942 יוצא משלוח מספר 1, יחידה מספר I מפופראד לאושוויץ;
ביום 26.3.1942 יוצא משלוח מספר 2, יחידה מספר II מזיילינא ללובלין.

מיניסטריון הפנים שומר לעצמו את הזכות לבצע שינויים אפשריים, שעליהם יודיע בעוד מועד בטלפון למיניסטריון התחבורה והעבודות הציבוריות (אגף הרכבות), לפני שוב היחיד המן התחום הריבוני של הרייך לתחומה של המדינה הסלובקית.
יחידות הרכבת צריכות לעמוד לרשותן של מיניסטריון הפנים למטרות העברה עד אשר יועבר המספר הנקוב של האנשים, כמו שהודיעו לכם (בעל פה) בהתייעצויות שנערכו במיניסטריון הפנים.

על המשמר!
בשם המיניסטר:
חתום: ד"ר קונקא

[חותמת:]
מיניסטריון התחבורה והעבודות הציבוריות

עדותה של באור קלרה על קורותיה בשואה

באור קלרה (לבית SCMAFER) ילידת TEKOLSKE-SARLUHY – סלובקיה, נולדה בשנת 1928. בעדותה היא מספרת על הרקע המשפחתי וילדותה ב-TEKOLSKE-SARLUH.

בשנת 1938 נכנסו ההונגרים לסלובקיה.
היא מספרת על ההחמרות בחיי היום-יום וענדת הטלאי הצהוב.

במרץ 1944 הועברה לגטו LEVICE. היא מתארת את החיים הקשים בגטו ואת המציאות הקשה באושוויץ-בירקנאו.

סיפור מיוחד הוא סיפור אהבתם של מפקד המחנה ונערה מ-TRANSYLVANIA.

היא גם מספרת על צעדת מוות לכיוון מערב אירופה, מעשי האונס שבוצעו על ידי הרוסים בנשים יהודיות, החזרה ל-TEKOLSKE-SARL, הביקור החוזר בסלובקיה ותחושת ההתמצה.

באור קלרה מסרה את עדותה בפני מצלמת וידיאו ודיברה באופן חופשי. עדותה תומללה למסמך כתוב. **כדי לא לפגוע באוטנטיות העדות. לא שיניתי ניסוחי דברים ותחביר.**

ההדגשות במסמך הם שלי.

להלן העדות המלאה:

- ש: ספרי לי קלרה, מהם הזיכרונות הראשוניים שלך מהילדות, את שמות בני המשפחה שנספו, את הרקע המשפחתי.
- ת: אני נולדתי בשנת 1928 במקום שהיה אז צ'כוסלובקיה, והייתה לי ילדות נהדרת עד 38.
- ש: כשאת אומרת ילדות נהדרת, הייתי רוצה שתספרי לי על ההורים שלך, איך חגגתם את החגים? האם הייתם משפחה דתית?
- ת: אנחנו היינו משפחה דתית.
- ש: תזכירי לי קודם כל גם את שמות הורייך, את אחייך ואחיותייך.
- ת: ההורים שלי היו, אבא שלי היה יוליוס שפר, אמא שלי הייתה רוזליה שפר. אנחנו היינו משתי אמהות, אני לא יודעת אם זה חשוב או זה לא חשוב. היינו עשרה ילדים.
- ש: שאת אומרת משתי אמהות?
- ת: כן, נולדנו משתי אמהות. אני לא זוכרת כשאני הייתי בת חמש שהגדולים עזבו כבר את הבית. זה היה שהם היו הרבה יותר גדולים ממני. היו לי עוד ארבע אחיות.

ש: שמותיהן?
ת: פרנטישה שפר שעכשיו הוא שרגא, הוא חי ברמת אביב בישראל. יש לי אחות בשם לילי – ליביה דון שהיא חיה על ידי בהרצליה, ויש לי אחות שהיא גרה איתי שקוראים לה גיזלה פרידלנדר.

ש: במה עסקו הוריך?
ת: היו לנו חנויות, היו לנו חיים מושלמים, הייתה לנו משפחה גדולה, וחיינו מאוד יפה. חיינו חיים נורמאליים. הלכנו לבית ספר, גדלנו, האחיות הגדולות שלי התחתנו.

ש: באיזה בית ספר היית שם?
ת: אני למדתי בבית ספר סלובקי בהתחלה, ומשנת 38 עד שנת 44 למדתי בבית ספר הונגרי.

ש: איך היו הקשרים שלכם עם הגויים?
ת: הקשרים שלנו עם הגויים היו טובים מאוד. אבא שלי נולד באותו מקום, סבא שלי נולד באותו מקום, ורק אמא שלי באה מפרסבורג. החיים היו טובים עם כל האנשים, עד שהיום כשהלכתי לבקר אז, אלה שהיו עוד בחיים שמחו מאוד כשהם ראו אותי.

ש: איך חגגתם את החגים הדתיים? האם את זוכרת חג מסוים שאת יכולה לספר לי עליו?
ת: החגים אצלנו זה היה קדוש. אמא שלי הייתה דתייה, אבא של יהיה קצת פחות דתי, אבל המשפחה הייתה דתייה, ולפי זה אנחנו גדלנו. הילדים היו פחות, אבל המשפחה הייתה דתייה. בשבת לא הדלקנו אש, בשבת לא בישלנו, השבת הייתה שבת כמו שכתוב.

ש: וחגים, למשל את פורים חגגתם?
ת: פורים זה היה יותר יפה מאשר פה. פורים זה היה כל-כך יפה שלמשפחות שלנו, לחברים ולקרובים שלחנו משלוח מנות. זאת הייתה חוויה גדולה, כי אנחנו כל פעם קיבלנו, כלומר, למקומות האלה שהבאנו אליה, קיבלנו בחזרה או מתנות או שוקולדים או עוגות. זאת הייתה חוויה כזאת מיוחדת.

ש: התחפשתם? למה הייתם מתחפשים? לאיזה דמויות?
ת: אז בזמנים הטובים עשו הצגות שאנחנו השתתפו בהן. אני זוכרת שבתור ילדה קטנה השתתפתי בכל ההצגות והיה מאוד יפה. החגים היו מושלמים ויפים. בפסח כל המשפחה באה, כל הילדים באו.

ש: מה אכלתם? היה אוכל מסוים בפסח?
ת: דגים אנחנו לא הכרנו, אצלנו לא אכלו דגים, המשפחה שלי בכלל לא אכלו דגים. רק מעט-מעט, פעם אבא שלי אכל דג, נשארה לו עצם בגרון, לכן מאז אצלנו לא נכנס דג לבית שלנו. אבל פסח זה היה ככה שלא עשו כמו פה ארוחה גדולה. הפסח זה היה מרק, אבל קודם החרוסת שמכינים, אחר-כך מרק עם כופתאות, אחרי זה בשר מבושל עם תפוח-אדמה מבושל ולפתן. זה היה האוכל שהכינו לליל הסדר.

ש: המשפחה הייתה משפחה ציונית? דיברו על זה?
ת: אי אפשר להגיד.

ש: היו כאלה מהמשפחה שהיגרו למשל לפלשתינה?

ת: אחותי באה לפלשתינה אז בשנת 36, והיא נשארה פה. היא באה עם המכבייה, והיא נשארה פה. היא הייתה פה כשאנחנו באנו. אבל אני לא יכולה להגיד שהיו ציונים, שההורים שלי התעסקו בזה במיוחד.

ש: את מתארת חיים נעימים. ת: חיים מאוד נעימים.

ש: את זוכרת איזה אירוע מסוים עד בואם של ההונגרים?

ת: אירוע מסוים היה ששתי האחיות שלי התחתנו וכל חתונה הייתה שלושה ימים, את זה אני זוכרת.

ש: איפה זה היה? זה היה בתוך אולם? ת: לא. אין אולם, עשו את זה בחצר באוהלים.

ש: בחצר שלכם? ת: בנו בחצר אוהל ושם החתונה הייתה שלושה ימים.

ש: ובאו מכל...?

ת: באו כל הקרובים מכל הסביבה, הייתה לנו משפחה מאוד גדולה והייתה חגיגה גדולה. אבל ככה היו חיים נורמאליים, ההורים שלי היו עסוקים בחנויות, ואצלנו כל פעם הייתה עוזרת שטיפלה בנו בילדים.

ש: באיזו שפה דיברתם איתה?

ת: בסלובקית. אבא שלי לא ידע סלובקית, הוא היה גבר הונגרי, הוא שירת במלחמה הראשונה בצבא ההונגרי, הוא היה קצין והיו לו זיכרונות נעימים כשהוא היה קצין בצבא ההונגרי. אמא שלי באה מסלובקיה, אבל היא למדה אחר-כך הונגרית.

ש: היו לך חברות גויות? ת: כן, היו לי הרבה חברות גויות, בטח.

ש: היית מבקרת אותן, והן ביקרו אותך?

ת: כן, הייתי מבקרת אותן, והן גם באו אלי ואנחנו היינו חברות מאוד טובות, עד היום כשהייתי שם פגשתי אותן אחת-אחת, אבל לא חיים שם כבר הרבה, כי שם אנשים מתים יותר מוקדם, אני לא יודעת למה.

ש: בסלובקיה?

ת: כן. זה מקום קטן איפה שנולדתי, זאת לא עיר גדולה, ואני לא יודעת למה. אולי הם אוכלים שם אוכל לא נכון, כי שם אוכלים הרבה בשר שמן והרבה חזיר, אז אולי מזה, והרבה שם כבר מתו. אבל פגשתי שכנים שהבת שלהם עוד חיה. כשדפקתי בדלת היא שאלה: מי שם? אני אמרתי: מהבת של שפרים. אז היא אמרה: או ממל'ה שלי, הילדה של שפרים חזרה, והיא שמחה מאוד. אבל הייתי שם כמה שעות ועזבתי שם את המקום.

ש: איך הרגשת באמת כשהגעת לשם?

ת: קודם כל באותו רגע הייתי צריכה לחשוב מה זה מה? ומי זה איפה? את יודעת שהמקום היה זר.

ש: הבית נשאר? ת: כן, הבית שלנו, יש שם שני בתים שהם נשארו.

ש: והחנויות של אבא?

ת: החנויות של אבא חלק נשאר, אבל החלק האחורי הבית התמוטט. גרה שם אישה מבוגרת, ואני לא יודעת איך היא גרה שם, כי רק החלק החדש עומד. נכנסו לשם אנשים שבנו עוד קצת, שהם הוסיפו.

ש: זאת אומרת, שאת לא הרגשת רגש של אנטישמיות עד 44?
ת: לא, עד 44. אבל זה התחיל ב-38 כשלקחו לנו את החנויות. בשנת 38 לחלק גדול מהיהודים לקחו את הרישיון של החנויות.

ש: מה קרה? אולי תספרי מה היה השינוי ב-38?
ת: שלקחו את הפרנסה. אז היה מאוד קשה לנו עד 44, כי היינו עוד ילדים קטנים בבית, הפרנסה הייתה חסרה, ואבא שלי נפטר בשנת 42.

ש: השינוי חל עם בואם של ההונגרים גם?
ת: אז באותו זמן ב-38 כשנכנסו הונגרים אחרי כמה זמן התחילה האנטישמיות.

ש: **תספרי לי באמת, כשאת אומרת שהיה שינוי, מה היה השינוי? האם השכנים השתנו או מי השתנה בעצם?**
ת: לא כל-כך השכנים, לא כל-כך המכירים אלא מטעם הרשות. לקחו את החנויות, כמו שאמרת ילך סגרו את החנויות, לקחו את הפרנסה מהיהודים. יום אחד חיפשו את אלה שלא נולדו שם במקום, לקחו אותם לגבול לסלובקיה, הרבה יהודים לקחו אותם בכוח עם הילדים שלהם. אלה היו זמנים קשים.

ש: איך היה היחס של החברים שלך והחברות שלך, האם הם עדיין אותם חברים או שגם הם משתנים?
ת: אני לא יכולה להגיד, באמת החברות שלי נשארו חברות וחברות טובות, אבל בדיוק כשגמרתי את הלימודים כבר סילקו את היהודים מבית הספר. כשהייתי בגיל שש עשרה לפני שלקחו אותנו, אז היה אסור כבר להיות בבית ספר יותר גבוה.

ש: ממה ההורים התפרנסו, הרי לאבא כבר לא הייתה החנות?
ת: ממה שהיה, כסף מזומן. אבא שלי חלה, הוא היה חולה מאוד קשה, הוא היה בבית חולים כמה זמן, לא הצילו אותו, היה לו סרטן. הרופאים החליטו שזה בא ממצב הרוח, כי הוא היה כל-כך מדוכא בגלל שלקחו לו את החנויות. הוא היה בן אדם שנולד שם, אבא שלו נולד שם, ופתאום הוא הרגיש שהוא זר, שלוקחים לו את הכל. **הוא לא השלים עם זה**, ובשנת 42 הוא נפטר מהמחלה שלו.

אחר-כך היה עוד יותר קשה כשאבא לא היה. באמת רק בגלל שהייתה לו רזרבה, עם זה הסתדרנו. שני אחים שלי באו, והם רצו לברוח משם לפלשתינה, שני אחים שלא חיים. היה צריך לתת להם בשביל זה הרבה כסף, זה עלה הרבה כסף להוציא אותם משם. אחד מהם הגיע לכאן, והשני לא הגיע, החזירו אותו בחזרה מהגבול.

ש: את סיפרת קצת על בית הספר. מה היה אחוז היהודים שהיו בכיתה שלך?
ת: לא הרבה. כי היה גם בית ספר יהודי באותו מקום, אז היותר לא מודרניים הלכו לשם. אני לא יודעת איך זה היה, אבל הרבה יהודים למדו בבית ספר יהודי, ואנחנו למדנו בבית ספר סלובקי ממשלתי.

ש: היו תנועות נוער? ת: לא.

ש: בכלל לא?
ת: לא, לא היה. חיינו כאלה חיים נורמאליים של ילדים עד שלא היו הצרות, באמת חיינו חיים יפים.

ש: מה קורה בבית הספר עצמו בשנת 38 כשההונגרים מגיעים?
ת: בשנת 38, אז עוד הלכתי לבית הספר, הייתי בת עשר, והלכתי לבית ספר עד גיל שש עשרה.

ש: אז משתנה משהו ביחס של המורים או ביחס של התלמידים?
ת: לא, אני לא יכולה גם את זה להגיד. למדנו בבית ספר שזה עוד לא היה תיכון, זה היה מתחת התיכון, אבל זה היה משהו כמו תיכון. לשם הלכו עוד יהודים, ושם למדתי עד הסוף, שם גמרתי ארבע כיתות כמו תיכון וזהו זה. אחר-כך כבר לא היה בית ספר, סילקו את היהודים מבית הספר לפני 44 כשנכנסו הגרמנים.

ש: אבל אני רציתי לדעת בין התקופה של ההונגרים עד בואם של הגרמנים ב-44 מה עוד את זוכרת מהחיים שלך?
ת: היו אז חיים מאוד רעים, מאוד לא טובים, כי על כל גרוש היה צריך אז להסתכל, כשמקודם אנחנו חיינו חופשי, כי מצבנו הכלכלי היה טוב מאוד, ואחר-כך לא היה.

ש: האם אתם שומעים, או האם מגיעים אליכם פליטים שמספרים משהו? אתם יודעים כבר מה שקורה? ת: לשם, למקום לא באו פליטים, זה היה מקום קטן.

ש: אבל שמעתם מה שקורה?
ת: שמענו שהיהודים מפולניה היהודים בורחים, אבל הם בורחים יותר לבודפשט.

ש: אבל מה שמעתם? מה שמעתם שקורה ליהודים?
ת: רק ממה ששמענו, לא שמענו מה קורה. רק שמענו שהיהודים בורחים מפולניה, כי לשם נכנסו כבר הגרמנים. שם האנטישמיות הייתה מקודם. גם מסלובקיה לקחו קודם את היהודים, ואותנו לקחו רק ב-44. אני חושבת שבשנת 42 לקחו את היהודים מסלובקיה, ממה שנשאר סלובקיה.

ש: וידעתם שהיהודים נלקחים לאיזה מקום?
ת: לא, אז לא ידענו שום דבר. לא ידענו לאיפה לוקחים אותם.

ש: אבל ידעתם שמעבירים אותם לאיזשהו מקום? ת: לא.

ש: לא שמעתם גם את זה? ת: לא, לא שמענו.

ש: לא שמעתם על יהודי סלובקיה מה שקורה להם.
ת: רק שמענו שבורחים מסלובקיה, כי שם אוספים את היהודים. אבל לא שמענו במיוחד על מה שקורה. דבר כזה על מה שקורה באושוויץ (AUSCHWITZ) את זה שמעתי רק באושוויץ, כשהגעתי לאושוויץ. או שאנחנו לא רצינו להבין, או שאני לא יודעת, אבל לא סיפרו על זה, ולא דיברו על זה. חשבנו שלוקחים אותנו לעבודה. לא ידענו לאיפה נגיע. זה היה כבר שכששמו אותנו בקרונות מאה איש בקרון, זה היה השוק הראשון. כי בגטו איכשהו הסתדרנו, היינו הרבה משפחות בחדר אחד, אבל היה שם מה לאכול, לא הרצינו לנו. הכאב הגדולה וזה שלא התנהגו איתנו כמו אל בני אדם זה התחיל בקרונות, שם שמו מאה איש בקרון.

- ש: אבל איך זה קרה פתאום, תספרי לי אולי את השלבים. ת: קודם היה הגטו.
- ש: קודם נעבור לאט-לאט, הימים האחרונים לפני בואם של הגרמנים, מה את זוכרת?
ת: קודם היינו צריכים לענוד את **הטלאי הצהוב**, היינו צריכים לתפור על הגב, על השמלה ועל הכל את הסימן של היהודים.
- ש: זה היה ב-44? ת: כן, זה היה ב-44 כשהגרמנים נכנסו.
- ש: את זוכרת מה הרגשת ברגע שהיית צריכה לענוד את הטלאי הצהוב?
ת: אני לא יודעת, אולי בגלל שהייתי יותר מדי צעירה, אבל לא עשינו כלום. הייתה לי חברה שהם ברחו לבודפשט, כי שם אפשר היה יותר להסתיר את הבן אדם, אבל אנחנו לא חשבנו על זה. **הלכנו כמו בהמות, לקחו אותנו והלכנו. כי הגברים לא היו כבר בבית**, את יודעת שקודם כבר לקח ואת כל הגברים לעבודת פרך. אז גברים כבר לא היו כל-כך, מהגברים היו בבית או ילדים או זקנים.
- ש: זה היה עם הכיבוש הגרמני?
ת: לא. זה היה עוד לפני 42. משנת 40 התחילו לקחת את הגברים לעבודה. הם לא התגייסו לצבא, קודם הם היו עוד קצת בצבא, ואחר-כך עשו מזה ארבעיטס לאגר.
- ש: מחנות עבודה? ת: אז הם עבדו שם כל הגברים.
- ש: היו לכם קשרים איתם, עם הגברים שנלקחו לעבודה?
ת: אני לא יודעת. לא היה לי אח במצב הזה בבית.
- ש: אבל דוד או מישהו לא היה לך?
ת: היה לי רק אח שהיה עדיין צעיר, שאותו עוד לא לקחו, שני אחים.
- ש: אבל שאר האנשים הגברים שנלקחו לעבודה, האם שמעו מהם?
ת: אני חושבת שבהתחלה קיבלו גלויות. היה מותר להם לכתוב גלויות. בהתחלה עוד לא היה נורא, אבל אחר-כך כבר לא שמעו מהם. אני לא יודעת בדיוק, כי לא היה לי במשפחה קרוב שם, אחי לא היה במקום הזה, כי שני האחים ברחו, הם לא היו בבית כשלקחו את האנשים הלאה. כך שלא היה לי אח שהיה במצב הזה, אז אני לא יודעת בדיוק איך הגיעו המכתבים מהמקום הזה. אבל משנת 38 מצבנו היה מאוד עצוב, היה מאוד קשה. לא הייתה לי ילדות אלא רק עד גיל עשר. אחר-כך כשחזרתי בגיל שבע עשרה שוב לא הייתה לי ילדות, כי לא היו לי הורים. רק פה כשהתחתנתי.
- ש: תספרי לי קצת, את לא הזכרת, תספרי לי קצת על ההורים שלך.
ת: ההורים שלי היו אנשים מאוד מקובלים במקום שגרנו בו. זאת הייתה משפחה גדולה, היו שם הרבה אחיות של אבא שלי.
- ש: תזכיר לי שוב את שמותיהם של ההורים.
ת: אבא שלי היה יוליוס שפר, אמא שלי הייתה רוזליה שפר ומהבית היא הייתה קולין.
- ש: את יכולה לספר לי קצת על הדמויות שלהם?

ת: שניהם היו אנשים נהדרים. הם היו חרוצים. היינו משפחה גדול. הם היו עסוקים עם הילדים, היינו הרבה ילדים. מה אני אגיד לך עליהם? שחבל עליהם. כמו שסיפרתי לך אבא שלי נפטר בבית ב-42.

ש: ואיך אמא?

ת: אמא הייתה בת 46 כשלקחו אותה לאושוויץ. היא לקחה בידיים שלה את הילדים של האחיות הגדולות שלי, כשלאחות אחת היו כבר שתי ילדות ולאחות השנייה היה ילד אחד, ובגלל זה היא עברה לצד השני ששם הלכו לגז, כי היו לה ביד ילדות קטנות.

ש: האמא של הילדות האלה ניצלה?

ת: לא. אחותי לא. הם לא חזרו מאושוויץ. שתי האחיות הגדולות היו נשואות. הן היו מהנישואין הראשונים של אבא, והן לא חזרו. לא הילדים ולא האמהות. היו להם ילדים קטנים שהיו בני שש, שבע, ואני חושבת גם בן עשר. הם לא חזרו, וגם אמא שלי לא חזרה. גם אני בקושי חזרתי.

ש: מה שמות האחיות? את זוכרת את שמותיהן?

ת: כן. לאחת מהן קראו ארנקה שזה גולדה, לאחת קראו לנקה. אח אחד היה פאול ולאח השני קראו לסלו. שני אחים ושתי אחיות נשארו באושוויץ. אחות אחת הייתה פה בפלשתינה.

אח שלי בא בשנת 40 לפלשתינה עוד אח אחד שהצליח לברוח. הם היו פה בארץ שניהם כשאני באתי לפה ב-49. כל הכוונה שלנו הייתה לבוא לשם, כי שם כבר לא היה שום דבר. לא היו כבר יהודים בעיר שלנו, זאת לא הייתה עיר אלא זה היה כזה מקום קטן יותר מעיר. ככה שלבית ספר, אפילו לבית ספר היותר גבוה הלכנו ללביצה (LEVICE) ששם למדתי.

ש: מתי עברת ללביצה?

ת: לא עברתי, אלא אני נסעתי יום-יום ברכבת עם האחיות שלי ללביצה, ששם גמרנו את בית הספר.

ש: נסעתם וחזרתם יום-יום? ת: כן, כל יום.

ש: מה היה המרחק?

ת: זה היה קשה. אני קמתי כל יום בתור ילדה ברבע לשש. כל יום קמתי ברבע לשש, ובשש ורבע כבר הלכנו ברגל לרכבת. אז עוד לא הייתה תחבורה, עוד לא היו מכוניות לאנשים. אז הלכנו ברגל וזה היה גם בשלג, שלפעמים היה לי עד פה, הרגליים היו בשלג, וככה בקושי יכולתי ללכת. בחושך, ברוח ובשלג הלכנו כל יום לבית הספר. אני חושבת שלא היינו מפונקים.

ש: אנחנו נתחיל אולי לדבר על הכיבוש הגרמני, את זוכרת את היום שהגרמנים הגיעו?

ת: בטח, זה היה במרץ, אני חושבת שזה היה בתשעה עשר במרץ 1944.

ש: מה את זוכרת מהיום הזה? איפה את היית אז?

ת: אני לא זוכרת איפה הייתי.

ש: אבל את זוכרת שהם הגיעו?

ת: כן, אני זוכרת שאמרו שהגרמנים נכנסו למה שהיה אז הונגריה. אני זוכרת שהגרמנים נכנסו, ומאז התחילו הצרות. לא בכל מקום לקחו באותו זמן את היהודים, אלא אספו אותם קודם לגטאות, ושם אני לא זוכרת כמה זמן היינו בגטו, את זה אני לא זוכרת. כי בכל זאת הייתי רק בת שש עשרה, ואחרי חמישים וכמה שנים קשה לזכור את הכל, ועברנו סבל גדול.

ש: אולי תספרי מה בדיוק קרה לכם? ת: הגטו זה היה מאוד קשה.

ש: זאת אומרת, אחרי זמן קצר העבירו אתכם ללביצה?
ת: בעגלות עם סוסים אספו אצלנו את היהודים, ולקחו את הזקנים, את הילדים, האמהות, את מי שלא ברח. האבות לא היו כל-כך בבית אלא רק המבוגרים. לקחו את כולם ללביצה ששם היה הגטו שלנו.

ש: מה לקחת, מה את למשל לקחת משהו מהבית? ת: כל אחד לקח משהו חפצים אישיים.

ש: איזה חפץ את לקחת? ת: אוכל ובגדים.

ש: לקחת איזה משהו שהיה יקר לליבך, תמונה או משחק?
ת: אני לא זוכרת. בכלל אני לא זוכרת מה היה לי יקר אפילו, אני לא זוכרת מה לקחתי איתי לגטו. אבל בגטו לא היו לנו חיים קלים. כמה משפחות בחדר אחד ככה ישבנו על הרצפה, ובישלונו ביחד, היה בישול ביחד. אולי ילדים, את יודעת שילדים לא לוקחים כל-כך קשה את הדברים כמו ההורים, כמו היותר מבוגרים, אבל זה היה מאוד קשה.

ש: מה אכלתם שם? ת: בישלו, היה מטבח משותף ובישלו, בישלו אוכל.

ש: באיזה תנאים? איפה ישנתם? על מה ישנתם? ת: על הרצפה.

ש: אבל היה קשה? היה משהו?
ת: נדמה לי שהיו מזרונים על הרצפה, כל אחד לקח מהבית מזרון, כך נדמה לי, אני לא זוכרת כל-כך טוב את הדברים איך היה בגטו בדיוק ואיפה. ישנו על הרצפה, את זה אני זוכרת. שם חיינו, אני לא יודעת כמה זמן היינו שם, אני חושבת שלקחו אותנו ביוני.

ש: אולי תספרי לי עוד קצת על החיים בגטו.
ת: לא היינו כל-כך הרבה זמן בגטו, היינו אולי חודשיים בגטו.

ש: מה את עשית בגטו? מה עשו שם הילדים? מה עשו האנשים?
ת: לקחו אותי לעזור במספרה. הייתה שם מספרה שסיפרו את מי שצריך ואמרו לי: בואי אם את רוצה לעזור, אולי זה יהיה לך גם מקצוע, כי אנחנו יוצאים לעבודה.

ש: זה היה בגטו? ת: כן, זה היה בגטו.

ש: מי היו באים למספרה, או יותר נכון מי היו באות? ת: אנשים שהיו צריכים לספר אותם.

ש: זה היה של נשים וגברים?

ת: כן, היו נשים וגברים. אבל אני חושבת שהגברים סיפרו גברים, אני לא זוכרת. אני חושבת שעזרתי לנשים לחפוף להן ראש או משהו כזה. אבל אלה היו זמנים מאוד קשים, מאוד קשים.

ש: אבל אם אנשים בכל אופן הולכים למספרה אז היה מין סוג של חיים?
ת: היו, דיברו. לא היה שם לעשות משהו במיוחד, כי היינו סגורים, ואסור היה לצאת מהגטו אלא רק עם רישיון. אני לא זוכרת אם גויים באו לבקר אותנו. את זה אני לא זוכרת.

ש: מה קרה לעוזרת שלכם?
ת: העוזרת שלנו אז כבר לא הייתה, אצלנו כמה שנים כבר לא הייתה העוזרת. ממת שלקחו את החנויות אחרי כמה זמן פיטרנו את העוזרת.

ש: אז את לא זוכרת איזו חברה או מישהו שבא לעזור לכם או לתת לכם?
ת: לא, לא עזרו לנו. לעזור לא עזרו לנו. כל זמן שהיינו בבית שלנו הם היו חברים, אבל מאז לא ראיתי אותם יותר אלא רק כשחזרתי אחרי המלחמה הביתה. לא היה לי שום קשר איתם. לא ידעתי גם מהמשפחה, אלא רק אנחנו שלוש אחיות היינו ביחד כל הזמן, אני ועוד שתי אחיות שלי, ועברנו את כל המלחמה, הלאגר ואשוויץ הכל ביחד. אם לא הן לא הייתי חוזרת הביתה. הייתי כמה זמן בלי הכרה.

ש: אנחנו נחזור לזה, אבל עוד איזה משהו מהגטו?
ת: אני כנראה יותר זוכרת ממה שהיה אחר-כך.

ש: את הגטו את לא זוכרת יותר?
ת: אני זוכרת רק את זה שישנו על הרצפה, שבישלו ביחד, וזה שעזרתי במספרה. בגטו לא עשינו שם שום דבר, לא היו לנו זיכרונות מהגטו אלא רק שהיינו סגורים.

ש: אז מה קורה, מעבירים אתכם?
ת: יום אחד אמרו: כל אחד יכול לקחת מזוודה אחת וללכת לתחנת הרכבת, אספו אותנו.

ש: מי תמיד נתן את הפקודות האלה? איך זה היה?
ת: אני חושבת שההונגרים, לא היו שם גרמנים, אני לא זוכרת.

ש: **ההונגרים הם גם אלה שהכניסו אתכם לקרונות?**
ת: כן. תתארי לך שהשירותים וכל זה, אנשים עשו את הצרכים שלהם בין מאה אנשים. היה דלי שנתנו אותנו. לא היה איך לישון, את יודעת שמאה אנשים לא יכולים לישון שם, אנשים ישנו בעמידה. אני לא זוכרת כמה זמן לקחה הדרך עד אושוויץ. זה אני לא זוכרת אם זה היה יומיים או שבוע, אני לא זוכרת. את זה שכחתי כמה זמן לקח להגיע לאושוויץ.

ש: איך היה היחס של ההונגרים?
ת: הם רדפו אותנו. היו כאלה שלקחו מהם הכל, היה להם כסף, והכל לקחו מהאנשים האלה, מאלה שלקחו איתם כסף.

ש: ההונגרים לקחו?
ת: כן, ההונגרים לקחו. הם הרביצו לאנשים האלה הרבה, סגרו אותם בבית הסוהר לפני שלקחו אותנו. ההונגרים עשו כל רע מה שיכולים לעשות, ההונגרים היו מאוד לא

טובים אלינו. עד שהגענו לקרונות שהכניסו אותנו לשם, ויותר לא פתחו את הקרונות עד אושוויץ. מי נשאר שם נשאר בחיים ומי שמת – מת, אלה שמתו גם נשארו בקרונות עד שהגענו לאושוויץ. אבל אני לא זוכרת כל-כך את הדברים האלה בדיוק, אלא רק כשהגענו לאושוויץ זה ברור, כי זאת הייתה חוויה כזאת שאי אפשר לשכוח את זה.

ש: מה את זוכרת?

ת: אני זוכרת שהורידו אותנו מהקרונות, אמרו שיש צלאפל [מסדר], לעמוד בשורות, ולהיכנס לאמבטיה. באותו רגע שנכנסנו והתחילו לספור אותנו, עשו קרחת לאנשים, אז אני לא הכרתי את אחותי עם קרחת וצרחתי: איפה את, איפה את אחותי? עד שמצאתי אותן שתי האחיות שלי זה היה מאוד קשה, ואחר-כך לקחו אותנו.

ש: החוויה שלך, שהיית ילדה בת חמש עשרה – שש עשרה?

ת: שש עשרה. הייתי ערומה, תתארי לך שהייתי צריכה להוריד בגדים, להיכנס לשם, ולהסתובב ערומה בין הגברים, מה זה אומר לילדה בת שש עשרה?

אחר-כך הכניסו אותנו לאמבטיה, הורידו לנו את השערות, עשו לנו קרחת, ואני חושבת שנתנו לנו משהו ללבוש אחר-כך, איזשהו בגד, אני לא זוכרת בדיוק. שוב לצלאפל עם צעקות, ולקחו מצד אחד את הזקנים ואת הילדים. אבל האמהות הלכו עם הילדים שלהן, בגלל זה כל-כך הרבה אמהות צעירות נהרגו, כי לכל אחת מהן היה ילד על היד, שניים או שלושה ילדים. אלה הלכו כולם לגז, שאז עוד לא ידענו מה זה הדרך שמאלה וימינה.

חלק מהצעירים שידעו עוד לעבוד לקחו אותם ימינה, וחלק לקחו שמאלה לגז. ככה הגענו לבירקנאו (BIRKENAU) ששם היינו מאז שהגענו לאושוויץ עד מאי שאני חושבת שאז לקחו אותנו לעבודה. לנו היה מזל שיום אחד לקחו אותנו.

ש: קודם כל איפה התגוררתם? באיזה תנאים?

ת: קראו לזה ברקים, אני לא יודעת איך אומרים את זה בעברית.

ש: בצריפים. ת: גרנו שם גם כן מאה איש בכל צריף.

ש: זה היה בבירקנאו?

ת: כן, היינו בבירקנאו. היינו מאה איש על הרצפה והיה בכי ורעב. כל בוקר בארבע היה צלאפל שספרו אותנו. היינו צריכים לצאת מהצריפים, לעמוד בתור. עמדנו שעות-שעות, היינו רעבות, ולפעמים יצאה כבר השמש ועוד עמדנו בשורות.

ש: בהתחלה כשהייתם, את היית בקרון עם אמא?

ת: כן, אני הייתי עם אמא ועם האחיות שלי, רק עם שתי האחיות.

ש: את הספקת להיפרד מאמא שלך, לדבר איתה? ת: לא, היא נעלמה לי מהעיניים.

ש: היא אמרה לך משהו בקרון? את זוכרת משהו?

ת: היא התפללה. מסכנה כל הזמן. כשירדנו מהקרון חשבנו שאנחנו הולכים ביחד.

ש: והיא פשוט נעלמה לך?

ת: היא נעלמה לי מהעיניים. היא כנראה לקחה ילדה אחת של האחיות, ובגלל זה היא הגיעה לצד של הגזים. היא הייתה רק בת ארבעים ושש, היא הייתה יכולה עוד לעבוד. את האחיות שלי עם הילדים גם כן לקחו אותם לצד של הגז, ואותנו לקחו לברקים

לבירקנאו. באותו רגע לא הייתה יותר משפחה. שם היינו כמה זמן, ואני לא זוכרת אחרי כמה זמן לקחו אותנו.

ש: אבל מבירקנאו את לא זוכרת יותר שום דבר?
ת: אני זוכרת שיום אחד לקחו אותנו. כל יום עמדנו בצלאפל כדי לספור אותנו. זה נמשך שעות. עמדנו ככה פעמיים ביום, זה היה גם בבוקר וגם בבוקר. עמדנו שעות. לפעמים עמדנו שלוש – ארבע שעות. עמדנו לפעמים בשמש רעבים. נתנו לנו שם כל יום אוכל כזה עם כף עשבים שבישלו, איזה שהם מין עשבים. את זה בישלו לנו, ואת זה נתנו לנו כל יום לאכול מנה אחת. זה היה האוכל היומי.

ש: **לחם לא היה?**
ת: קצת לחם נתנו, נתנו לחם קטן לשלושה אנשים. אני חושבת שלא כל יום היה, אבל לפעמים נתנו, ונתנו לפעמים גם כזאת גבינה מסריחה שקוראים לזה קוורגלי. ככה קראו לגבינה, היא הייתה נורא מסריחה. את זה נתנו לנו שם לאכול, וגם נתנו ברום לנשים כדי שלא תהייה להן ווסת.

ש: את גם קיבלת ברום? ת: כן, לא הייתה לי הווסת.

ש: אז לאף אחת מהנשים לא היה יותר מחזור?
ת: אני לא יודעת בדיוק למי עוד לא היה, אבל לנו לא היה, אלא רק כשחזרתי אז עם טיפול רפואי זה חזר לי, אחרת לא קיבלתי יותר. יום אחד לקחו אותנו, כי לא הייתה שם אפשרות להתרחץ, אז אמרו שלוקחים אותנו לאושוויץ כדי לעשות לנו טוש [מקלחת]. היה לנו כבר הפחד, כי היו שם כבר דיבורים על כך שיש גזים.

ש: מי דיבר? מי סיפר?
ת: בין האנשים. באו שם מהפולנים שהיו שם כבר שנים וגם מהסלובקים חלק היו אז כבר שם, והם סיפרו מה שקורה שם, שלוקחים לגז את הילדים ואת הזקנים וגם את מי שחולה. גם מאיתנו, מבירקנאו לקחו יום-יום עם אוטו גדול את אלה שקיבלו פריחה, או שלא יכלו לעמוד על הרגליים, לקחו אותם, ויותר אף אחד לא ראה אותם.

ש: אפילו למי שרק הייתה לו פריחה?
ת: כן, גם למי שהייתה פריחה לקחו. אסור היה להיות שם חולה או לא להרגיש טוב, או משהו דבר כזה, כי אז הלכו לגז. הפחד כבר היה לנו. אז אמרו לנו יום אחד שלוקחים אותנו להתרחץ, אז את יודעת איך היה, חשבנו שלוקחים אותנו כבר לגז.

הגענו לשם, עשו לנו טוש, כלומר, נתנו לנו לעשות טוש, לא עשו לנו, והוציאו אותנו מזה. כשנכנסנו לפנים לקחו לנו את הבגדים, ואת הבגדים לא החזירו לנו בחזרה, כי הם שמו אותם עם איזה חומר, אני לא יודעת בדיוק, אבל כדי שלא יהיו לנו כינים. תתארי לך שאני לא יודעת כמה נשים היינו שם, יצאנו שם כמה נשים ערומות, כולנו היינו ערומות כשיצאנו מהטוש.

ככה עמדנו שם שעות ערומות, ומה היה? **הגרמנים האס-אסים עשו צחוק, היו להם כלבים, וכל פעם הם אמרו להם: "איינבסן", "איינבסן", כלומר, שהם יקפצו על הנשים הערומות.** אחרי כמה שעות נתנו לכל אחת שמכינה לכסות בה את הגוף, ואמרו לנו לחזור לבירקנאו ברגל. מה שהיה שמי שלא היה לה בגד, זה היה כמו פיס, לא הייתה צריכה לעמוד בחוץ בשורות. לא היינו צריכים לצאת בארבע בבוקר, נשארנו בפנים בצריף עם השמיכה שלנו.

יום אחד בא לשם פולני אחד שהוא היה גם כן בין האלה, הוא הסתכל והוא אמר לי: איך אתן בשמיכות ואין לכן שמלה? אז אמרנו שלא נתנו לנו חזרה אחרי הטוש את השמלה. השמלות נעלמו, לקחו אותן לניקוי. לא היו לנו שמלות אז נשארנו בלי שמלות. הוא אמר לי: תחכי דקה, אני כבר הולך ומביא לכן. הוא חזר, והוא הביא לשתי אחיות שלי ולי שמלה.

ש: מי הוא היה?

ת: הוא היה גם כן איזה פולני שלקחו אותו לאושוויץ בגלל שהוא קומוניסט.

ש: זאת אומרת, לא יהודי?

ת: לא יהודי. הוא גם היה שם כבר שנים, הוא סיפר לי. אחר-כך כל יום הוא בא, וכל יום הוא הביא לנו אוכל לאחיות שלי ולי חתיכת לחם ומשהו כדי שאנחנו לא נמות מרעב. הוא היה מאוד בסדר. קראו לו מריון רקובסקי, הוא היה מאוד-מאוד טוב אלי, עד שלקחו אותנו לעבודה. אז לא ידענו לאן לקוחים אותנו, רק יום אחד אמרו...

ש: רק רגע, לפני שאת עוברת. היו בכלל קשרים? הרי אני מבינה שהוא בא, נתן לכן, והביא לכן?

ת: הוא בא והסתכל עלי. היית ילדה מאוד יפה עם הקרחת ביחד, אז הייתי יפה בגיל שש עשרה.

ש: אז הוא בא להסתכל?

ת: הוא שם עין עלי תכף. הוא אמר לי: ז'בוזינקה מה עשו לך? אבל הייתי מאוד יפה ככה ערומה עם השמיכה ובלי שערות. מאז אותו יום הוא ביקר אותי כל יום.

ש: זאת אומרת שהיו קשרים בין גברים לנשים שם?

ת: לא, בכלל לא. זה היה בין הנשים, אל היה קשר עם הגברים אלא רק לדיבורים.

ש: זאת אומרת, קשרים של דיבורים?

ת: כן, דיבורים, כן. הוא אמר לי בדיוק מה קורה שם, הוא סיפר לי מה קורה באושוויץ. הוא סיפר לי מה עשו עם הילדים, שעשו סבון מהילדים. הכל הוא סיפר לי. אני ידעתי באותו רגע בדיוק הכל מה קורה. הוא אמר: **אם לוקחים מפה טרנספורט לעבודה, לרוץ להיות בפנים בזה. שייקחו אותך, רק לצאת מפה מאושוויץ מהבירקנאו הזה. לצאת, כי אז יש יותר סיכויים להישאר בחיים**

אם את עובדת באיזה מקום. אז באמת יום אחד בבוקר אנחנו עומדים בשורות לספור אותנו, ופתאום אומרים שלוקחים אותנו לעבודה. זה היה מזלנו שכל פעם עמדו חמש נשים בכל שורה, אז אנחנו היינו שלוש אחיות ושתי בנות-דודות שלי היו איתנו כל פעם באותה שורה. ככה אנחנו יצאנו, לקחו אותנו, אמרו שלוקחים אותנו לעבודה.

יום אחד כשהגענו אמרו: קודם עושים לכם טוש. אם אני אספר לך מה קרה כשלקחו אותנו לעשות טוב, את לא תאמיני מה שקורה לאנשים. אני ידעתי שיש טוש ובאותו טוש יש איזה קמופלאז' שיש שם גם גז. זה היה בנוי באותה צורה הגז כמו הטוש, ככה זה היה בנוי באמבטיות, רק שבמקום מים יצא גז, את זה גם ידעתי. חלק אחד מהנשים נכנסו לשם, ואנחנו נשארנו חלק בחוץ, כי לא נכנסו כל-כך הרבה אנשים. הם נכנסו, אבל פתאום הייתה הפסקת חשמל, ואנחנו שומעים שצורחים עם כל הלב, אז היינו בטוחים שנפתח עליהם הגז.

אם אני אומרת לך שנשארת אחרי זה שהם יצאו וראינו שהם חיים, הייתי כחולה בכל הגוף, נעשה לי בגוף כחול, אני לא יודעת ממה, זה היה מהפחד או משהו. אחותי אמרה לי: את כחולה כל הגוף שלך כחול. עד שהכניסו אותנו לבפנים, ועד שראינו שיוצא מים ולא גז, אני לא חושבת שיכול לקרות לבן אדם דבר כזה קשה כמו שזה היה. אם את לא יודעת, ולוקחים אותך לאיזה מקום שאת לא יודעת, אז את לא יודעת. את יודעת רק באותו רגע שפותרים את הגז. באותו רגע שהתחילו לעבוד הטושים כבר ידענו שזה לא יהיה גז אלא זה יהיה טוש. אבל זה לקח יום וחצי עד שאנחנו יצאנו מהטוש הזה, נתנו לנו בגדים, ואמרו שלוקחים אותנו לעבודה. אני חושבת שלקחו אותנו עם רכבת והגענו להסי-שליכטנאו (HESSISCH-LICTENAU). זאת הייתה גם דרך ארוכה, אני כבר לא זוכרת, אבל זה לקח הרבה זמן עד שהגענו לשם. זה היה רחוק מאוד, כי אושוויץ זה בפולניה והסי-שליכטנאו זה בקצה השני של גרמניה.

ש: היו עוד הרבה צעירות בגילך באושוויץ?
ת: באושוויץ מי שהיה זקן, היה גיל בינוני.

ש: אבל אני שואלת על הגיל שלך. האם היו עוד הרבה בגיל חמש עשרה – שש עשרה?
ת: בגיל שלי אז היו עוד, אבל לא חזרו הרבה מכאלה ילדים. כי להחזיק בתור ילד בלי לתת לאכול בגיל הזה, זה מאוד קשה במיוחד לילדים. בן אדם בגיל בינוני יותר יודע להיות רעב יותר מאשר ילד. אנחנו גם איפה שאני הייתי, לקחו שם אלף איש איפה שעבדנו, ואחר-כך לקחו מאתיים שהם לא חזרו יותר בחיים.

היו שם הרבה כאלה שהיו בחדר של החולים והיו הרבה חולים. את המאתיים האלה לקחו אותם יום אחד, מישהו בא לקחת אותם, איזה אס-אס או מישהו, ויותר הם לא חזרו, אף אחד מהם לא חזרו הביתה. בת דודה שלי הייתה גם בין אלה שלקחו אותם משם.

ש: את זוכרת שראית נגיד נשים בהריון?
ת: איתי, אני לא זוכרת שהיו. אני חושבת שכשהגענו לגרמניה שאלו מי בהריון. אותן לקחו ביחד עם הנשים המבוגרות ועם הילדים, את אלה שהיו בהריון. איתי לא הייתה אישה בהריון.

כשהגענו להסי-שליכטנאו שם היה כבר מצב שכל אחד קיבל, היו שם גם צריפים. שם פעם גרו איזה עובדים גרמניים שנשארו, אני לא יודעת מה, אבל לקחו אותם משם, ואנחנו נכנסנו לצריפים האלה. שם היו כבר מים והיו שם בתי שימוש.

ש: זאת אומרת שהיו גם מקלחות?
ת: כן, היו גם מקלחות. קיבלנו בגדים כל אחד. אני לא הצלחתי לקבל נעליים, הנעליים שלי נקרעו ונתנו לי כאלה נעליים, תתארי לך ששם הלכתי עם נעליים שקראו להם נעליים הולנדיות שהיו עשויות מעץ. אנחנו קראנו לנעליים האלה קלומפה. עם הנעליים האלה הלכתי כל יום שבעה ק"מ לבית חרושת לעבודה. הלכנו שבעה ק"מ לבית חרושת ושבעה ק"מ בחזרה.

ש: באיזה בית חרושת עבדת?
ת: זה היה בית חרושת לנשק, עשינו פצצות. לבית החרושת הזה שאנחנו באנו אליו, שנה קודם כל בית החרושת הזה עף, הוא התפוצץ. זה היה מאוד מסוכן, אבל אנחנו לא ידענו שכשאנחנו הגענו כבר לא היה חומר שהוא יוכל להתפוצץ.

- ש: תספרי לי על העבודה במפעל הזה לחומרי נפץ, כמה שעות בערך עבדתם שם?
ת: שתיים עשרה שעות.
- ש: זאת אומרת, הייתה משמרת יום ומשמרת לילה?
ת: כן. שבוע אחד עבדנו בלילה ובשבוע השני עבדנו ביום. ככה עבדנו שתיים עשרה שעות, ולא קיבלנו אוכל אלא רק כשחזרנו למחנה בערב, פעם ביום קיבלנו אוכל.
- ש: ומה נתנו לכם?
ת: כזה מרק מכל מיני עשבים וגם לחם. לשלושה איש היה לחם כזה קטן.
- ש: זאת אומרת, לא היה שיפור גדול מבחינת מזון בין אושוויץ-בירקנאו לבין הסי-שליכטנאו?
ת: כן היה. כי כל יום, זה היה המרק והמרק היה קצת יותר טוב מאשר באושוויץ, כי שמו בפנים גם כל מיני ירקות שנותנים לחזירים ולפרות. את הירקות שהם לא היו צריכים, אז אותם נתנו לאנשים האלה למטבח ובישלו את זה. היו שם כבר טבחיות שלנו מהנשים שלנו, והן בישלו לנו. מי שהייתה שם קצת יותר מכירה את הטבחית אז היא קיבלה עוד כף אחת, זה היה לפי המזל. ככה אכלנו, אם היה מזל קיבלנו קצת יותר, ואם לא היה מזל קיבלנו רק את המנה הנורמאלית כף אחת. זה לא היה כל-כך הרבה, אחרי שתיים עשרה שעות עבודה זה לא היה מספיק. זה היה אוכל היומי, וכל היום "בישלו" בבית חרושת, אלה שעבדו ביחד אז דיברנו על מה אנחנו נאכל אם אנחנו פעם נצא מפה.
- ש: על מה, על איזה אוכל דיברתם? ת: על מה שהיה בבית.
- ש: למה התגעגעתם ביותר?
ת: אני התגעגעתי לנודלה עם פרג, זה היה אוכל שנורא אהבתי.
- ש: מה זה? ת: אטריות עם פרג, על זה חלמתי כל הזמן.
- ש: זה היה מתוק? ת: כן, זה היה מתוק ועל זה חלמתי.
- ש: אטריות ופרג אכלתם בזמנו בחגים או שזה היה מאכל רגיל?
ת: לא, לפעמים בבית היה כזה מרק ואטריות או עם אגוזים או עם פרג, כל מיני דברים אמא שלי הכינה.
- ש: והיו מכניסים את זה למרק? ת: לא, זה לחוד זה מנה אחרונה.
- ש: כלומר, עשו מרק, ואחר-כך אכלתם אטריות כמנה אחרונה?
ת: עשו מנה טובה של מרק או משהו ואחרי זה נגיד מרק שעועית, אפילו בשר ומרק שעועית ואחרי זה איזה שהם אטריות.
- ש: על איזה עוד אוכל דיברתם ונהגתם לפנטז?
ת: רק מה שהיה בבית, דיברנו על מה נבשל. "בישלו", את יודעת איזה עצבנית הייתי, אני עוד בכלל לא ידעתי לבשל, והנשים היותר מבוגרות הן "בישלו" כל היום, כל היום היה בישול.
- ש: מה עוד, על עוד איזה אוכל דיברו?

ת: אולי, אני לא יודעת, כי זה היה גם סבל לשמוע על האוכל ולא לאכול. היו כמה מהנשים האלה שעבדו בפנים בלאגר איפה שגרנו בצריפים, היה שם מטבח, היה שם חדר תפירה שעשו שם תיקונים לנו ללבוש בגדים כדי שיהיו לנו בגדים, הגיעו לשם כל מיני בגדים. אם היה לי בגד קרוע אז החליפו לי. הייתה שם מתפרה כזאת שעשו שם כל מיני תיקונים של בגדים, ואלה אכלו טוב. את יודעת למה? כי היו שם קצינים גרמנים, והם קיבלו מהאוכל שלהם.

ש: קצינים גרמנים נתנו אוכל?

ת: היה לנו קצין נהדר, קראו לו שפר, כמו שקראו לי. אני הייתי שפר והוא כל הזמן אמר...

ש: הוא היה קצין אס-אס?

ת: כן, הוא היה קצין אס-אס, והוא התנהג יפה. הוא התאהב שם בבחורה יהודייה. בהתחלה הייתה לו שם חברה בהריון גרמניה, קודם כשאנחנו הגענו. אחר-כך הוא שלח אותה אני לא יודעת לאן. ומאז הייתה אהבתו הגדולה. אני שמעתי שאחרי המלחמה הם ברחו לארצות הברית עם האישה הזאת. היא הייתה בחורה יפהפייה.

ש: היא הייתה גם מסלובקיה?

ת: לא, היא הייתה מרומניה מטרנסילבניה (TRANSYLVANIA). היו איתנו גם מטרנסילבניה.

ש: וכולם ידעו על הקשרים האלה?

ת: כן, כולם ידעו על זה, והוא התנהג איתנו מאוד יפה. הוא אף פעם לא הרביץ לאף אחת, והוא דיבר איתנו. הוא אמר לנו: עם סבלנות אתם תצאו מפה.

ש: אבל את יודעת שזה בדרך כלל היה אסור לאנשי אס-אס איזה קשר עם יהודיות.

ת: לא הרביצו שם לאף אחד איפה שגרנו. את זה אני יכולה להגיד. בבית החרושת היו כבר אס-אסיות ששמרו עלינו, כלומר אס-אס נשים שהיו שומרות עלינו, והן ידעו לתת סטירה או משהו כזה. אבל הוא, קראו לזה לאגר איפה שגרנו, שם היה שפר וילי הזה שהוא היה מפקד של הצריפים האלה, הוא היה המפקד שלנו.

ש: הוא היה מפקד המחנה? ת: כן, הוא היה מפקד המחנה, והוא התנהג איתנו מאוד יפה.

ש: מה היה שמו? ת: וילי שפר.

ש: הסיפור הזה של האהבה זה היה בפרהסיה?

ת: כן, הוא סידר לה חדר אחד מיוחד שזה היה משהו רק בחלומות, ומה שהיא אמרה לו הוא עשה. הוא היה לגמרי תחת ההשפעה שלה.

ש: הוא היה שפוט שלה? ת: הוא היה גבר יפה.

ש: היא באמת ניצלה את זה לעזור לכם?

ת: כן. היא ניצלה את זה בשבילנו. אחר כך כשהתקרבה המלחמה לסופה, אחר-כך אני אספר לך עוד דברים מהעבודה הזאת, אבל כשנגמרה המלחמה הוא לא נתן לנו לאכול בחוץ. היינו רעבים, לא היה לאכול. הלכנו במארש ברגל, הכל הלך ברגל, אבל הוא אמר לנו: לא לאכול בשדה, כי אתם תמותו. אם אתם תשמרו קצת ורק לאכול איפה

שיהיה, כבר אנחנו נדאג שאם אנחנו נגיע לאיזה מקום אני אבקש מהאנשים שם שיבשלו לכם תפוח-אדמה. אבל לא לאכול עשבים והכל בדרך.

ש: זה לא הביא לאנטגוניזם מצדכם שידעתם שלבחורה יהודייה יש קשר עם קצין אס-אס?
ת: לא, בכלל לא.

ש: קיבלתם את זה?
ת: אם הוא לא היה טוב אלינו ורק אליה, אז אולי זה היה עושה משהו, אבל הוא היה טוב גם אלינו. הוא אף פעם לא דיבר לא יפה איתנו, הוא שמר עלינו. האוכל בשבילנו בא מבית החרושת. יום אחד לא שלחו את המנות לאוכל לבשל, אז הוא לא נתן לנו לצאת לעבודה. הוא אמר: אין אוכל, אין עבודה.

ש: הרי היו שם כמובן אנשי אס-אס אחרים, הוא לא פחד מהם?
ת: היו שם גרמנים אבל לא אס-אסים אלא היתר היו וורמאכט.

ש: זאת אומרת, שבגלל סיפור האהבה הזו החיים שלכם היו קלים יותר?
ת: שם בחוץ מהרעב לא התנהגו איתנו כמו עם חיות. הוא לקח אותנו בתור בני אדם, הוא ידע שאנחנו בני אדם. היו אחר-כך כאלה מהוורמאכטים שנתנו לכמה בחורות שהיו חוצפניות לעמוד בשלג כמה שעות בחוץ, זה גם קרה. אבל הוא לא נתן לזה רשות, אלא הם היו עצמאיים, הם עשו את זה לבד.

ש: כמובן היו שם נשים מסלובקיה ומאיזה עוד מקומות היו?
ת: היו שם גם מטרנסילבניה, גם משם לקחו את האנשים, אחר-כך ראינו באותו מקום אבל לא איתנו, שהיו שם רוסים וכל מיני.

ש: והיו שם קשרים? ת: בבית החרושת עבדו הרוסים, אז קצת דיברנו איתם.

ש: היו קשרים ביניכם?
ת: הם לא היו כמו שאנחנו, הם לא היו יהודים, אז אלה שלא היו יהודים קיבלו יחס אחר. הם קיבלו אוכל, נגיד הם קיבלו כל יום חצי ליטר חלב. היה להם קשר עם רוסיה אחת שהיא נתנה לנו לפעמים קצת חלב לשתות. היו להם חיים יותר טובים מאשר לנו.

ש: אז הייתה עזרה הדדית?
ת: קצת, כמה, כמה. אנחנו הכרנו אחת מהרוסיות שהיא עבדה על ידנו אז הייתה לנו אפשרות לדבר איתה, אבל ככה לא בדיוק היינו ביחד.

ש: תספרי לי על העבודה שלך, מה עשית בדיוק?
ת: פעם כשהתחלנו לעבוד עבדנו בכאלה פצצות קטנות. אלה היו פצצות ששמים עכשיו באדמה, איך קוראים לזה? פה הערבים שמים גם כאלה, שזה יתפוצץ כשדורכים על זה, או כשהאוטו עולה על זה. ששמים את זה, שמי שעולה על זה יתפוצץ. את זה עשינו, אבל לא היה כבר חומר בפנים שיתפוצץ. זה היה קמפלז', אבל אנחנו לא ידענו. זה היה קמפלז', ולא היה כבר חומר שהיה צריך להיות בפנים. עשו את זה ממלח ואיזושהי אבקה צהובה, והיה צריך להיות בפנים חומר שיתפוצץ, אבל כשאנחנו הגענו החומר הזה כבר לא היה לגרמנים.

עשינו, עשינו כאילו שעושים פצצות, אבל זה לא היה כבר פצצה. אחר-כך כבר ידענו שזאת לא הייתה פצצה. אחר-כך לא הייתה כבר עבודה בפצצות הקטנות. עכשיו נזכרתי, קוראים לזה מוקשים לפצצות האלה.

אחר-כך הלכנו לעשות כאלה פצצות ששמים בתותחים. אלה היו פצצות יותר גדולות שעשויות מברזל, שממלאים את זה עם חומר. זאת הייתה צריכה להיות פצצה, אבל הכניסו בפנים כבר רק מלח, כבר לא הכניסו את החומר שיתפוצץ, כי לא היה להם כבר את החומר הזה, מכיוון שזה היה כבר סוף המלחמה. באיזושהי צורה ידענו שאולי הם מפסידים, אבל רק לא ידענו אם אנחנו נישאר בחיים, כי לא לאכול ולעבוד כל-כך הרבה זה מאוד קשה.

העבודה לא הייתה קשה, אם היינו עובדים והיו נותנים לנו לאכול כמו שהגוף דורש זאת, לא הייתה טרגדיה כל-כך גדולה, לא היו מתים כל-כך הרבה אנשים. אבל כשהבן אדם יורד בגוף כל יום ולעבוד קשה. בהתחלה לקחו אותנו משם באמת עם רכבת, אבל אחר-כך האמריקאים ירו בקטר, הנהג של הקטר נהרג ויותר לא הייתה רכבת, אז הלכנו ברגל. **שם במחנה זה היה מאוד קשה, כי שתיים עשרה שעות לעבוד בלי אוכל זה אי אפשר לתאר, זה אי אפשר לספר דבר כזה איזה רעבים היינו, מאוד רעבים. אבל בסוף גם העבודה הזאת נגמרה שם.**

ש: גם שם את היית בין הצעירות ביותר?
ת: כן. הייתי שם בין הצעירות. היו שם גם כמה כאלה אמא עם בת, שהבת הייתה נגיד בת חמש עשרה, ואמא שלה הייתה עוד צעירה בת שלושים וכמה. היו גם כאלה עם אמהות. יש כאלה שאני פגשתי אותן שחזרו והיו פה בישראל. פגשתי אחת שהייתה איתי אז. פה אחר-כך פגשתי הרבה בישראל כאלה שהיו איתי, שנשאר עוד בחיים משם הרבה אנשים. אנחנו היינו שם שמונה מאות איש, והרבה חזרו הביתה מהמחנה הזה. רק בדרך כשאחר-כך לקחו אותנו למארש הגדול שזה היה סוף המלחמה, לא נתנו לנו שאנחנו נחכה לאמריקאים במחנה, אלא לקחו אותנו ברגל.

ש: **זאת הייתה צעדת מוות?**
ת: כן, זאת הייתה צעדת מוות שהלכנו והלכנו.
ש: לאיזה כיוון הלכתם?
ת: הלכנו לגרמניה יותר בפנים, לקחו אותנו בסוף. הלכנו לכיוון ויימר, דרזדן. הלכנו, הלכנו והלכנו, בלילה איפה שהיה איזה שדה, ולפעמים אפילו בגשם שכבנו ככה על האדמה בלי שמיכה ובלי כלום. שם מתו הרבה אנשים.

ש: איך הייתה השמירה עליכם?
ת: אלה שהיו איתנו שם במחנה, הם באו איתנו למארש הזה.

ש: למשל, מפקד המחנה שדיברת עליו הוא גם היה איתכם?
ת: כן, הוא כל הזמן היה איתנו, אבל הוא נסע באוטו, ואנחנו הלכנו ברגל. אולי בהתחלה, אני לא זוכרת עכשיו בדיוק, אבל יכול להיות שכמה ימים לקחו אותנו עם רכבת. אחר-כך כבר לא הייתה רכבת אז הלכנו ברגל, והלכנו הרבה קילומטרים.

ש: מה האנשים אכלו?
ת: **כלום, זהו זה. לא היה אוכל, כי לא היה מאיפה לאכול, אל היה מי שייתן לנו.** אז המפקד הזה וילי הוא סידר לנו שפעם ביום בישלו לנו קצת או גזר או תפוח-אדמה עם קליפה, וקיבלנו קצת אוכל. כשהלכנו בשדה אז לפעמים אנשים ראו גזר או משהו

באדמה, הוציאו מהאדמה ואכלו, אז הרבה קיבלו דיזנטריה וגמרו עם זה את החיים.
זה היה מאוד קשה, אבל אני חושבת שזה היה רק שבועיים.

ש: תוך כדי הצעדה הזאת, האם היו כאלה כפריים או מישהו שזרק לכם משהו מזון?
ת: לא. רק כאלה שהוא ביקש מהם שיבשלו לנו אוכל, הם בישלו לנו בכלים גדולים תפוחי-אדמה.

ש: הוא ביקש את זה מהכפריים?
ת: הוא ביקש את זה מהאנשים האלה, אני לא יודעת אם הם היו כפריים. הוא נכנס למקום הזה ששם גרו אנשים והוא אמר להם: יש לי פה, אני לא יודעת כמה היינו אז, והוא דיבר איתם.

ש: אבל אנשים מצדם בצורה וולונטרית, הם בעצמם, האם הם הציעו לכם פעם משהו?
ת: איפה שהיינו שם בהסי-שליכטנאו הלכנו יום-יום מהמחנה שלנו, יצאנו לעבודה דרך העיר, ואני אפילו לא חושבת שאנשים שם הסתכלו.

הלכנו שם לעבודה דרך העיר, אני אפילו לא חושבת שאנשים הסתכלו. מאוד מעט היו מתעניינים בזה. אבל כנראה היו שם עוד יותר כאלה כמו שאנחנו שעבדו בעבודת פרך, אבל זה לא עניין אותם בכלל. בגלל זה אני חושבת שהגרמנים לא כל-כך היה מעניין אותם, הם ידעו על הגז. כולם אומרים בשנים האחרונות שהם לא ידעו שהיה גז, אבל כולם ידעו, כולם ידעו, רק שהם לא רצו לדעת. היטלר היה אלוהים בעיניי שלהם, והוא חשב שהוא יעשה את גרמניה שתהיה גדולה, חוץ מהיהודים וגם לא צוענים. הוא הרג גם צוענים ולא רק יהודים, את הצוענים הוא גם לא רצה. הוא רצה רק אריים, כלומר, רק גרמנים נקיים.

אחר-כך כשהלכנו ברגל, כל פעם ישנו במקום אחר. פעם אחת הגענו למחנה כזה שיש שם מיטות מעץ, שם ישנו, ויום אחד האמריקאים הפציצו אותנו, זה היה באמצע העיר. הם כנראה לא רצו להפציץ בדיוק אותנו, אבל הפצצות נפלו עלינו, ושם נהרגו כמה בחורות. הלכנו, הלכנו, עד שיום אחד כבר לא יכולנו ללכת, אז אמרו, דיברו כבר על כך שהאמריקאים מתקרבים. לי היה ארבעים מעלות חום, כך הרגשתי שאני לא יכולה ללכת. כל הדרך האחיות שלי סחבו אותי. אני הייתי הכי צעירה מבין שלושתנו, ואני כנראה סבלתי הכי הרבה.

ש: את זוכרת מאיפה היה לך בעצם כוח? ת: לא היה לי כוח.

ש: זה רק בגלל האחיות שסחבו אותך?
ת: הייתי קודם כל ילדה חזקה כשלקחו אותי לאושוויץ. כנראה החזקתי מעמד מהרזרבות.

ש: כמה שקלת אז בצעדת המוות הזאת?
ת: בצעדת המוות אני חושבת ששקלתי חמישים קילו משהו כזה. אבל קודם שקלתי שישים וכמה קילו. הייתי בחורה חזקה ולא דקה. הייתי יותר רזה מאשר עכשיו, אבל הייתי ככה בנויה טוב.

ש: אתן תמיד הייתי האחיות ביחד?
ת: כן, כל הזמן. אם הן לא היו איתי בסוף הייתי נשארת על הכביש.

ש: אתם ידעתם אז כבר מה קרה לאמא?

ת: כן, בטח ידענו. רק לא ידענו מי יחזור הביתה, זה לא ידענו. אבל ידענו שאמא לא כל-כך חוזרת הביתה, כי ידענו כל הזמן שכשהגענו היא הלכה לצד השני. היו שם שתי דרכים – אחת לגז ואחת לבירקנאו, ומי שהלך לצד השני אף אחד מהם יותר לא ראינו. ככה שבערך ידענו שהאחיות שלנו ואמא שלנו הלכו לצד הרע.

הגענו לדרך הסופית שאני כבר לא יכולתי ללכת, והבנות שם התחילו לברוח מהמקום, מכל האנשים האלה ששמרו עלינו, הן התחילו לברוח, כי כבר בסוף כבר לא שמרו עלינו אלא רק קצת. מי שהלך איתם הלך, אבל אנחנו הלכנו בחוץ בשדה, נשכבנו במקום אחד כזה שירדו שם מים, אני כבר לא זוכרת איזה עומק היה שם. **אחותי שכבה עלי ואני הייתי שם עם ארבעים מעלות חום כמעט בלי הכרה.**

חיכינו, חיכינו, ולפנות ערב פתאום ראינו שאין כבר גרמנים ואין אף אחד אלא רק אנחנו, אז התחלנו לצעוק. פתאום באו הרבה בנות שבאמת היו גם כן מאותו מקום כמו שאנחנו. כולנו ברחנו, הלכנו לפנים למקום הזה, וביקשנו אוכל מהגרמנים. אחותי אמרה להם עלי, שאחותי שוכבת שם עם ארבעים מעלות חום. אז הם אמרו לנו: בואו תיכנסו, אנחנו ניתן לכם לישון בלילה. זה היה שם כזה רפת עם קש משהו כזה זה היה, הם אמרו ששם אנחנו יכולים להיות והם אמרו: אבל תחכו, אנחנו מביאים לכם אוכל. הם בישלו לנו תפוחי-אדמה בקליפות, והביאו לנו לאכול. ככה כל יום, הם נתנו לנו לאכול.

אחר-כך היינו שם כבר כמה ימים, אני הייתי עם חום גבוה, אחותי ניסתה לבדוק שאולי יש שם במקום מישהו שיכול לעזור לי, אז הם אמרו, שהם לא יכולים לעזור, אלא שאני אשתה פחם במים, שזה אולי יעזור לי, כי אז הייתה לי כבר דיזנטריה. ככה לאט-לאט התאוששתי קצת, האנשים נתנו לנו לאכול, אחר-כך נכנסו לשם הרוסים, ואחר-כך נכנסו האמריקאים. עברנו שם שוב סבל גדול.

ש: מה. ת: **הרוסים אנסו שם את הבנות, אל תשאלי.**

ש: חברות שלך פשוט נאנסו? ת: לא חברות שלי, אבל נשים שהיו איתי.

ש: יהודיות?

ת: איפה שישבנו שם הם כל היום באו לשם, הם אמרו לנו שאנחנו אחים, והם אוהבים אותנו. אחר-כך כששכבנו בלילה, שם זה היה מקום של אנשים גרמנים מאוד עשירים.

ש: איפה זה היה המקום הזה?

ת: אני חושבת שקראו לזה וורצל. הבנות הלכו שם לבתים גם כן ככה. אבל בלילה הראשון **כל הרוסים שתו אלכוהול, והם באו לשם לאנסו את הבנות.** לנו היה מזל שאנחנו הוצאנו כאלה קשים, עשינו לנו מקום בפינה, אני ירדתי למטה, ושתי האחיות ירדו אלי, אז לא מצאו אותנו, רק ככה ניצלנו.

ש: פשוט היה אונס? ת: כן, היה אונס ומכות עם הנשק שלהם.

ש: הם היכו את הבנות?

ת: הם היו שיכורים, כולם היו שיכורים. **אנחנו אמרנו להם שאנחנו צ'כוסלובקים, אנחנו יהודים, אז הם אמרו: הרשו, הרשו. אבל לא היה איכפת להם בכל מהיהודים.**

יום אחרי זה בא אלינו קצין גבוה יהודי מהארמיה הרוסית, הוא אחר-כך לקח אותנו לגור בבית של גרמנים, והוא שם שומרים כדי שהחיילים הרוסיים לא יוכלו להגיע אלינו. שם היינו כמה ימים איתם עם הרוסים, ואחר-כך באו האמריקאים. אני לא זוכרת בדיוק אחרי כמה זמן. אמרנו לקצין הרוסי הזה שאנחנו רוצים ללכת הביתה. אז הוא אמר לנו: אני יכול לעזור לכם, אני אדאג לכם לסוס ועגלה אם אתם רוצים להגיע, כי אין תחבורה. אם אתם רוצים לנסות לנסוע הביתה, אז אני יכול להשיג לכם עגלה מהגרמנים, ואני יכול לקחת גם סוס.

ש: החלטתם לנסוע הביתה בגלל שחשבתם שתראו בני משפחה?
ת: היינו שמונה בנות מצ'כוסלובקיה, אבל לא ידענו בדיוק, אבל לפחות ציפיתי שהאחים שלי יחזרו. לאחיות לא כל-כך ציפיתי, כי ידעתי שהן הלכו בצד השני.

ש: אז איך חזרתם בעצם?
ת: הוא נתן לנו עגלה, שמנו את הדברים שלנו, כי אחר-כך היו לנו כבר קצת דברים. זה עוד רציתי לספר לך שמי שהתחיל לאכול שם, את יודעת שכל החולים האלה והגוף היה חלש, אז מתו שם הרבה מאוכל אחרי השחרור. כי הלכו לבתים, והוציאו חתיכות של בשר חזיר וכל מיני שומנים והתחילו לאכול, אבל זה אסור היה לעשות. היה צריך לאכול לאט-לאט. אני אכלתי רק קצת לחם ותפוח-אדמה מבושל. לא נתנו לי לאכול יותר, אלא רק קצת. כל פעם קצת-קצת יותר כל יום, וככה ניצלתי מהמחלה הזאת. הייתי אז נורא חולה. אחר-כך הוא נתן לנו עגלה וסוס, אז התחלנו ללכת. לפעמים התיישבנו על העגלה, ולפעמים הלכנו ברגל. לא היה לנו ברקס על העגלה, אז החזקנו את העגלה, כשהייתה ירידה אז החזקנו מאחורה וכשהייתה עליה אז דחפנו את העגלה. זאת הייתה כזאת עגלה שנכנסו לשם אפילו שמונה בנות.

ש: ואתם הגעתם לעיר שלך?
ת: לא, זה היה עוד בגרמניה. אנחנו הלכנו כל הזמן, אמרו לנו ללכת על יד האלבה, אלבה זה נהר.

ש: ובסוף לאן הגעתם?
ת: בסוף הגענו לאף מקום. כל לילה נחנו, ומכיוון שפחדנו מהרוסים, ישנו כל לילה במקום ששם אף אחד לא הסתובב. לילה אחד התעוררנו ולא היו לנו סוסים, הרוסים גנבו לנו את הסוסים. ככה נשארנו בלי סוסים, אז לקחנו כמה חפצים, והתחלנו ללכת ברגל, עד שהגענו לאיזושהי עיר צ'כית שאני לא זוכרת בדיוק את השם שלה.

ש: אז חזרתם לצ'כיה? ת: כן, אז חזרנו לצ'כיה, ושם כבר זזו רכבות.

ש: ואז הגעתם לעיר שלך?
ת: לא, עוד לא. לעיר שלי זה לקח עוד שבוע או שבועיים, הלכנו לשם ברגל. רק אחר-כך מצאנו, וכל פעם גנבו מכל אחד. אחר-כך שם בסוף לא היה לנו כבר שום דבר, כי גנבו מאיתנו הכל. אני שמרתי על הדברים, כי אני הייתי חלשה, והן הלכו לראות איך להגיע הביתה, אולי יש איזו תחבורה או משהו. אז השאירו אותי בתחנה עם הדברים, בא לשם מישהו, חטף לי מהיד, ולקח לי הכל. היה מאוד קשה להגיע הביתה. אחר-כך אחותי הלכה לחפש אוכל, אז איבדנו את האחות הזאת עם עוד חברה אחת. היא הגיעה הביתה יומיים אחריו, אז מצאנו אותה שוב, היא נעלמה לנו בדרך הביתה. הגענו הביתה, מצאנו שם את אחי בבית. אז גרנו בבית שלנו. האח שלנו עזב את צ'כוסלובקיה, הוא עלה לארץ ישראל שאז הייתה פלשתינה בשנת 46.

ש: רגע, רגע, קודם נחזור. איך הייתה החוויה הזאת לחזור?
ת: לא הגענו לבית שלנו. **הבית שלנו היה תפוס על ידי אנשים זרים שגרו שם בבית שלנו.** אבל היה לנו עוד בית שהוא היה ריק, ונכנסנו לשם לגור.

ש: אבל איך קיבלו אתכם? את סיפרת קודם שהיו לך חברות והיו לך קשרים וכל זה.
ת: הם התנהגו כאילו לא קרה שום דבר, דיברו איתנו כמו מקודם.

ש: אבל הם שמחו לראות אתכם בחזרה? ת: הם עשו ככה כאילו שהם שמחים שחזרנו.

ש: את לא מאמינה שהם שמחו לראות אתכם? ת: לא, לא כל-כך.

ש: מהבית או מהרכוש, מהחפצים או מהרהיטים מצאתם משהו?
ת: לא מצאנו שום דבר, רהיטים לא מצאנו, אבל אחי דאג לנו.

ש: הכל נלקח?
ת: כן, אבל אחי דאג לנו. אני לא יודעת מאיפה הוא הביא לנו, הוא הביא לנו קצת מיטות.

ש: מה קרה לאחריך? איפה הוא היה כל הזמן?
ת: אחי היה בבודפשט, הוא הסתתר שם מהגרמנים. הוא היה עם עוד אח אחד, את האח השני הגרמנים תפסו, הם לקחו אותו, והוא נפטר. אחר-כך אנחנו שמענו ממישהו שהיה ביחד איתו שהוא נפטר שם. האח השני גם נפטר, כלומר, עוד אח. שתי אחיות ושני אחים נפטרו, נהרגו, אבל לא יודעים בדיוק איפה. על האחיות זה אני יודעת, מאושוויץ לקחו אותן בצד של הגזים עם הילדים שלהן. כל האחים היו בבודפשט, הם ברחו. אח אחד נשאר בחיים, ושניים לא נשארו בחיים. חיינו שם בבית, פתחתי חנות בבית של ההורים שלי, כזאת חנות של צעצועים ודברים לבית הספר מחברות וכל מיני דברים כאלה. היינו שם עד 49.

ש: איך היו שם החיים באמת? ת: אחות אחת שלי התחתנה מאוד צעירה.

ש: איך השתקמה שם הקהילה היהודית?
ת: נשארה שם קהילה קטנה. היינו מאוד ביחד כל הקהילה.

ש: מי עזר לכם? ת: אף אחד.

ש: הרי באתם בלי שום דבר? ת: רק אחי הכין לנו, אחי כבר היה שם.

ש: איך פתאום את פותחת חנות, הרי את צריכה כסף לקנות את הציוד?
ת: אני לא זוכרת מאיפה לקחנו כסף בשביל החנות. לקחתי עוד שותף אחד.

ש: יהודי?
ת: לא יהודי, הוא לא היה יהודי. הוא נתן חצי מהכסף, ואנחנו, אני חושבת שעשינו בהתחלה חוב, כלומר, קנינו דברים בלי כסף, ואחר-כך החזרנו את החוב. זה הלך, החנות הלכה קצת וחיינו מזה, לא היה מי שידאג לנו, אף אחד לא נתן. אני קיבלתי עוד קצת כסף מהממשלה הצ'כוסלובקית, כי הייתי מתחת לגיל שמונה עשרה, אז כאילו אני נפגעת מהמלחמה, אז כל חודש נתנו רנטה כזאת, פנסיה, זה היה בשבילי. חיינו עד 49. הרבה עזבו בינתיים היהודים חלק גדול נסעו לפלשתינה. אח שלי גם כן עזב

אותנו. הוא התחתן, הוא נסע עם אשתו, ותפסו אותם והם היו אחר-כך בקפריסין. שם נולד להם ילד.

ש: איך באמת היו החיים עד 49 שם בעיר שלכם?
ת: אני חושבת שלא היינו לגמרי בסדר בראש, את מאמינה לי?

ש: בהחלט. ת: עשינו כאילו לא קרה שום דבר, ככה חיינו.

ש: דיברתם ביניכם על מה שקרה, על מה שעברתם?
ת: לא, לא דיברנו על הדברים האלה, לא לדבר. ניסינו לשכוח את הדברים, ככה חיינו חיים כאלה לא לגמרי נורמאליים, זה היה מה שהיה אחרי המלחמה. השמנו אחר-כך אל אחת.

ש: איך את מסבירה באמת שאנשים כל-כך מהר השמינו אחרי שהיו ארבעים – חמישים קילו? ת: כי אכלו. אני לא יכולה להגיד שכולם תכף השמינו.

ש: את השמנת מהר? ת: כן, אני השמנתי, עליתי לשמונים ושתיים קילו.

ש: מה את אומרת, תוך כמה זמן?
ת: אולי במשך שנה וחצי ואולי במשך שנתיים, אני לא זוכרת בדיוק.

ש: מה אכלת כל-כך הרבה? ת: כל מה שהיה לי בדרך.

ש: פתאום אהבת לאכול?

ת: **הייתי רעבה ועד היום. עד היום אני רק מסתכלת אם יש מספיק לחם בפריזר שח וחלילה...** גם אחותי שהייתה איתי שהיא גרה איתי עכשיו. הבן שלי אומר לי, שיש לנו מחלה של פחד מהרעב. אמרתי לו, שזה נשאר מהלאגר שפוחדים מהרעב. מאוד קשה להיות רעבים, מאוד קשה. עד עכשיו אצלנו מלא הפריזר והפריג'ידר, הכל מלא.

ש: אוכל זה חשוב לך מאוד?

ת: אני חושבת שאם לא היה לי כסף אז הייתי קונה רק אוכל. הייתי מוותרת על הבגדים. לא הרבה, אני לא יכולה היום לאכול הרבה, כי אני מבוגרת ואסור לי לאכול. אבל אני אוכלת מסודר, וכל מה שבא לי אני קונה. זה הכי חשוב שיהיה לי אוכל ויהיה לי מספיק מה שאני רוצה. אבל אחותי רזה. היא הרבה יותר רזה ממני. היא הייתה שמנה אחרי המלחמה, והיא רזתה שוב בחזרה. אני אף פעם לא הייתי רזה, ועכשיו כשאני מבוגרת אני עוד יותר שמנה, הוספתי אולי חמישה קילו בשנים האחרונות. ככה זה, זה כבר אי אפשר לקחת את מה שהיה לנו, ומה שעברנו זה אף פעם לא שוכחים. יש ימים שאני חולמת עוד על כל זה. אני שוב חולמת על זה שלוקחים אותנו, ועל הכל אני עוברת שוב.

ש: הרגשת באנטישמיות לאחר המלחמה?

ת: לא, לא הרגתי, כי לא אמרו לי משהו רע או משהו שלמה אני פה? שמעתי שאמרו למישהו: בשביל מה הם חזרו? טוב היה בלי יהודים. היום המקום הזה ריק לגמרי מיהודים. אין שם יהודי אחד. יהודי אחד לא נשאר שם. בכלל אין. תדעי לך, שבמקומות האלה כבר אין הרבה יהודים, זה נהייה ריק מיהודים. בסלובקיה ובמקומות האלה, לא היו יהודים. גרים שם עוד קצת המבוגרים שנשארו בחיים ולא באו לכאן אז הם חיים שם, שהם לא עזבו שם.

ש: איך הגעת לכאן ב-1949?
ת: הגעתי ב-1949 עם ההגנה. אז הצ'כוסלובקים נתנו רשות שאנחנו יכולים ללכת, אלה שהיינו בגיל מסוים להגנה, כי אז פרצה פה מלחמה ב-48. אבל כשהגענו לכאן בדיוק היה סוף המלחמה, לא הגענו למלחמה, רצינו לעזור. אחותי הייתה פה, אחי היה פה כבר אז. אחותי הגדולה שהיא נפטרה לפני שנתיים.

ש: איך הייתה הסתכלות שלך לארץ, הרי באת למקום שונה?
ת: באתי לאחותי, גרתי אצלה עד שהתחתנתי, לא הייתה לי דירה לחוד, היינו אצל האחות שלי. אחותי אחת באה עם בעלה, היא הייתה הנשואה, ואנחנו שתי אחיות באנו לאחות שלי. היה לי מפעל של חולצות בתל אביב, אז עזרנו לה לתפור חולצות. היא לימדה אותנו קצת. הייתי צריכה ללכת תכף ללמוד, אבל היא לא נתנה לי את האפשרות הזאת. היא אפילו לא אמרה לי, אולי אם הייתי מבקשת שהיא תעזור לי ללמוד הלאה, אולי היא הייתה עוזרת לנו. אז עוד לא היו אולפנים, והיה קשה גם עם העברית. עד היום אני לא מדברת פרפקט עברית בגלל זה שלא למדתי באולפן או משהו כדי ללמוד עברית כונה. אני יודעת רק ממה שלמדתי בדיבורים. בעלי היה מבודפשט, דיברנו בבית הונגרית. הילד שלי הוא סברה, אבל הוא מדברת הונגרית פרפקט. אז התחילו חיים חדשים ב-49. אני אף פעם לא מצטערת שאני באתי לכאן, הייתי מאושרת עד גיל חמישים ושש, בעלי נפטר בגיל שישים ואחת.

ש: אולי תספרי לנו קצת על החיים שלך בארץ.
ת: היה מאוד קשה, כשהתחתנו לא היה לנו שום דבר, שכרנו חדר, וזאת הייתה ההתחלה של החיים החדשים.

ש: בת כמה היית כשהתחתנת? ת: הייתי בת עשרים ושלוש ובעלי היה בן עשרים ותשע.

ש: ניצול שואה?
ת: הוא לא היה בדיוק באושוויץ, אבל הוא גם ניצול, הוא היה בבודפשט, אבל הוא לא היה במקומות שהיו רעבים או משהו. התחתנו, התחלנו משום דבר, ולא עשינו גם הרבה, כל הזמן לא היינו עשירים.

ש: עם בעלך את דיברת על מה שעברתם, על מה שקרה?
ת: כן, עם בעלי קצת דיברתי על זה, לפעמים נזכרתי פתאום, והתחלתי לספר לו. מה סיפרתי לו, מה את חושבת? שאני הייתי כל-כך יפה שבאושוויץ כשבא פולני אחד הוא שם עין עלי. היו שם הרבה-הרבה בחורות, אבל הוא שם עין עלי. כל פעם הוא אמר לי, שכשאנחנו נחזור מהמלחמה הוא רוצה להתחתן איתי. אמרתי לו: טוב. לא הבנתי הרבה מה הוא רצה, אבל אמרתי לו שזה יהיה בסדר. כשלקחו אותנו לעבודה, הוא אפילו לא ידע, ומאז לא שמעתי ממנו שום דבר. ההתחלה עם בעלי, היתה קשה-קשה. אבל את יודעת, שלא הרגשתי שזה קשה, את מאמינה לי? אז לא היה, לא עשינו עניין משום דבר, הכל היה טוב. ישבנו על הרצפה, היה לנו חדר אחד ששכרנו, בעלי הרוויח. בעלי היה כזה מוכשר, הוא כל פעם עבד. הוא למד את המקצוע בבית שלהם שהיה להם בית חרושת בבודפשט, והוא למד את הסריגה של הטריקו. באותו יום שהוא הגיע לארץ, אז אני לא הכרתי אותו, אלא רק ב-51 התחתנתי איתו. הוא עבד כל פעם, היה לנו מה לאכול, אבל לא היה לנו אף פעם הרבה כסף או כסף מיותר. גרתי בשני חדרים. מאוד צנוע, רק לפני שלוש שנים עברתי לדירה גדולה.

ש: כמה ילדים יש לך?

ת: יש לי בן אחד, לא הצלחתי ללדת יותר. רצינו, כלומר, בהתחלה לא רצינו, ואחר-כך כבר לא הלך.

ש: **חזרת לסלובקיה?** ת: אני הייתי שם פעם אחת לפני שנים.

ש: איך היה הביקור החוזר? ת: לא הכרתי שום דבר.

ש: מה הרגשת? הרגשת שם בית?

ת: זה היה אחרי כל-כך הרבה שנים. בזיכרונות שלי זה היה מקום גדול וכביש גדול, אבל אני הגעתי לשם והכל היה קטן וצנוע. אני אמרתי שזה לא יכול להיות, שמה שהיה לי בראש איזה שטויות שזה מקום גדול איפה שנולדתי. זה שם מושבה, זה מושב כזה.

ש: ואיך הרגשת כלפי החברים או כלפי מכרים?

ת: לא מצאתי הרבה, מצאתי מכרה אחת שהייתה גרה מולנו, בת אחת שלהם עוד נשארה בחיים, היא הייתה חיה, שאת זה סיפרתי לך בהתחלה. ופגשתי שם עוד חברה אחת שהייתה לי שהיא מאוד שמחה איתי כשהיא ראתה אותי.

ש: היית רוצה לחזור שוב לבקר שם?

ת: **לא, לא.** אם הייתי עוברת ככה סתם את המקום הזה עם אוטו, היינו גם בביקור עם אוטו, אז הייתי אומרת שלום לחברה שלי. במיוחד לא מעניין אותי שם, אבל מה שיש שם, זה שאבא שלי קבור שם, אבל לא יכולנו להיכנס לבית הקברות, כי היו שם קוצים עד הראש, אי אפשר היה להיכנס. 100-150 מ' מישו עזר לנו להוריד קצת את הקוצים, נ הקבר של אבא שלי נעלם, הוא לא היה, גנבו אותו. ככה שאם אני אבוא שוב, אמרו שסידרו שם את בית הקברות. השגריר ההונגרי יש לו קשר עם המקום הזה, והוא נפגש איתנו, הוא בא לאזכרה שלנו, והוא אמר שסידרו את בית הקברות של היהודים. זאת הייתה פעם קהילה גדולה, הייתה אצלנו שם אפילו ישיבה. אבל עכשיו אין שם יהודים ואין שם אף אחד מי שיתעסק בזה משהו לעשות. אז עכשיו הוא אומר שהם סידרו, אז הייתי מוכנה שוב לנסוע לשם רק כדי לעשות לאבא שלי מצבה. אולי נבוא לשם שוב יום אחד, אולי אני אסע לשם שוב, אבל אני לא אוהבת כבר לנסוע, כבר שנים לא נסעתי לאף מקום.

ש: את סיפרת קודם, בהתחלה סיפרת לי שאת מרגישה שהילדות שלך הוחמצה.

ת: **לא הייתה לי ילדות.**

ש: בכלל?

ת: לא, בכלל לא. גם פה היה לי קשה. תראי, אי אפשר להגיד שהיו לי פה אמא ואבא שעזרו לי, הכל לבד הייתי צריכה להתחיל שוב חיים חדשים. פעם הייתי צריכה להתחיל חיים חדשים אחרי המלחמה בבית ושוב פה ב-49. נכון שגרתי אצל אחותי בהתחלה עד שהתחתנתי, אבל אף פעם לא היה לי קל. אני לא יכולה להגיד שהיה לי קל. עכשיו בשנים האחרונות אני כבר לא עובדת, ועכשיו עם בעלי היה יכול להיות לי טוב, אבל הוא איננו. אני לא התחתנתי שוב, נשארת אלמנה. מה אני אגיד לך? עצוב.

ש: את מרגישה בדידות?

ת: יש לי ילד נהדר, הבן שלי הוא טוב, הוא כבר לא ילד, הוא כבר בן ארבעים ושמונה. יש לי שלושה נכדים וזה אושר בחיים, זאת מאוד שמחה גדולה הילדים. עכשיו אני לא לבד, גרתי חמש עשרה שנה לבד. אחותי חזרה מחוץ לארץ ואנחנו גרות ביחד.

ש: אתן מדברות על העבר? מהרהרות בעבר?
ת: כן, לפעמים כשאנחנו נזכרות במשהו אז אנחנו מספרות אחת לשנייה, אבל לא הרבה, לא הרבה. בחברה כשאני פוגשת חברות כל פעם מדברים או על מחלות או על אושוויץ. כל פעם שוב אומרים: לא לדבר על זה, לא לדבר על זה.

ש: ותמיד חוזרים לדבר על זה?
ת: כן, תמיד חוזרים לדבר על זה. אלה היו שנים מאוד קשות, אבל יש לי סיפוק מהילדים.

ש: תגידי קלרה, האם יש עוד איזשהו דבר שהיית רוצה להוסיף לומר? אולי שכחת משהו?

ת: אני רוצה להוסיף שאני צריכה להגיד תודה לבן שלי שעזר לי הרבה אחרי המוות של בעלי וגם לכלתי שהיא אישה נהדרת וטובה, ויש לי נכדים נהדרים. כשאמרתי שאני עושה את זה, אז הנכד תכף אמר לי: סבתא, אני אקח אותך. הוא רצה לקחת אותי לירושלים. הם לחצו עלי לעשות את הראיון הזה.

ש: אני מאוד-מאוד מודה לך.
ת: תודה רבה לך. אני לא יודעת מה יצא מזה, אני מקווה שהילדים יזכרו, כי לא יכולתי לספר כל מה שרציתי. אולי שכחתי הרבה דברים, כי הרבה שנים עברו. זה היה מאוד קשה ומאוד עצוב, אבל עכשיו אני שמחה עם הילדים שלי ועם המשפחה שלי, שי שלי עוד אחיות ואח.

ש: זה היה מעניין וחשוב גם לנו. [17]

יהודי מתפלל לפני הגירוש [18]

טיוטה

פרסבורג, יום 29 באפריל 1942
2565
Pol. 4. om' 2.

אל משרד החוץ
פרסבורג

**הנדון: הוצאות לאוכל, להלבשה ולאכסון היהודים
שנתקבלו מסלובקיה לשטח הרייך**

1 העתקה

שגרירות גרמניה מתכבדת להודיע למשרד החוץ כדלקמן:
היהודים שהועברו מסלובקיה לשטח הרייך ואלה שיש עוד להעבירם, יגיעו לאחר הכנה ולימוד מקצועות חדשים לגיוס עבודה בגנראל גוברנמאן ובשטחי המזרח הכבושים.

האכסון, האוכל, ההלבשה ולימוד מקצועות חדשים של היהודים, כולל בני משפחותיהם, גורמים להוצאות, שלעת-עתה אינן יכולות להתכנסות מפריין העבודה של היהודים אשר הוא בתחילה מועט בלבד, מכיוון שתוצאות לימוד המקצועות החדשים תהיינה מורגשות רק לאחר זמן מה, ומכיוון שרק מקצת מהיהודים שהועברו ומאלה שיש עוד להעבירם, הינם כשרים לעבודה.

בהתאם לחשבון שנעשה – על פי הניסיון שעד כה – מגיעות הוצאות חד-פעמיות אלה ל-500 ר"מ לכל נפש. ממשלת סלובקיה מתבקשת בזה, להעביר לממשלת הרייך הגרמני תשלום סכום זה של 500 ר"מ עבור כל יהודי שנתקבל על ידי הרייך.

שגרירות גרמניה מרשה לעצמה לבקש את הסכמתו של משרד החוץ להסדר זה בהקדם האפשרי.

[19]

**זיכרון לחלל צה"ל – רינגוולד יהודה הי"ד
ששרד את השואה בסלובקיה.
עלה לארץ לאחר השואה
ונפל על תקומת מדינת ישראל.**

יהודה, בנם של מרים ויוסף, נולד ביום י"ג באלול תר"ץ (6.9.1930) בצ'כוסלובקיה, בעיר ברטיסלבה באזור סלובקיה. גדל והתחנך בעיר הולדתו.

צ'כוסלובקיה פורקה עוד לפני מלחמת העולם השנייה, אחרי הסכם מינכן בסוף 1938: בוהמיה ומורביה היו לאזורים בחסות הנאצים, קרפטורוס נמסרה לשליטת הונגריה, וסלובקיה הייתה למדינה עצמאית בחסות גרמניה.

עם הקמת המדינה הסלובקית החלה רדיפת היהודים בברטיסלבה. בשנת 1941 גורשו אלפי יהודים לערים אחרות, ובאביב 1942 נשלחו משפחות שלמות למחנה ההשמדה מיידאנק. בהמשך שולחו אלפי יהודים ללובלין ולאושוויץ.

עד תום המלחמה נרצחו כ- 70,000 מיהודי סלובקיה, כשמונים אחוז מהיהודים שחיו באזור לפני המלחמה.

הוריו של יהודה נספו באחד ממחנות ההשמדה. יהודה הנער נמלט מעירו, הצטרף לכוחות הפרטיזנים בסלובקיה וכך ניצל ממחנות הריכוז. בשנת 1944 אומץ על ידי קרובים, שחינכוהו לציונות ולאהבת עמו. יחד עמם הסתתר בבונקרים וביערות, ועבר את תלאות המלחמה בשלום.

אחרי השחרור המשיך יהודה את לימודיו בבית ספר. בשנת 1946 החליטו הוריו המאמצים לעלות לארץ ישראל, ושלחוהו לפנייהם במסגרת "עליית הנוער". יהודה התחנך בחברת הנוער בדגניה ב', חיש מהר התאקלם, תפס את מקומו בעבודה, הצטיין בלימודים והיה פעיל בחיי החברה. עליז ותוסס חיים היה, מתלהב מחיי הקבוצה, מסור אליה ואהוב ביותר על חבריו.

עם סיום ההכשרה הצטרפו יהודה וחבריו לקבוצת גבים שבנגב. לקראת ההכרזה על הקמת המדינה היה יהודה בין הראשונים שהתנדבו לחטיבת "הנגב" - חטיבה מספר 12 ב"הגנה", שהמטה שלה היה בקיבוץ גבים. מאז השתתף בקרבות החטיבה באזור הדרום.

ביולי 1948 השתתף יהודה בהתקפה על משלטי כאוכבה במבצע "מוות לפולש". מבצע "מוות לפולש" שנערך בנגב היה חלק ממבצעי "עשרת הימים" שיזמה ישראל ביולי 1948, לאחר ההפוגה הראשונה במלחמה, להדיפת צבאות הפלישה הערבים מהארץ. המבצע נועד לפרוץ את הדרך לנגב הנצור לפני תחילת ההפוגה השנייה.

בליל י"א בתמוז תש"ח (18.7.1948) תקפו לוחמי חטיבת "הנגב" את משלטי המצרים בכאוכבה וחוליקאת (כיום אזור חלץ). המצרים בנו רשת של מוצבים חפורים היטב ואף נסתייעו בארטילריה, וההתקפה של לוחמי "הנגב" על המשלטים המצרים נכשלה. בקרב נהרגו כעשרים לוחמים, ביניהם יהודה.

שלושה חודשים מאוחר יותר, במבצע "יואב", הצליחו לוחמי "הנגב" ו"גבעתי" לסלק את שארית צבא הפלישה המצרי ולפתוח את הדרך לנגב הנצור. יהודה היה בן שמונה-עשרה בנפלו. הוריו המאמצים, רעיה ומשה לוינגר, הגיעו לארץ רק אחרי נפילתו.

יהודה נקבר במקום נפילתו על ידי המצרים. כמה חודשים אחר כך, בעת הקרבות על פתיחת הדרך לנגב, נמצאה גופתו והוא הועבר לבית העלמין ברוחמה. ביום י"א בתמוז תש"י (26.6.1950) הועבר למנוחת עולמים בקבר אחים בבית העלמין הצבאי בכפר ורבורג. [20]

**זיכרון לחללת צה"ל – דוידוביץ גילה הי"ד
ששרדה את השואה בסלובקיה.
עלתה לארץ לאחר השואה
ונפלה על תקומת מדינת ישראל.**

גילה, בתם של אסתר ומנדל דוידוביץ, נולדה ביום ז' בניסן תרפ"ט (17.4.1929) בצ'כוסלובקיה. נולדה וגדלה בכפר קטן בקרפטורוסיה, **סמוך לברטיסלבה בירת מחוז סלובקיה.**

גילה למדה בבית ספר עממי רוסי והצטיינה בחשבון. מציאות חייה לא אפשרה לה להמשיך בלימודים, והיא יצאה לעבוד בחנות של הוריה. מגיל צעיר גילתה תכונות של אם, והייתה מטפלת באהבה באחיה הקטנים.

מעט לפני תחילת מלחמת העולם השנייה, בעקבות הסכם מינכן בשנת 1938 וכיבוש פראג במרס 1939, הכריזה סלובקיה על עצמאות, אך למעשה הייתה גרורה של גרמניה הנאצית. עם ההכרזה החלה רדיפת היהודים וכוננו חוקי אפליה כנגדם.

בשנת 1941, סמוך לתחילת הפלישה הנאצית לברית המועצות, הצטרפו הסלובקים למלחמה לצד הגרמנים והתחיקה האנטי-יהודית צברה תאוצה: רכושם של היהודים הופקע, עסקיהם חוסלו והם אולצו לעבוד את הטלאי הצהוב. קרוב ל-7,000 יהודים גורשו מברטיסלבה לערים אחרות, וגברים יהודים גויסו ליחידות העזר של הצבא הסלובקי. רבים מהיהודים שניסו להינצל מגירוש הצטרפו לפרטיזנים ביערות.

לאחר "ועידת ונזה" שהתקיימה בינואר 1942 הבטיחה סלובקיה את שיתוף הפעולה שלה בתכנית "הפיתרון הסופי", והחליטה לגרש את כל היהודים משטחה. עד סוף שנת 1942 גורשו כ-58,000 יהודים, מרביתם למיידאנק, אושוויץ ולובלין. אחרים נשלחו למחנות העבודה נובקי, סרד וויהינה, וכמה אלפים הצליחו להימלט להונגריה.

היהודים שנשלחו למחנות עבודה התארגנו להתנגדות חמושה, והשתתפו במרד שפרץ בקיץ 1944. קרוב ל-2,500 יהודים השתתפו במרד, וכ-270 מהם נפלו בפעולה. לאחר התמוטטות המרד גורשו עוד אלפי יהודים לאושוויץ, לזקסנהאוזן ולטרזינשטט. מאות יהודים נרצחו בסלובקיה עצמה בידי הגרמנים, בטרם כבש הצבא האדום את האזור.

כ-70,000 יהודים סלובקים נספו בשואה, ובהם גם כל משפחתה של גילה. היא עצמה הועברה לאושוויץ, עברה את כל מדורי הגיהנום של נדודים ותלאות, סבלה מרעב ומקור ואף איבדה שתיים מאצבעות רגליה. מאושוויץ הועברה למחנה ריכוז בגרמניה, ורק בנס נשארה בחיים.

עם השחרור בשנת 1945 הועברה לבית ספר בבודפשט, הונגריה, שיועד למשחררי המחנות. תנועות הנוער שעברו בבתי הספר גייסו חברים, וגילה הצטרפה ל"שומר הצעיר". חבלי הקליטה ותנאי הלימוד היו קשים עבור בת הכפר, אך גילה נכנסה לחיי הקבוצה ועד מהרה למדו החברים להכיר בערכה ולחבבה. כניסתה לתנועה פתחה דף חדש בחייה - דף של חופש: רצון חופשי, דיבור חופשי, התפתחות חופשית, פיתוח כישרונות. גילה, שניחנה בתפיסה מהירה, בחושים מחודדים ובאינטליגנציה טבעית, דיברה עברית נאה כבר לאחר חודשיים.

בהיותה בת 17 נשלחה גילה עם קבוצתה לבית הבראה לילדים יהודים בהמבורג, גרמניה, שם בלטה בגישתה המיוחדת לילדים ובטיפול המסור שידעה להעניק. דבקוּתה בתפקיד שכמו נועדה אליו דחתה את עלייתה לארץ: בזמן שכל חברה העפילו לארץ היא נשארה לטפל בילדים.

באוגוסט 1947 עלתה גילה לארץ יחד עם שבעה ילדים, שנפשה נקשרה בנפשם. הם הגיעו באונייה העברית הראשונה "קדמה" (ששמה המקורי היה "קדה"), אשר נוסעיה היו מבעלי המזל שזכו לסרטיפיקטים במסגרת המכסה המותרת, ועל כן הגיעו בשלום ופוזרו ברחבי הארץ.

גילה, שאהבה לשיר ולרקוד, ארגנה באונייה נשף וניסתה להעביר את זמנם של הילדים בנעימים. "אולי אף פעם לא הייתה כה מאושרת ולא היה לה סיפוק כזה, כמו באותו היום בו הביאה את הילדים שטיפלה בהם לארץ ישראל. ילדים שניצלו מידי הרשע הביאה לכאן, כדי שינשמו את האוויר הארץ-ישראלי השופע חופש ולא ידעו עוד עול גלות ונדודים", סיפר חבר.

בארץ נאלצה גילה להיפרד מהילדים, כשהלכה לחברת הנוער בנגבה. אך הקשר העמוק עמם נשמר והיא המשיכה ללוות את צעדיהם גם מרחוק. לבה היה נמלא אושר כאשר קיבלה מהם את המכתבים הראשונים הכתובים בעברית והיא, מצדה, גמלה להם במתנות קטנות. ילדים אלו אותם הדריכה היו משפחתה היחידה, ובכל חופשה הייתה מגיעה לבקדם במשק הילדים.

במשק נגבה זכתה גילה במעמד מיוחד. המרץ והמסירות שהושקעו קודם לכן בטיפול בילדים - הופנו עתה לצורכי ההסתגלות לחיים החדשים. כבר למחרת בואה נבחרה פה אחד לאחראית על מחסן הבגדים של הנוער, נוסף על מינויה כחונכת הנוער העולה.

צימאונה לדעת, ללמוד ולהרחיב את השכלתה היה רב, וכל שעה פנויה מזמנה הקדישה ללימודים. הספר ומחברת הרשימות לא משו מעל שולחנה.

כל אנשי המשק הוקירו את יחסה האחראי והרציני של גילה לכל שטחי החיים - בעבודה, ביחסים האישיים וגם בהתנהגותה בחייה היומיומיים. בגרות-חיים, ספיגה בלתי רגילה של ערכי התנועה וחיים שיתופיים, יחס עדין ומלא הבנה כלפי חבריה וכלפי אנשי המשק היו ממאפייניה המובהקים. "גילה הייתה מחוננת ברגש מיוחד של חברות ואמהות", סיפרו חברי נגבה, "ועל כן יכלו תמיד כל חבר וחברה למצוא אצלה אוזניים קשובות, לבקש עזרתה או עצתה בצר להם. תמיד מצאה במה להקל על לבו של השני. היא גם מצאה סיפוק בעבודה. את התוצאות אפשר היה להכיר עלינו: תמיד זכרנו באיזו חיבה מסרה לנו בכל יום שישי את בגדינו הנקיים והמסודרים. לא פעם בעת ההפסקות, כשאנחנו היינו שטופי ריצה ומשחקים, אפשר היה לראות את גילה לפני המחסן, אוספת בגדים או מסדרת משהו. תמיד מצאה לה עבודה".

פניה ולבה של גילה היו שווים. "מלכת המצפון", כינה. "לא היה דבר בחברה שלא העסיק מחשבותיה", מעידים בקיבוץ, והיא הייתה מביעה את דעותיה ללא חשש וללא מעצורים. חברי הקיבוץ ידעו להתייחס לדבריה באהדה, ולקבלם כביקורת בונה.

נגבה, מקיבוצי "השומר הצעיר", נוסד בנגב הצפוני במסגרת יישובי "חומה ומגדל" באזור ריק מהתיישבות יהודית, וסבל רבות מהתנכלויות הערבים. עוד לפני סיום המנדט שימשה נגבה חוליית קישור בין הנגב וצפון המדינה, בשל קרבתה לכביש הפנימי המוביל לנגב.

במלחמת העצמאות היווה הקיבוץ בסיס יהודי חשוב מול הצבא המצרי הפולש, שהתרכז במשטרת עיראק-סואידן (כיום מצודת יואב). בשל כך ראו המצרים את הקיבוץ כיעד ראשון במרחב החטיבה וניסו לכבשו, אך מגיני נגבה, עם תגבורת לוחמי חטיבת "גבעתי", רשמו דפים מזהירים בהתגוננות מול הצבא המצרי.

גילה הייתה בין אלו שתבעו נמרצות לשתף גם את הבנות באימונים ובהגנת המקום. היא שירתה בגדוד 53 של "גבעתי" - חטיבה מספר 5 ב"הגנה" - והשתייכה ליחידת ההגנה המרחבית (הגמ"ר) של נפת גרשון. כשפרצו הקרבות הייתה חשה בין הפצצה להפצצה מן העמדה למחסן הבגדים, כדי להציל את אשר ניתן להציל מבגדי חבריה.

בגאווה מיוחדת קיבלה לידה את הרובה, וניצבה על משמרתה בקטע חשוב של החזית, מול משטרת עיראק-סואידן. "לא פעם הייתה הולכת להביא את האוכל לעמדה", סיפרו חבריה, "ואז הרגשנו שישנה יד דואגת. לא היה דבר מהנעשה בעמדה שראשה לא יהיה נתון בו, לא הייתה פינה בסביבה שידיה וטעמה לא יורגשו בה. כולם הכירוה ואהבוה".

רבים מיישובי המרחב, ונגבה ביניהם, הופצצו מן האוויר כבר במאי 1948, אך ההתקפה הגדולה הראשונה על הקיבוץ החלה במוצאי ה-1 ביוני 1948 והגיעה לשיאה בשעות הבוקר שלמחרת, ביום כ"ד באייר תש"ח (2.6.1948). המצרים הפציצו מהאוויר, הפגזו קשות מהיבשה ואף ניסו לחדור לקיבוץ באמצעות טנקים וחיל רגלים. קצב האש הלך וגבר עד שהגיע לכ-600 פגזים ופצצות מרגמה לשעה.

מגיני נגבה הסתייעו בתצפיתנים, אשר צפו מבעוד מועד בטנקים המתקרבים לעבר המשק ובתנועת האויב בכפרים עיראק-סואידן, בית-עפה וגבעות עיבדיס. בהיותם חשופים לפגזים המצריים, חירפו התצפיתנים את נפשם ובזכותם יכלו מגיני הקיבוץ לכוון את נשקם, בחלקו נשק אנטי-טנקי, ופגעו בכמה מהטנקים המצריים.

גילה, שעמדה בעמדת התצפית, שילמה בחייה. היא נפגעה בבטנה מרסיס פגז, וכעבור דקות ספורות נפטרה מפצעה. הייתה אחת מ-44 הלוחמים שנפלו במהלך מלחמת העצמאות על הגנת הקיבוץ וסביבתו.

בת תשע-עשרה בנפלה. גילה הובאה למנוחת עולמים בקבר אחים בבית העלמין הצבאי בנגבה.

מוקירי זכרה הספידוה: "... אצלנו ישנן ציפי ואסתר ופירחה, שלוש ילדות הונגריות עמוסות זיכרונות אימים מימי מלחמה ונדודים - ולבותיהן הילדותיים רוחשים הרבה אהבה ותודה לגילה זו, כמעט ילדה כמוהן, שהייתה להן מגן ומחסה, אב ואם ובית, במשך שנתיים, בעולם האכזרי הזה.

שבעה ילדים הביאה גילה קטנה זו ארצה. טרם מלאה שנה מאותו היום. שבעה ילדים המפחדים עדיין לעבור בחשכה את החצר מאימת זיכרונותיהם. אך מציאותם וקיומם פה והשתרשותם הנאמנה הם פרי חייה הצעירים והמסורים של הנערה גילה, אשר איננה עוד. גילה, אימא יהודית קטנה ומסורה - איזו אנדרטה נקים לך לחייך הקצרים ומלאי אהבה, על מותך ללא עת וזמן, הקשור עם אגדת נגבה המתגוננת שלתוכה נשתלבת? איך נשמור על זכרך - והן זכית לכך במתנת חייך?

... מה הייתה גילה בשבילנו - זר לא יבין זאת. עד מה קשה לנו לחזור לחיינו הרגילים בלעדי אלה שנעקרו מתוכנו, ומבלי שמבטה של גילה, שהכיל רגש חברות ואמהות, לא יחדור ללב כולנו... [21]

- אבלס ארנסט: **עדותו במשפט אייכמן**: היועץ המשפטי לממשלה נגד אדולף אייכמן, עדויות ב, מרכז ההסברה, עמ' 690-711, תשכ"ג-1963.
- אפל אביטל, גילי יהודית {מסמך}: **הרפובליקה הסלובקית**, המחלקה למחקר ומידע – כנסת ישראל, י"ד באלול תשס"א, 2 בספטמבר 2001.
- באור קלרה: **עדותה ביד ושם**, ארכיון יד ושם, חטיבה O.3, תיק 11973.
- אבלס ארנסט: **עדותו במשפט אייכמן**: היועץ המשפטי לממשלה נגד אדולף אייכמן, עדויות ב, עמ' 690-711, מרכז ההסברה, תשכ"ג-1963.
- ביכלר יהושע רוברט {עורך}: **פנקס הקהילות – סלובקיה**, יד ושם, תשס"ג-2003.
- ביכלר יהושע רוברט {עורך}: **קורות ומקורות לקהילה יהודית טופולצ'אני**, הוועדה להוצאת ספר זיכרון לקהילת טופולצ'אני, תשנ"ו-1986.
- גבריהו-גוטמן, שמואל דב: **תולדות יהודי קזמארוק**, הוצאת המחבר, תשנ"ב-1992.
- דינור דב: **נקמת רציחה לפי תקנות מדינת ליטא ולפי השו"ת של התקופה**, הוצאת המחבר, תש"ך-1960.
- היועץ המשפטי לממשלה נגד אדולף אייכמן: עדויות א ו-ב**, מרכז ההסברה, תשכ"ג-1963.
- דינור דב: **שואת יהודי רוסיה הקרפטית - אוז'הורוד**, מבוא: יהודה באואר, ירושלים, המדור לחקר השואה, המכון ליהדות זמננו, האוניברסיטה העברית, תשמ"ח-1983.
- וויסמאנדל מיכאל דב: **מן המצר**, הוצאת בני המחבר, תש"ך-1960.
- ורבה רודולף: **ברחתי מאושוויץ**, אוניברסיטת חיפה/זמורה-ביתן, תשנ"ח-1988.
- נוימן גבי: **עדותו ביד ושם**, ארכיון יד ושם, חטיבה O.3, תיק 8703.
- נוימן גבי: **שישים וארבעה נקבים**, הוצאת המחבר/גוונים, תש"ע-2010.
- נוימן ירמיהו: **בצל המוות: המערכה להצלת יהודי סלובקיה**, [מגרמנית י. רבי]. תל-אביב, הוצאת המחבר, תשנ"ב-1992.
- ניר עקיבא: **שבילים במעגל האש** (במרד הסלובקי), [יד מרדכי]: מורשת, תשכ"ז-1967.
- עמיר גיורא: פרשוב, **סיפור של קהילה יהודית, אחת מני רבות**, הוצאת המחבר/קבוץ דליה, תשס"ב-2002.
- פוקס אברהם: **אדברה ואעידה: לתולדות ישוב בקרפטורוס: קהילת שאנדריף**, הוצאת המחבר, תשס"א-2001.

פוקס אברהם: **השואה במקורות רבניים** (שו"ת ודרשות), הוצאת המחבר, תשנ"ה-1995.

פוקס אברהם: **קראתי ואין עונה: זעקתו של רחמ"ד וייסמנדל בתקופת השואה**, הוצאת המחבר, תשמ"ג-1983.

פוקס אברהם: **טאשנד: תאור היסטורי לזכר קהילת טאשנד (טרנסילבניה) והסביבה ושיבת מהר"ם בריסק, מראשיתן ועד לאחר ימי השואה**, הוצאת המחבר, תשל"ד-1973.

פטרן גילה [ערך: לוי דרור]: **האם מאבק על הישרדות: הנהגת יהודי סלובקיה בשואה, 1938-1944**. מורשת, תשנ"ב-1992.

פטרן, גילה: **מרכז היהודים ה-או"ז' - USTREDNA ZIDOV UZ ארגון משתפי פעולה או ארגון הצלה: יהודי סלובקיה, 1938-1944** [ירושלים], תשנ"ח-1988.

פרידר עמנואל אלימלך: **להציל נפשם: דרכו של רב צעיר בשנות השואה**, יד ושם, תשמ"ו-1986.

פרידר עמנואל אלימלך: **לתולדותיה של הקהילה היהודית בסצ'ובצה (Secovce)**, נתניה, ועד יוצאי סצ'ובצה בישראל, תשנ"א-1991.

רוטקירן ליויה: **חורבן יהדות סלובקיה: תיאור היסטורי בתעודות**, יד ושם, תשכ"א-1961.

רוטקירן ליויה: **בוהמיה ומורווייה**, מאנגלית: יוסף ונקרט, יד ושם, המכון הבין-לאומי לחקר השואה, תשס"ח-2008.

שטיינר בדריך: **עדותו במשפט אייכמן**: היועץ המשפטי לממשלה נגד אדולף אייכמן, עדויות ב, עמ' 712-725, מרכז ההסברה, תשכ"ג-1963.

מאמרים:

ביכלר יהושע: **הראשונים בגיא ההריגה – נשים יהודיות מסלובקיה באושוויץ ב-1942**, ילקוט מורשת, גיליון נ"ח.

לינק יהושע: **הרב וייסמנדל, 'תכנית הרבנים' - מזימה אנטי ציוני?**, ילקוט מורשת נ"ח, תשרי תשנ"ה/ספטמבר 1994, עמ' 83-91.

לינק יהושע: **השנים השקטות, היהודים בסלובקיה מסתיו 1942 עד לסתיו 1944**, בתוך ע' ניר (עורך), **פרקים בקורות יהודי סלובקיה**, גבעת חביבה, 1988, עמ' 33-47.

לינק יהושע: **שואת יהודי סלובקיה בראי המחקר והספרות**, ילקוט מורשת, גיליון ט"ו, גיליון י"ח, גיליון כ"ג.

ליפשיץ לדיסלב: **חלקם של היהודים במלחמת המגן האנטי-פשיסטית בסלובקיה במלחמת העולם השנייה**, ילקוט מורשת, י"ד.

ניר עקיבא: "הפתרון הסופי" במשטר הקלרו-פשיסטי הסלובקי (1939-1945),
ילקוט מורשת, גיליון ל"ח.

פטרן גילה: גירושי היהודים מסלובקיה 1944-1945, ילקוט מורשת, גיליון נ"ח.

צחור דב: לתולדות המחנת החלוצית-הדתית בסלובקיה ופליטיה בהונגריה במלחמת
העולם השנייה, ילקוט מורשת, גיליון מ"ט.

מראי מקומות

1. מקור התמונה: ארכיון "בית לוחמי הגטאות".
2. מקור התמונה: ארכיון "יד ושם".
3. מקור התמונה: פנקס הקהילות – סלובקיה, יד ושם.
4. מקור התמונה: החברה הישראלית למדליות ומטבעות באתר:
<http://israelmint.com/?section=103&product=2478&lineItem=328>
5. פנקס הקהילות – סלובקיה, יד ושם, עמ' 43.
6. ביכלר יהושע רוברט {עורך}: קורות ומקורות לקהילה יהודית טופולצ'אני, עמ' לא נרא
7. רוטקירן ליויה: חורבן יהדות סלובקיה: תיאור היסטורי בתעודות, יד ושם, עמ' 119-121.
8. מוימן גבי: עדותו ביד ושם, ארכיון יד ושם, חטיבה O.3, תיק 8703.
9. קובץ "זכור" ח תשמ"ז-1987, עמ' 139.
10. רוטקירן ליויה: חורבן יהדות סלובקיה: תיאור היסטורי בתעודות, יד ושם, עמ' 148-149.
11. אבלס ארנסט: עדותו במשפט אייכמן: היועץ המשפטי לממשלה נגד אדולף אייכמן,
עדויות ב, מרכז ההסברה, עמ' 690-711, תשכ"ג-1963.
12. רוטקירן ליויה: חורבן יהדות סלובקיה: תיאור היסטורי בתעודות, יד ושם, עמ' 130-131.
13. רוטקירן ליויה: חורבן יהדות סלובקיה: תיאור היסטורי בתעודות, יד ושם, עמ' 146-147.
14. שטיינר בדריך: עדותו במשפט אייכמן: היועץ המשפטי לממשלה נגד אדולף אייכמן,
עדויות ב, עמ' 712-725, מרכז ההסברה, תשכ"ג-1963.
15. רוטקירן ליויה: חורבן יהדות סלובקיה: תיאור היסטורי בתעודות, יד ושם, עמ' 62.
16. רוטקירן ליויה: חורבן יהדות סלובקיה: תיאור היסטורי בתעודות, יד ושם, עמ' 63-64.
17. באור קלרה: עדותה ביד ושם, ארכיון יד ושם, חטיבה O.3, תיק 11973.
18. מקור התמונה: פנקס הקהילות – סלובקיה, יד ושם, עמ' 45.
19. רוטקירן ליויה: חורבן יהדות סלובקיה: תיאור היסטורי בתעודות, יד ושם, עמ' 141.
20. "זכור", אתר ההנצחה לחללי צה"ל [משרד הביטחון], <http://izkor.mod.gov.il/Search.aspx>
21. "זכור", אתר ההנצחה לחללי צה"ל [משרד הביטחון], <http://izkor.mod.gov.il/Search.aspx>